

21-9-13
8-9-13
21-10-13

VI.

ИЗВѢСТІЯ

НА

**ВАРНЕНСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО
ДРУЖЕСТВО.**

ВАРНА

Печатница „Зора“ на Д. Костакевъ
1914.

Издания на Археологическото Дружество въ Варна.

Намиратъ се за проданъ при варненския музей и въ книжарницата на Ат. Велчевъ (ул. „Прѣславска“).

Извѣстия на Археологическото Дружество въ Варна.

I.

Сражението при Варна въ 1444 година.

(80 стр., 2 таблици и 1 образъ).

Цѣна 60 стот.

II.

Материали за изучване историята на гр. Варна и окръга.

(80 стр. и 2 таблици).

Цѣна 60 стот.

III.

Материали за изучване историята на гр. Варна и източна България.

(146 стр. и 2 таблици).

Цѣна 1 левъ.

IV.

Материали за изучване историята на гр. Варна и окръга.

Съдържание: I. Възраждане на българщината въ Варна. II. Възраждане на българщината въ Провадия (отъ Ив. К. Радовъ). III. Французитъ въ Варна въ 1854 г. (отъ Прива Белардъ). IV. Пазители на проходите. V. Варна преди 260 години. VI. Неизвѣстно писмо и крайбрѣжни насили (отъ Х. Шкорпилъ). VII. Руско-турската война въ 1828—1829 г. (отъ Г. Димитровъ). VIII. Спомени за прѣвземане Варна въ 1828 г. (отъ Г. Антоновъ). IX. Холерата въ Варна въ 1829 г. X. Обичаи на гагаузитъ (отъ Ив. А. Мановъ).

(112 стр., 3 таблици и 5 образа).

Цѣна 1 левъ.

VI.

ИЗВѢСТІЯ

НА

ВАРНЕНСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО
ДРУЖЕСТВО.

ВАРНА

Печатница „Зора“ на Д. Костакевъ
1914.

PA354

9(05)

57

8973

Костадинъ Тодоровъ Арабаджиевъ,
първи български учителъ въ Варна.

Костадинъ Тодоровъ Арабаджиевъ,

първи български учителъ въ Варна.

(Биографични черти).

Ив. Церовъ.

На 27. юлий миналата 1913. година почина въ градъ Велико-Търново първиятъ български учителъ въ Варна — *Костадинъ Тодоровъ Арабаджиевъ*.

Бѣлѣжитиятъ за града ни покойникъ е роденъ прѣзъ 1837. година въ село Арбанаси (Търновско), дѣто родителитѣ му врѣменно се прѣселили отъ Търново, поради настаналата тамъ чума. А прибѣжище тѣ подирватъ именно въ Арбанаси затуй, защото майка му, Екатерина Костова, била родомъ отъ казаното село, кждѣто и тѣ оставатъ до прѣкратяване на грозната болестъ, която хвърлила страната въ ужасъ и бѣгство нечуто и видѣно. Избавени отъ голѣмата бѣда, родителитѣ на Арабаджиева отново се прибиратъ въ Търново, роденъ градъ на баща му, Тодоръ Георгиевъ, по занятие кожухаръ.

Въ Търново К. Арабаджиевъ почва и началното си учение, и то първомъ въ грѣцкото училище въ тоя градъ прѣзъ онуй врѣме — *епохата на еличизма въ България* — а сетнѣ въ българското взаимно училище. Училъ се нѣколко врѣме по български и въ Горня-Орѣховица, дѣто, както и въ Търново, ученицитѣ били подлагани на крайно сурови, па дори и безчовѣчни тѣлесни наказания, различни по видъ, продължителность и sluка. Слѣдъ туй Арабаджиевъ постѣпва въ Търновското главно българско училище, въ което, споредъ думитѣ му, владѣяла сѣщата строгость; ала той, като миренъ и прилеженъ ученикъ, избѣгвалъ жестокитѣ училищни наказания.

Въ послѣднѣното училище учители на Арабаджиева били П. Р. Славейковъ и Никола Златарски. Вториятъ, баща на професоритѣ Г. и В. Златарски, е всензвѣстниятъ до освобождението въ Търновско даровитъ пѣвецъ, особено по псалтика и простонародни пѣсни. Отъ него и Арабаджиевъ обикналъ твърдѣ много прѣдмета пѣние.

Н. Златарски прѣподавалъ, освѣнъ пѣние, и слѣднитѣ прѣдмети: *българско и черковнославянско четене, свещена история, аритметика и чистописаніе* (краснописъ); а Славейковъ прѣподавалъ: *катихизисъ, българска граматика, черковнославянска граматика* („Писменницата на славянскія языкъ“ отъ Ив. Н. Момчиловъ, издадена въ 1847 г.), *география и всеобща история*.

Трѣбва да забѣлѣжимъ тукъ, че въ онуй врѣме ученицитѣ отъ Търновското главно училище се дѣлѣли не по класове, а по стаи: седейки година-двѣ въ стаята на Златарски, тѣ прѣминавали въ оная на Славейкова. Въ послѣдния случай ученицитѣ отивали отново при Златарски за пѣние по псалтикия, и то въ сѣбота слѣдъ обѣдъ и срѣщу господски празници. Златарски ги обучавалъ прѣдимно въ пѣние разни херувика, причастни, ирмоси и тропари.

Като свършилъ Търновското главно българско училище, отъ което получилъ, споредъ тогавашния редъ, *похваленъ листъ* за *прѣвъзходенъ успѣхъ и благочинно поведение* — Арабаджиевъ станалъ учителъ прѣзъ 1855. година въ село Самоводенъ, а слѣдъ туй — въ Лисичери. Въ двѣтъ тия голѣми търновски села той учителствувалъ петъ години.

Тъкмо въ края на това врѣме, българитѣ въ Варна, твърдѣ малцина още тогава — раздвижени и оживени отъ важнитѣ великденски събития въ Цариградъ на 3. априлъ 1860. година, когато Иларионъ Макариополски съ мѣжественъ замахъ нанася рѣшителенъ ударъ по черковния въпросъ на цариградския патриархъ и тържествено прогласява независимостта на българската църква отъ гръцката патриаршия — къмъ това врѣме, повтарямъ, и българитѣ въ Варна начеватъ по-често да се събиратъ и ревностно да обмѣнятъ мисли за *съставяне българска училищна община и отваряне народно училище* и въ тѣхния градъ, удавенъ тогава въ гърцизъмъ и гагаузщина.

И, наистина, прѣзъ мѣсець май на тая бѣлѣжита за народа ни година (1860) тѣ съставятъ такава община, за което свидѣтелствува и останалиятъ отъ тогазъ неинъ печатъ.¹⁾

¹⁾ Този печатъ се пази днесъ въ музея на Варненското археологическо дружество и носи слѣдния надписъ: „Печатъ на Българската училищна община — съгласие, дързость и успѣхъ — Варна, 1860“.

Това станало, както се твърди, на 11. май — празника на славянобългарският просвѣтител Кирила и Методия. Веднага слѣдъ туй, братя Никола и Сава Георгиевичъ — главни ревнителѣ за българска просвѣта въ Варна, особено първиятъ — отправятъ отъ страна на общината едно писмо до П. Р. Славейковъ въ Търново, съ което, като търновци родомъ, го молѣли да намѣри и изпрати лице за български учителъ въ Варна, което да познава донѣйдѣ и гръцки езикъ — необходимо условие прѣзъ онуй врѣме за Варна, дѣто българитѣ били въ постояненъ и най-близъкъ досѣгъ съ гърци. На тази молба Славейковъ се отзовалъ много скоро. Той изпраща за български учителъ въ нашия градъ *Костадина Т. Арабаджиевъ* — човѣкъ младъ, тихъ, енергиченъ, надежденъ.)

Тѣй, къмъ началото на мѣсець юний Арабаджиевъ пристига въ Варна. Радостта на малката Варненска българска община нѣмала прѣдѣлъ. Бързо тя довършва поправкитѣ на наетата кѣща за училищно помѣщение — кѣщата на Балтаджи Пѣйка въ II. участъкъ на града до площадь „Иосифъ I.“ (съборена днесъ) — приготвя си необходимата училищна покѣщнина (чинове, черна дѣска, маси и столове), и учителътъ се тъкмѣлъ да открие вече училището. Ала, за изненада на всички, явяватъ се спънки отъ страна на властта. По интриги на варненскитѣ гърци,¹⁾ че училището се искало не отъ българитѣ, а отъ руския вицеконсулъ въ Варна Ал. Рачински по политически съображения, варненскиятъ мютесарифъ (окр. управителъ) Аширъ бей не позволилъ отварянето му. Учителътъ билъ тегленъ подъ строгъ полицейски разпитъ, който се свършва благополучно, благодарение на прѣдварително даденитѣ учителю наставления отъ Никола Георгиевичъ, какъ да

¹⁾ Собствено, гърци сѣщи тогазъ въ Варна имало трима-четирма, които се навѣртали около гръцкия митрополитъ, и тѣ били пришелци отиѣйдѣ-си (йонийци, навѣрно). Ала за гърци минавали мнозина гагаузи и българи, които и дума гръцка не знаели. Тѣ изпращали дѣцата си въ гръцкото алилодидактическо училище въ Варна, открито въ 1845. година, дѣто се запознавали съ гръцки езикъ. Последнитѣ именно съ родителитѣ си, като ренегати, ставатъ най-фанатизирани гърци, та създавали прѣдимо и най-големитѣ спънки на българитѣ и безчинствували грозно противъ тѣхъ, особено слѣдъ като последнитѣ си отварятъ и черква въ 1865. година.

Трѣбва да отбѣлжимъ, че до основанието на реченото гръцко училище, което прѣтопило грамадно множество гагаузи въ гърци, турски езикъ ималъ такава абсолютна употреба отъ всички въ Варна, че дори, както се твърди, и богослужението въ черквитѣ ставало на турски. (Гледай и „III. извѣстия на Варненското археологическо дружество“ отъ 1910. година, статията на Ст. Кабакчиевъ, стр. 35.)

отговаря, а също и на стоическата търпеливост и спокойствие на самия Арабаджиев. Същевременно българинът — членът в окръжния управителен съвет (идаре-мизлиша), Стоенчо Ив. Джумалиев, енергично настоял в едно от заседанията на последния да се удовлетвори по-скоро молбата на българите в Варна относно откриване на свое училище, като въпреки прѣреканията си по този въпрос с варненския гръцки владика Порфирия, членът в управителния съвет, въщо и твърдо отблъснал всички негови нечисти домогвания и остро го изобличил за неговите навѣти, парична ненаситеност и злоупотреби, както и за гнета му над българското духовенство. Гузната съвест на митрополита-фанариотъ лъснала, и той млъкнал. Това направило силно впечатление на Ашир бей, прѣседател на управителния съвет, и той казал тайно на Стоенча Джумалиев, че българите в Варна могат да си отворят училището, без да чакат официално разрешение.

Разбита интригата и прѣвъзможнати всички спънки, Костадин Арабаджиев открива училището на *19. августъ 1860. година*. Един от мѣстните свещеници, който знаел черковнославянски, извършва водосветъ¹⁾, на който присъствували и училищните настоятели: братя Никола и Сава Георгиевич, Рали П. Мавридовъ, Хр. Т. Груевъ, Хаджи Стаматъ Сидеревъ и братя Х. П. Попови.

Тѣй, честитиятъ Арабаджиев за пръв път разкрива кирилското четмо и писмо на български дѣца въ нѣкогашния Одесусъ, и въ скромната Балтаджи-Пѣйкова къща се полагат първите културни наши заченки, блѣсва първиятъ лжчъ на умствен български живот въ Варна, който постепенно става все по-свѣтълъ и благодатенъ, та отваря очите и на мнозина денационализирани почти българи, да се отърсят отъ гърцизма и гагаузината и да съзнаятъ своята народност.

Отварянето на училището силно изненадва другите народности въ града, особено гагаузите, враждебно настроени срѣщу българщината въ Варна, безъ и сами да знаятъ защо.

¹⁾ Споредъ категоричното твърдение на Арабаджиев, този свещеникъ не билъ извѣстниятъ варненски дѣецъ Константинъ Дъновски, както се говорѣше въ нѣкои отъ досегашните вѣсти. По сѣщия въпросъ, учителътъ при Варненската мъжка гимназия Г. Димитровъ ми съобщава напоследѣкъ (8/XII 1913 г.) чрезъ прѣседателя на мѣстното Археологическо дружество, Х. Шкорпилъ, че водосветътъ билъ извършенъ отъ архимандритъ Филарета, свещеникъ при руското консулство въ Варна, а училището се открило на *12. августъ*.

Тъй било или инакъ, Арабаджиевъ, както казахъ и погорѣ, бѣ честитъ, че туря началото на първото наше народно училище въ Варна, внася първата българска учебна книга тукъ, хвърля я въ състезание съ гърцизма и, прѣдаденъ всецѣло на призиването си, сполуката му излѣзе пълна. Закипѣва усилена и жива дѣйностъ отъ негова страна и отъ тая на другитѣ строители на народно-просвѣтното ни дѣло въ нашия градъ. Училището печели все нови и нови ученици, и за града — нови български граждани, националниятъ духъ на които порасва непомѣрно силно и бързо.

Първоначално, числото на ученицитѣ било приблизително 25 момчета и 15 момичета. Обучението Арабаджиевъ водѣлъ по ланкастерски методъ. Обучавалъ той ученицитѣ въ четене, писане, смѣтане и пѣние. Работѣлъ усърдно, дѣйно и похватно отъ ранна сутринъ до вечеренъ здрачъ и, добилъ при ученичество най-силна отврата отъ прѣчката, която цѣлъ день плющѣла изъ училището и блѣскала, кого дѣ свари, па видѣлъ и страхотиитѣ отъ фалагата — той не употребявалъ, като учителъ, прѣчка, а се старалъ съ благъ начинъ да удържа дисциплина въ училището, схващайки добрѣ и особената важностъ на творческата си работа тукъ. А всичко туй спомогнало, щото въ кратко врѣме Арабаджиевъ да привлѣче и ученици и граждани. Всички го обикнали, поради което и празниченъ день той постоянно билъ каненъ гостъ ту у едного, ту у другиго отъ малкия български крѣжецъ въ Варна, съставлящъ абаджийския и кожухарски еснафи въ града, групирани единъ до други, между които и нѣколцина търговци. Особено гостъ той билъ най-вече у братя Георгиевичъ, дѣто първоначално дълго врѣме и квартирувалъ, у Константина М. Тюлевъ, Кира Патриковъ, кѣщата на когото била съсѣдна съ училищното помѣщение (Балтаджи — Пѣйковата кѣща) и у Рачински.

Въ края на учебната година, кждѣ Петровдень, Арабаджиевъ произвелъ и публиченъ изпитъ на ученицитѣ си. Сияелъ той този день отъ радостъ и весело пѣлъ пѣсни съ ученицитѣ си прѣдъ и слѣдъ изпита, като казалъ и кѣса рѣчь за нуждитѣ на българското училищно дѣло въ Варна. Не по-малка била радостъта и на всички варненски българи, плътно събрани въ училището, нѣкои отъ които, споредъ тогавашния обичай, поднесли на учителя извѣстни награди, като горни

ризи, платъ за дрехи, кърпи и чорапи, а училищнитъ настоятели съ надзирателитъ (последнитъ били варненскитъ граждани: Константинъ М. Тюлевъ, Хр. Поповичъ и Иосифъ Стояновъ) раздали на дѣцата разни ученишки потрѣби. Най-голъмо впечатлѣние, обаче, направила кротостта на учителя. Тихитъ и благи негови запитвания и бодритъ, весели и свободни отговори на ученицитъ будѣли живо и общо задоволство, изразявано въ нисичкъ шепотъ отъ уста на уста, че хрисимиятъ учителъ трѣбва да се задържи и за напредъ, което и станало.

Разходътъ за поддържане училището прѣзъ тази година (1860/61) — че и за слѣднитъ — се покрива само отъ доброволни помощи. Така, още на 2. септемврий 1860. година се открива подписка за такива помощи между българитъ въ Варна, и прѣзъ сѣщия мѣсецъ се събира, споредъ една запазена смѣтководна книга въ Варненската митрополия, сумата 5000 гроша (1000 лева), а до края на учебната година (1. юлий 1861) събранитъ доброволни даяния възлѣзватъ на сумата 13593 гроша (2718.60 лева).

Високо назидателенъ е примѣрътъ, какъ шепата българи въ Варна — всичко 35—40 кѣщи — се надварятъ ревниво, до колкото имъ сила стига, въ даренията си за народна просвѣта, и какъ прѣзъ втората учебна година (1861/62) само единъ отъ тѣхъ — пламенниятъ родолюбецъ Хаджи Стаматъ Сидеревъ (родомъ отъ Горня-Орѣховица) — внесе 13750 гр. съ прѣдназначение да се купи мѣсто за направа собствено българско училищно помѣщение въ Варна¹⁾, постройката на което и скоро се почва (днешната стара българска черква „Свети архангелъ Михаилъ“), за която постройка послѣдватъ и щедри пожертвувания отъ варненскитъ и други наши родолюбци.

Тѣй, чувството на дълга било силно развито въ тогавашнитъ варненски българи и тѣ, сплотени около младия си учителъ, когото дълбоко обикватъ за неговата тихостъ и

¹⁾ Хаджи Стаматъ Сидеревъ, подозрѣнъ отъ турскитъ власти въ издаване нѣкакви тайни на навлѣзлитъ въ Добруджа руски войски прѣзъ освободителната война въ 1877. година, билъ откаранъ въ Добричъ и тамъ обѣсенъ. Недавна — при отпразднуване петдесетгодишнината на варненското народно училище въ 1911 г. — Варненскитъ общински съвѣтъ нарече на негово име една улица въ IV. участъкъ на града (бивша V линия), като едновременно назова, посрѣдствомъ надлежното постановление, улици на имената и на други нѣкои труженци за българщината въ Варна.

скромностъ, и отдали се отъ сърдце на национално-просвѣтни цѣли, доблестно изпълнятъ този дългъ, като съ неуклоненъ устремъ и твърдостъ чудна сразяватъ всички противодѣйствия и брутални постѣпки на гърци и гагаузи при строежа на училището си, сградата на което стояла деветъ мѣсеца непокрита по забрана отъ властѣта, послѣдвала поради буйни демонстрации на гагаушки тѣлпи прѣдъ окръжното управление, които разграбватъ и частъ отъ строителния материалъ на зданието. (Тѣзи демонстративни движения на гагаузитѣ били подшушнати пакъ отъ митрополита Порфирия, който не мирясалъ въ ненавистѣта си къмъ българитѣ и който, измежду всички грѣцки владѣци, има и най-голѣмъ дѣлъ въ погърчването на огромни маси гагаушки елементъ въ Варна). Ала българитѣ не трепватъ. Неотложенъ отпоръ и протестъ най-силенъ послѣдва отъ тѣхна страна до мѣстнитѣ административни власти. Съ неочаквана устойчивостъ, смѣлостъ и жилавина тѣ прѣдприематъ редъ енергични постѣпки и право до централното турско правителство въ Цариградъ, между които и отправяне до великия везиръ една колективна просба отъ страна на всички току-речи български кметове въ Варненския окръгъ, та накрай издѣйствуватъ специаленъ султански ферманъ за направата на училището си и сѣществуването му. Този ферманъ билъ прочетенъ отъ варненския мю-тесарифъ публично въ двора на окръжното управление (конака), въ присѣдствие на събраното население отъ разни народности въ града и на пригласенитѣ за тази цѣль кметове изъ Варненско.

Съ станалия актъ триумфътъ на българското дѣло въ Варна билъ пълненъ: ферманътъ гласѣлъ, че се разрѣшава въ Варна построяването на едно *централно българско училище за цѣлия Варненски окръгъ*.

Бързо слѣдъ туй постройката била довършена и на 25. юлий 1862. година тържествено осветена. На тържеството присѣдствували, по специална покана, варненскиятъ мю-тесарифъ Аширъ бей заедно съ подвѣдомственитѣ си и други по-главни турски чиновници, всички консули въ Варна начело съ Рачински, началницитѣ на религиознитѣ общини въ града, по-виднитѣ търговци отъ разнитѣ народности и всички българи и българки въ Варна заедно съ учителя К. Арабаджиевъ, който изпѣлъ съ ученицитѣ си нѣколко училищни

пѣсни, както и една пѣсень за дългоденствие на султанъ Азиза — извѣстната до освобождението „Боже, царя пази“¹⁾; а Сава Ил. Доброплодни, който билъ сѣщо условенъ за учителъ въ Варна и пристигналъ тукъ прѣди седмица—двѣ, казалъ съотвѣтни на случая рѣчи на турски, български и гръцки езици и похвалилъ ученолюбието на варненскитѣ българи. Казалъ рѣчь и мюесарифътъ относно голѣмата полза отъ учение за всички народности въ турската империя. — Водосветътъ билъ извършенъ въ горния етажъ на зданието лично отъ гръцкия митрополитъ Порфирия, и то по неотстъпното искане на руския вицеконсулъ Рачински — този горещъ българолюбецъ, който внесълъ за българското училище и доброволна материална помощ отъ 50 турски лири (6402 гр.). При свършекъ на водосвета, изпѣло се черковно многолѣтствие за султана отъ учителитѣ Доброплодни и Арабаджиевъ, които и двамата били добри черковни пѣвци. Слѣдъ туй, изпитани били нѣколко ученици по четене, смѣтане и законъ Божи, съ което се и завършва тържеството при обща радостъ и задоволство.

Оттукъ нататкъ българската народностъ въ Варна заздравява своето положение: тя се сдобива съ свой собственъ кжтъ, който ѝ служи за срѣдище чакъ до освобождението, стѣга я въ единомислие, цѣлостъ и мощъ, въплотявайки за нея идеята за недалечна честита българска Варна — горещъ блѣнъ на първитѣ наши труженци.

Съ радостъ Арабаджиевъ напуска кжщата на Балтаджи Пѣйка, служаща двѣ години за училищно помѣщение, и прѣминава съ ученицитѣ си въ новата българска училищна сграда. Заедно съ него билъ повиканъ за учителъ тукъ, както казахъ по-горѣ, и Сава Ил. Доброплодни отъ Сливенъ, който се опрѣдѣля и за главенъ учителъ. Той отбира нѣколцина отъ по-силнитѣ ученици, образува отъ тѣхъ I. класъ и почва да ги обучава въ горния етажъ на училището, като имъ прѣподавалъ българска граматика, черковнославянска граматика, география, аритметика, катихизисъ, турски и гръцки езици и краснописание. Арабаджиевъ остава съ другитѣ ученици въ долния етажъ на зданието, числото на които за тази нова учебна година надминало 200, и води обучението по взаим-

¹⁾ Султанъ Абдуль-Азизъ наслѣди брата си Абдуль-Меджида на 25. юний 1876. година.

ноучителния методъ, който сега напълно билъ въведенъ, споредъ таблицитѣ на Неофита Рилски (До това врѣме Арабаджиевъ работѣлъ съ букварь).

Учебната 1862/63 година се завършва съ единъ по-тържественъ годишенъ изпитъ на ученицитѣ, при който Доброплодни казалъ рѣчь на турски, български и гръцки езици за вървежа на училището. Раздали се и награди на ученицитѣ — разни книжки. Съ подобна тържественостъ билъ чествуванъ тази година въ новото училище, отънало въ цвѣтя, и празникътъ свети Кирилъ и Методий, който билъ прогласенъ и за патроненъ празникъ на училището. Доброплодни казалъ пакъ рѣчь, въ която, слѣдъ като възхвалилъ великото дѣло на светитѣ солунски братя, спрѣлъ се върху могачата сила на просвѣщението и специално — върху насъщната нужда отъ училища за нашия народъ, като завършилъ съ мисълта, щото по-заможнитѣ българи да изпращатъ синоветѣ си на учение въ Европа слѣдъ свършване сжествуващитѣ въ България училища — идея която той постоянно и най-горещо изтъквалъ всѣкждѣ, дѣто учителствувалъ.

А какви радости, какви чувства жарки и светъ народенъ ентузиазъмъ сж възбуждали двѣтъ тия тържества у варненскитѣ тогавашни наши общественици — всѣки може най-добрѣ да види отъ слѣднитѣ думи, що покойниятъ Арабаджиевъ ми каза прѣди три години въ Варна: „Това бѣха най-честити часове и дни за насъ: тѣ стопляха необикновено сърдцата съ свещената вѣра за най-свѣтло просвѣтително бждаще на българитѣ въ Варна и спомагаха твърдѣ много за бързото тѣхно издигане и укрѣпване въ всѣко отношение, а особено за развитието на националнитѣ имъ сили. Въздишки на облекчение и сълзи отъ радостъ и умиление се ронѣха тогазъ. Великдень бѣ то за българитѣ въ Варна!“

Сжщиятъ ми вржчи и едно запазено у него копие отъ писмо, което Варненската българска община, наскоро слѣдъ откриване училището си прѣзъ августъ 1860. година, приготвила и разпратила до българскитѣ градски общини въ другитѣ кази (околии) на Варненския окръгъ (Балчикъ, Провадия, Хаджиолу-Пазарджикъ — сега Добричъ, и Манкаля) съ прѣдложение всички едноврѣменно да увѣдомятъ Илариона Макариополски въ Цариградъ, че и тѣ се отказватъ отъ гръцката патриаршия и че ще признаватъ за напредъ началството.

на Българската самостояйна народна църква въ Цариградъ, въ лицето на Макариополски.

Тукъ долу прѣдаваме, като бѣлѣжка, съдържанието на това писмо, написано на листъ синкава писмовна книга, спазвайки точно и правописа му.

Споредъ Арабаджиева, реченото писмо, което ни дава живъ очертъ на варненскитѣ българи и като рѣшителни дѣйци по черковния въпросъ, по който взематъ и починъ въ Варненско, било наскоро подписано отъ българитѣ въ градскитѣ общини на Варненския тогавашенъ санджакъ (окръгъ) и оврѣме изпратено на Илариона Макариополски¹⁾.

Обаче, слѣдъ свършека на тази учебна година (1862/63) Арабаджиевъ се оттегилъ отъ учителствуване, понеже се почувствувалъ, както самъ ми каза, тежко уморенъ отъ безпирнитѣ дързки прѣдизвикни, глуми и закани на гърци и гагаузи, па и поради прѣкомѣренъ трудъ въ училището, създаденъ отъ мжнотии при обучението на повече отъ 200 ученици, и то главно дѣто голѣмъ брой отъ тѣхъ—повече отъ половината — били гагаузчета, а не малко и отъ останалитѣ, макаръ съ бащи чисти българи, не знаели български, защото майкитѣ имъ, като гагаузки, говорили само турски или пѣкъ разваленъ български говоръ. Вънъ отъ туй, други двѣ обстоятелства упражнили рѣшително влияние върху него. Първото било появата на една дописка въ издавания въ Цариградъ вѣстникъ „България“, която изкарвала Арабаджиева за недѣнъ и негоденъ. Това го смутило дъл-

¹⁾ Ето това писмо:

„Высокопреосвященѣйшій Владыко, Милостивѣйшій Архіпастырѣ и Отець! Послѣ смиреното и покорното цѣлуваніе на святѣхъ Вы дѣсницѣхъ, ній долуподписаннитѣ жители съ казаата прихождамы да Вы извѣстимъ чрезъ настоящето си, че и насъ както а другитѣ наши единородцы Цариградскіитѣ патриаршескій престолю, който е съ интригы потыкать народнѣхъ ны Іерархія вопреки църковнитѣ законы, е отдавна накаралъ съ разнообразнитѣ си злоупотребленія и престѣпленія на каноннитѣ да мыслимы за избавленіето си отъ него. Но догдѣ на Божественія промыслъ не было угодно да опредѣли особенно за това време, ній продължавахмы да охками подъ претеснителнѣхъ му власть. Сега като сж научихмы ненадѣино за отреченіето отъ реченіяхъ престолю, което торжественно направили нашитѣ единородцы въ Цариградъ, ній излѣзохмы изъ търпѣніе и съ радость ше ся отречемы и ній отъ богоомразнѣхъ власть на Гръцкото духовенство, като изхвърлихмы изъ църковнитѣ си молитви имято на патриархъ и на проведеніяхъ отъ него архіепіскопъ на мѣсто които ше турнемы да се молимъ за благоденствіето на чадолюбивѣйшаго царя нашего Султанъ Алдулъ Меджитъ и за Ваше Высокопреосвященство, като за църковенъ нашъ начяльникъ.

За това наше сираведливо желаніе ній извѣстихмы честното правителство съ особенны махзари, съ които го и молимъ да припознай за наше ду-

боко и уязвило твърдѣ болѣзнено неговото честолюбие, толкозъ повече че то било безосновно: Арабаджиевъ билъ живо прѣдаденъ на работата си, както и по-горѣ се каза, и употрѣбявалъ непомѣренъ трудъ въ училището, за да насмогне падналото се нему тежко учителско брѣме съ такъвъ голѣмъ брой ученици отъ разни народности. Види се, неговата прѣголѣма скромность ще е причина, дѣто неизвѣстниятъ дописникъ на в. „България“, ако само не отъ злоба, го е счелъ за недѣенъ и некадѣренъ. И день днешенъ, скромността е присжща характерна черта на по-голѣма часть отъ учителитѣ, които, ако бѣха по-малко скромни, не щѣха негли да пострадватъ тѣй често при единъ или другъ случай. — Второто обстоятелство било, че прѣзъ първото шестмѣсечие на тая учебна година (1862—1863) напуща Варна и Александъръ Рачински, съ когото Арабаджиевъ се билъ твърдѣ много сближилъ и у когото винаги намѣрвалъ подкрѣпа, ободрение и насока. Срѣщу деня, когато Рачински щѣлъ да отпѣтува, тѣ двамината цѣла нощъ не мигнали, а обикаляли до разсъмване заедно града Варна, разхождали се изъ пуститѣ и тѣсни негови улици и размѣняли мисли досежно бѣдащето на българското дѣло въ него, за зараждането и закрѣпването на което тѣй много допринесълъ този неуморимъ и съ твърдѣ високи нравствени качества руски консулъ. Сега той, прощавайки се съ града, свързанъ съ толкова мили за него спомени, най-убѣдително увѣщавалъ Арабаджиева да не дава голѣмо значение на писаното противъ него въ в. „България“, тѣй както и самъ Рачински не давалъ никакво внимание на

ховно начаялство онова, което нашата съвѣсть, съобразно съ законитѣ на Вѣржтж, ни кара да припознаваме, сиречь църковното начаялство при Българскитѣ нашъ народнѣ църква въ Цариградъ, която считамъ за истиннѣ наша духовна мания.

Това и Вамъ, В. Пр. Владыко, извѣстяваме и Вы подтверждаваме съ нашитѣ подписи и печати, че ний съ драго сърдце отсега нагатыкъ имамы да припознаваме за църковно начаялство начаялството при Бѣлг. нашъ народнѣ църквж, и отъ която ся обявяваме зависими, споредъ както искать и законитѣ на нашжтѣ вѣрж и до него ще ся обръцами за всичкитѣ си религіозни нужди и дѣла.

Това наше общо писмо Вы дава право да дѣйствувате кжто пълномощенъ отъ нашъ странж за утвърденіе отъ Высокото Правителство на нашата зависимость отъ Църковното Начаялство на реченжтѣ църквж въ Ц-градъ и за да ся припознай отъ Высокжтѣ Порта Подиовенижтѣ нашъ іерархія.

Надѣюще ся че ще на приѣмите и не шете ни откажете и оставите безъ Отеческій Вашъ отговоръ на това наше писмо, остьвами смиренны Ваши

Во Христѣ чада

Жит съ казата.“

този униатски вѣстникъ, който сипѣлъ постоянно огънь и жупелъ и срѣщу него.

Рачински заминалъ. Празднина голѣма се почувствувала между нашитѣ дѣйци въ Варна, свикнали, при неравната си борба, да дирятъ въ краенъ случай у него опора срѣщу пѣклениѣ похвати за наклеветяване отъ грѣцкия митрополитъ, разяренъ сега и отъ постѣпкитѣ имъ да искатъ за Варненско български владика, за която цѣль тѣ били изпратили още прѣзъ 1861. година въ Цариградъ и свой прѣдставителъ — Ат. Георгиевъ отъ село Николаевка — смѣлъ и коравъ народенъ човѣкъ. Скука и униние обладаватъ и Арабаджиева. Неговото огорчение отъ писаното въ в. „България“ се усилва. Расте то прогресивно и увеличава умората му отъ прѣтрупаната училищна работа, та накрай го довежда до рѣшението да напусне, слѣдъ свършека на учебната година, безвъзвратно учителската кариера, което и сторилъ.

Тѣй, Костадинъ Тодоровъ Арабаджиевъ учителствувалъ въ Варна три години — 1860/61, 1861/62 и 1862/63; послѣ билъ шесть мѣсеца писаръ въ тогавашната Варненска българска банка „Звѣзда“; слѣдъ туй се занимавалъ съ търговия, чакъ до освобождението на България; послѣ постѣпилъ на държавна служба, като ковчежникъ въ Търново и въ тая си длѣжностъ прѣкаралъ 16 години, а отъ 1893. година до смъртта си, ускорена отъ бѣдитѣ на катастрофния земетръсъ миналата година въ Търново, прѣживѣлъ като пенсионеръ, страдайки постоянно отъ неджгъ на сърдцето и стомаха.

По случай на *петдесетгодишнината отъ откриването на първото българско училище въ Варна*, чествувана съ рѣдка тържественостъ въ града ни на 11. май 1911. година, Костадинъ Т. Арабаджиевъ бѣ писмено поканенъ отъ Варненската община да дойде за бѣлѣжитото културно празненство въ Варна, което и той стори.

Приемтъ въ града ни на първия народенъ учителъ бѣ дълбоко задушевенъ и покъртенъ за него. Поразителни бѣха впечатлѣнията му особено отъ слѣднѣото: рѣшението на общинския съвѣтъ да се назове на негово име новостроящото се прѣзъ сѣщата година училищно здание въ IV. участъкъ на града; възторжната акламация, що варненското гражданство му направи, слѣдъ свършване благодарствения молебень на 11. май, когато отъ една високо издигната на пло-

щадъ „Иосифъ I“ естрада кметътъ го прѣдстави на гражданитѣ; блѣсканицата на послѣднитѣ да го видятъ и отблизу, когато той слѣзе отъ естрадата; високото внимание, що царица Елеонора, присѣдствувайки на импозантното праздненство, му засвидѣтелствува, като му подари и единъ голѣмъ свой портретъ съ саморжченъ подписъ; дадения голѣмъ обѣдъ този день отъ общинското управление на варненското учителско тѣло и другитѣ училищни дѣйци въ Приморската градина, когато, слѣдъ произнесената рѣчь отъ кмета, нѣкои варненски учители го грабнаха на рѣцѣ, та го понесоха изъ градината, а учителкитѣ го придружаваха съ пѣсни и сипѣха цвѣта върху му; грѣмливитѣ овации, що, съ факли въ рѣцѣ, му направиха вечерята на 11. май ученицитѣ отъ варненскитѣ срѣдни учебни заведения прѣдъ кжщата на кмета (Ив. Церовъ), дѣто той гостуваше и дѣто ученикътъ отъ VII. класъ на мъжката гимназия Василь Диамандиевъ му каза гореща панегирична рѣчь, както и голѣмитѣ почести, що сжщитѣ ученици проявиха къмъ него на дадената отъ тѣхъ тогава концертна вечеринка въ полза на фонда за въздигане въ Варна паметници на отецъ Паисия и Александра Василевичъ Рачински, за която цѣль кметътъ назначи съ заповѣдъ и специална комисия, прѣдседателствувана отъ директора на Варненската мъжка гимназия и открила сжщия день пожертвувателна подписка. Ала най-много поразително бѣ за него днешното разхубавено положение на гр. Варна, благоустройствениятъ неговъ подеъмъ и национално-просвѣтниятъ му обликъ, сравненъ съ онова, що той е прѣдставлялъ въ туй отношение прѣди 50 години.

Развълнуванъ дълбоко, К. Арабаджиевъ изказа голѣмата си радостъ още на обѣда въ Приморската градина. Съ трепетенъ гласъ, той прочете тамъ слѣдната прочувствена рѣчь:

„Дълбоко съмъ трогнатъ отъ вниманието ви къмъ моята скромна дѣятелность на просвѣтителното поле, която бѣхъ честитъ да развия въ малъкъ размѣръ за доброто на отечеството въ ония мъчни врѣмена.

„Усѣщамъ се слабъ да намѣря думи, съ които да изкажа благодарността си къмъ почитаемия Варненски градски общински съвѣтъ и къмъ училищното настоятелство, за дѣто сж взели похвалното рѣшение да се отпразднува датата за отварянето на първото българско училище въ хубавия български крайморски градъ Варна.

„Голѣмо щастие е за мене, дѣто присѣтствувамъ на това славно тържество.

„Днесъ азъ чувствувамъ най-приятнитѣ и щастливи минути отъ своя животъ: намирамъ се между уважаемитѣ варненски граждани, между многобройното тукъ българско учительство и между хиляди-хиляди ученици и ученички, български рожби.

„Мило ми е, че се намирамъ въ Варна, дѣто прѣди 50 години учителствувахъ въ първото българско училище.

„Силни вълнения не ме оставятъ да говоря повече.

„Прочее, позволете ми да пожелаая отъ сърдце и душа процвѣтяване блѣсково и славно—въ туй се не съмнѣвамъ — на просвѣтителното дѣло въ градъ Варна.

„Моля Бога да бди надъ тоя чуденъ градъ и надъ българското дѣло въ него.“

Слѣдъ завръщането си въ Търново, К. 'Арабаджиевъ отправи до варненския кметъ благодарително писмо¹⁾ за оказания нему сърдеченъ приемъ, а отсетнѣ и слѣднѣото второ писмо до сѣщия:

„Уважаемый кмете, Господинъ Ив. Церовъ,

За да засвидѣтелствувамъ голѣмата си обичъ къмъ българитѣ въ Варна, дѣто менъ се падна рѣдката честь най-първо да учителствувамъ въ първото българско училище и за да изразя по-добрѣ радостъта си и признателностъта си къмъ Васъ и къмъ училищното настоятелство, за дѣто посветихте на мое име едно основно училище въ града ви, азъ се осмѣлявамъ да Ви помоля да *приемете за това училище въ подарѣкъ скромната сума хиляда (1000) лева.*

„Моето желание е отъ лихвитѣ на тая сума, слѣдъ като тѣ годишно стигнатъ сто (100) лева, да се купуватъ най-необходими нѣща на бѣднитѣ изобщо ученици и ученички, или пъкъ да се даватъ награди на най-добритѣ измежду тѣхъ по успѣхъ и поведение, споредъ благоусмотрѣнието на училищното настоятелство и учителитѣ отъ сѣщото училище.

¹⁾ Това писмо е напечатано въ брой 32. на издavanja прѣзъ 1911. година въ Варна в. „Народна сила“.

Прочее, тукъ притворенъ прашамъ Ви банковъ чекъ подъ № 141 на сумата хиляда лева, които ще бждете добри да внесете на капитализиране въ Народната банка.

Съ моето почитание къмъ Васъ

Н. Арабаджиевъ“.

Въ туй писмо, както всѣки вижда, е излѣна изцѣло душата на Костадина Арабаджиевъ. Неговата благодарствена и ученолюбива ревностъ изпѣква още по-релиефно при факта, че той е човѣкъ съ обикновено материално състояние; слѣдователно, той дава не отъ излишека си, а отъ сърдце, и това именно доказва горещата му любовъ къмъ българското народно училищно дѣло въ Варна и кристалната чистота на неговата душа, копнежътъ на която въ случая билъ само единъ — *да засвидѣтелствува голѣмата си обичъ къмъ българитѣ въ Варна.*

Изразената воля на дарителя бѣ своеврѣменно изпълнена. Сумата се вложи, съ надлежно постановление отъ училищното настоятелство, въ Народната банка подъ името „Фондъ Костадинъ Арабаджиевъ“, лихвитѣ отъ който съ врѣме ще се употрѣбятъ споредъ желанието на завѣщателя.

Тѣй, Костадинъ Тодоровъ Арабаджиевъ остави жива паметъ слѣдъ себе си както съ заслугитѣ си като пръвъ пионеръ на българското училищно дѣло въ Варна, резултатитѣ отъ които съ избитѣкъ възнаградиха усилията му, тѣй и съ дарението си, и затуй неговиятъ животъ не свършва съ гроба.

Да, името Арабаджиевъ ще живѣе довѣки въ Варна и съ признателностъ то ще се сочи отъ иднитѣ поколѣния.

Варна, 6. януарий 1914. година.

I.

ПРИНОСЪ

къмъ просвѣтителното дѣло въ градъ Варна.

Съобщава Г. Димитровъ.

А.

Архимандритъ Филаретъ.

Всички статии и кореспонденции по черковния въпросъ съ чисто религиозенъ и богословски характеръ, изпращани отъ Варна и обнародвани главно въ „Цариградския Вѣстникъ“ на Богорова и Ексархоса и въ други още вѣстници и списания, повечето, ако не всички, сж били трудъ на архимандрита Филаретъ, сжщеврѣменно руски и гръцки възпитаникъ¹⁾). Обаче антирускиятъ или по-скоро антирачинскиятъ български печатъ всичко почти отдавалъ на Рачински. Но на единъ дипломатъ, като Рачински, не му бѣше работа да си хаби врѣмето съ съчиняването и обнародването на подобни кореспонденции. Ала и на единъ православенъ клирикаленъ богословъ, като руския архимандритъ Филаретъ, май не му е било позволено открито да борава съ подписа си по българското черковно дѣло, което, очевидно, имало *филетически* характеръ. Обстоятелствата, впрочемъ, изискваха да се приписватъ на Рачински или на кой да е другъ всички казани кореспонденции на Филарета. А това, че е така, отчасти поне се констатира отъ това:

а) Въ „България“ четемъ: „Въ *Ц. Вѣстникъ* № 474 има статия отъ Варна подъ заглавие „Нѣщо любопитно за Шуменъ“, изпратена отъ едно лице, което си крие името подъ явнитѣ си Московски мисли“²⁾). Съчинителътъ на тая статия по-вече зема за прѣдметъ папишанството и протестанството, отдѣто явно става, че той — съчинителътъ е билъ богословъ; а тогава въ Варна такъвъ бѣше само прѣдметниятъ руски архимандритъ Филаретъ.

¹⁾ Срав. „IV Извѣстия“ на варн. арх. д-ство, стр. 23, подзаб. 21.

²⁾ Гл. „България“ 1860, стр. 67.

б) Сжщо въ „България“, между другото, четемъ: „Варненскитѣ пѣтници ни разказуватъ и слѣдующето, за което тѣ много се учудватъ: Священникътъ отъ черковата на руското консулато въ Варна, *родомъ гагаузинъ*, подбуждалъ селенитѣ отъ варненската епархия да не приематъ попове, проводени отъ Фенерски владика; тѣ трѣбвало да постоянствуватъ да искатъ независима Иерархия. Не е чудно, че рускиятъ *попъ*³⁾ проповѣдвалъ постоянство; самитѣ руски консули, дѣто имъ понася, увѣряватъ нашитѣ българи, че ще сполучатъ да си добиятъ независима Иерархия. Таквази е руската пропаганда!“ Оттукъ явно става, че проповѣдъта ставала отъ Рачински чръзъ Филарета. Послѣдниятъ може би да не сподѣляше проповѣдваната отъ самия него идея; но, като чиновникъ подвѣдомственъ, принуденъ бѣ да я извърши, както акуратно и послушно да изпълнява всички давани тогава нему заповѣди, наставления, разпоредби и инструкции на началството си.

Филаретъ, слѣдъ свършването учението и наукитѣ си въ Киевъ и слѣдъ нѣколко годишна служба въ тамошната или друга християнска община, като иеродяконъ, се е върналъ (или поскоро нарочно биде изпратенъ) въ Варна около 1848 до 1849 година, за да тукъ приготви той почвата за славяно-българското дѣло⁴⁾. Тукъ той въ началото служилъ при гръцкия митрополитъ Порфирий, като иеродяконъ, упражняванъ и въ гръцкия езикъ отъ самия владика и отъ нѣкои свещеници, които пъкъ въ замѣна той ги училъ на славански и между които извѣстни сж били попъ Димитъръ и попъ Панайотъ.⁵⁾ А благодарение на Филарета, и владиката почналъ

³⁾ Глд. „България“, год. IV 1862, брой 2, стр. 13, кол. 2 и 3. — У старото плѣме на Дриопитѣ (Глд. Иродотъ, I, 146) *боговетъ* се наричали попи. Сжщата дума съ сжщото значение се срѣща и у Омира (вижъ думата въ гръцкия словарь на А. А. Сакелариосъ). А Спартанцитѣ казвали — отецъ, свещеникъ (Глд. думата *попъ* въ „Опытъ обличайшемъ сродствѣ языка славяно-російскаго съ греческимъ“ Константиномъ Экономидомъ, пресвигтеромъ и экономомъ. Санктпетербургъ 1828, тамъ II, часть II, стр. 425). Г. Д.

⁴⁾ Нѣкон казватъ, че на Филарета домиль му се за отечеството Варна и напусналъ Русия. Намъ не ни се вѣрва това. За просто едно домиление не напуша човѣкъ лесно и окончател о щастieto си. Той, несъмнѣно, бѣ изпратенъ съ цѣль и неговата мисия бѣ прѣдвидена, отдѣто трѣбва, точно опрѣдѣлена и тѣсно свързана съ българското дѣло, както нарочно за това бѣ проведенъ и Рачински, споредъ *Дунавски Лебедъ* и *България*. Вижъ и по-горѣ: II, подзаб. 21, т. е. „България“ год. III 1861, брой 13, стр. 99, кол. 2 и 3. Г. Д.

⁵⁾ Които за това послѣ сж могли да го замѣстватъ въ руския консулски пареклисъ, колчимъ той отсъствувалъ врѣменно заминавайки въ Русия (Одеса, Киевъ, Москва, Петербургъ и др.) или въ Турция (Цариградъ). Честитѣ тѣя неговни отсъствия и пѣтувания сѣ ставали прикрито за българското дѣло.

въ божествената служба да употребява отчасти и постепенно и доброволно да въвежда славянския езикъ още прѣди идването на Рачински и прѣди появата на претенции за това отъ страна на варн. българи.⁶⁾ Порфирий сега ималъ двама диякони: варненеца Филаретъ и анхиялеца Паисий, който малко по-рано бѣ дошълъ.

Прѣзъ това врѣме, прѣди започването на кримската война, на варненската гръцка община се съобщава отъ Патриаршията да изпрати единъ степендиантинъ въ духовното училище въ Халки (Цариградъ). Общината се колебаела между Паисия и Филарета. Обаче прѣдпочели, казва живущия ученъ и начетенъ старецъ г-нъ Д. Мелидисъ, отъ когото имаме тия свѣдѣния⁷⁾, послѣдния, като варненецъ и като свършившъ руски възпитаникъ, който се нуждаелъ сега отъ пълно гръцко образование, за да бжде единъ день достоенъ иерархъ и принесе честь, както на себѣ си и на отечеството си, така и на православната черква. Оттамъ, слѣдъ като свършилъ и слѣдъ кримската война, Филаретъ се върналъ пакъ въ Варна⁸⁾ и пакъ като иеродияконъ при Порфирея, но и като педономъ (на гръцки педономосъ, на латински *rector puerorum*, *praefectus disciplinae puerorum*) или като ректоръ на дѣцата т. е. наблюдателъ за възпитанието и поведението на дѣцата, какъвто е билъ послѣ, макаръ и неофициално, и при българските училища, а не като „директоръ на гръцките училища“, както съобщава г-нъ Иос. Стояновъ⁹⁾.

Тогава пристигналъ въ Варна и Рачински и се запозналъ съ Филарета. Двамата рѣшили да работятъ заедно за бъл-

⁶⁾ Гл. „III Извѣстия“ на варн. арх. д-ство, стр. 76—77. подзаб. 7.

⁷⁾ Г-нъ Мелидисъ, прѣзъ врѣме прѣбиваването на Филарета въ Халки, билъ въ кантора на Михаилъ Николау за колониялни и прѣждени стоки.

Въ тая кантора често идвалъ Филаретъ отъ Халки и имъ прѣвеждали на гръцки руските писма, получаващи отъ разни руски градове, или за сжщата цѣль Мелидисъ отивалъ въ Халки при Филарета.

⁸⁾ Това трѣбва да е било на 1858/59 учебна година, а да е свършилъ въ Халки на 1857/58 учебна година, че въ гръцкото списание на Александър Стурза „Ржководство на православния християнинъ“ (въ Цариградъ 1858 г.), именно въ Описа на спомоществателитъ (стр. 247), между ученицитъ на Богословското училище въ Халки, се числи и Филаретъ титулиранъ „иеродияконъ варненецъ“ (на гръцки).

⁹⁾ Гл. „IV извѣстия“ на варн. арх. дружество, стр. 23, подз. 21. — За забѣлзване е грижата, която въ ония врѣмена, покрай образованието, и за възпитанието на дѣцата зимали тогавашнитъ хора, като намирали надлежни за тая работа лица и ги изключително за нея назначавали! Тая система я имало у спартацитъ и други стари народи. Срав. „Ржководство на гръцката археология“ (на гръцки) отъ нашия покоенъ старъ учителъ и професоръ въ Атинския университетъ Атан. С. Русопуло. Патра 1855, стр. 108.

гарското дѣло. Отварятъ пареклиса при руското консулство и работата почнала да напръдва, като се отвори и българско училище и отдѣлна българска черква.

Но Филаретъ, като покрай руски и гръцки патриаршески възпитаникъ въ Халки, не могълъ, разбира се, открито да дѣйствува, както други, словомъ или дѣломъ по българското дѣло. Обстоятелствата го изискваха, щото всичко извършвано отъ него да не е извѣстно, че се отъ него извършило. Това стана причина, щото много услуги негови по българското дѣло да бждатъ ту прѣписани на други по погрѣшка, ту съзнателно усвоени отъ други, ту нарочно съвсѣмъ прѣмълчани.

Споредъ насъ, той, като руски възпитаникъ отъ малка възраст и като съвѣстенъ и признателенъ човѣкъ, симпатизиралъ отъ все сърдце и душа на българското дѣло и искрено и усърдно работилъ за него, тъй като съвѣстта му не му позволявала да се окаже хлѣботъпчець, безъ да гони слава и почести, както други, съ самохвалства и аларми; но сжщия като родомъ гръкъ и гръцки, макаръ и отпослѣ, възпитаникъ, сжщо така симпатизиралъ на елинизма, по сжщитѣ съображения; па и, като отличенъ истински богословъ човѣкъ и добросъвѣстенъ православенъ християнинъ, не можеше да се отклони отъ евангелскитѣ принципи, начала и разпоредби, които строго, изрично и категорично налагатъ на подобни хора да отбѣгватъ *филетизма* и да не правятъ разлика между гръци, българи и др. въ името на Исуса Христа¹⁰⁾.

Нека сега ладемъ мѣсто на биографическитѣ свѣдѣния за Филарета, който сме имали до сега отъ най-стария варненски гражданинъ Г. Василагоглу и отъ внука на Филарета Никола Ивановъ Ножаровъ (Никол. И. Махеропиосъ), извѣстенъ сега подъ прѣкора Санкулеръ.

Здравиятъ и читавъ стогодишенъ старецъ Георги Василагоглу казва;

Слѣдъ войната на 1828—29 година, руситѣ заминавайки привлекли двама варненски младежи, именно: *Илия* — синъ на реизъ (капитанъ) Куртеси и *Фоти* — синъ на реизъ Тана-саи Папафотйоглу. И двамата сж били съврѣстници и постоянни другари на Василагоглу, когото тоже щѣли да при-

¹⁰⁾ Срав. Послание къмъ Галат. III, 28; къмъ Колос. III, 11; къмъ Коринт. А! XIII, 13; къмъ Рим X, 12; еванг. отъ Иоан. XVII, 21—23.

влекатъ руситѣ. И тримата често отивали въ квартирата на единъ главенъ руски офицеръ задъ и сега запазенитѣ хамбари (каменни складове), който имъ давалъ бишкоти, сладки работи, овощия и други разни съестни нѣща.

Фоти, слѣдъ нѣщо 20 години, се е върналъ отъ Русия калугеринъ на име Филаретъ. Майка му го е познала, слѣдъ като ѝ посочилъ знака, който той ималъ подъ мишницата си т. е. една естествена прищича, колкото единъ орѣхъ¹¹⁾. Послѣ, продължава Василагоглу, единствената тогава християнска православна гръцка община го е проводила въ Цариградъ, за да се научи на гръцки, отдѣто се е върналъ и служилъ, като иеродиаконъ, заедно съ новодошлия другъ такъвъ Паисий¹²⁾. Дватама тия диаconi служили и като частни учители. А Филаретъ частно училъ нѣкои младежи и на славянски въ къщата си. По желанието на руския консулъ Рачински, Филаретъ биде ржкоположенъ за архимандритъ отъ владиката Порфирий и назначенъ за такъвъ при руското консулство, дѣто въ една отдѣлна стая се отвори единъ врѣмененъ пареклисъ съ камбана.

Сега пъкъ има думата Никола Санкулеръ, внукъ на Филарета:

Този г-нъ Никола билъ винаги при вуйка си архимандрита и постоянно му помагалъ въ черквата съ биенето на камбаната, съ палянето на свѣщитѣ, кандилата и кадилницата, съ носене бухчата съ одеждитѣ, съ изпѣване на „Господи помилуй! Подай Господи! Тебѣ Господи! Аминъ!“, съ прочитането на „Свети Боже, Свети Крѣпкий . . .“ и пр. и пр. — Когато се отвори за първъ пѣтъ училището въ Ченгене-Пазаръ,

¹¹⁾ А внукътъ на Филарета, Никола, казва, че ималъ и другъ единъ знакъ въ единия си кракъ т. е. осакатенъ единъ прѣстъ. вслѣдствие падането отъ високо на една тежка остра дъска, надъ която имало сладки работи, които той, малъкъ още, се мѣчилъ да постигне натрупвайки възглавници една на друга, за да се по тѣхъ покатери и стигне дъската и по дъската сладката. Но той падналъ отъ възглавницитѣ и надъ него се прѣкатурили и сладката и саханитѣ и дъската и му причинили осакатяването. Бащата на Никола, Иванъ, като отчасти практиканъ лѣкарь (джирахъ), го излѣкувалъ, но и така пакъ останалъ съ осакатенъ единия прѣстъ.

¹²⁾ Василагоглу казва, че потушенето и огасването на повечето пожари, даже и въ най-бурно врѣме, въ гр Варна се дължи на Пансий, прѣдъ който общинскитѣ граждански пожарничари отстъпвали поради извѣстната му пожарничарска способност. Сжщиятъ Пансий бѣше прочутъ за тѣлесната си сила и храбростъ и за хубавия си силенъ гласъ. А, благодарение на г-на Яни Джебеловъ, имаме отъ покойния Паисий малки нѣкои ржкописни документи, съ официални подписи и печати, нахождящи се въ музейната сбирка на Варна арх. д-ство.

Филаретъ, споредъ Никола, постоянно и всѣкидневно посѣщавалъ и ревизиралъ училището, тъй като училищното настоятелство, като състояще се сѣ отъ търговци хора, не можеше да върши тая ревизия¹³⁾. — Филаретъ, споредъ Никола, е билъ и постояненъ частенъ учителъ на Саркао или Сергей — синъ на Рачински. Рачински строго забранявалъ на сина си да пие кафе. Филаретъ единъ день биде силно порицаванъ и конфузенъ отъ Рачински за че си е позволилъ единъ само пътъ да даде на Сергей да пие кафе. — Филаретъ на единия си кракъ долу ималъ фистулъ, който работише до смъртта му. Въ всѣко прѣдвечерие на всѣки празникъ Филаретъ събиралъ въ къщата си всички свои роднини и друга желающи, та имъ обяснявалъ историята и значението на празника, биографията на светцитѣ и пр. Една подобна вечеръ, слѣдъ свършването на проповѣдта си, той седещъ и успокояващъ се издъхналъ и се вѣчно успокоилъ въ обятията на домашнитѣ и роднинитѣ си и въ присѣствие на внука му Никола, който успѣлъ съ кърпа да запуши фистула, отдѣто почна да изтича канара кръвъ¹⁴⁾. Сжщиятъ Никола съобщи веднага станалото на Даскалова, който при отсъствието на консула управляваше консулството. Даскаловъ пристигна; зе ключоветѣ отъ джоба на издъхналия Филаретъ; отвори библиотеката му; зе и прочете една книга и веднага изпрати Никола да съобщи смъртта на грѣцкия митрополитъ¹⁵⁾. Часътъ бѣше 10—11 прѣзъ нощта. Никола се отправи до Митрополията. Гавазинътъ Михаилъ не го пушалъ; почнаха се прѣрѣкания; владиката се събужда; отвори прозореца и пита: кой е? Никола се обади; поканенъ отъ владиката отива и му съобщава за смъртта на Филарета всичко подробно, на самъ и тайно, споредъ даденитѣ му наставления отъ Даскалова; владиката поч-

¹³⁾ Никакво съмнѣние не може да има, че това е било и така стазало. Но за забѣлзване е, че никждѣ нито и отъ никого не е спомѣнато и писано! Види се, защото е билъ „родомъ гагаузинъ“ или, сѣ едно, че е билъ „родомъ грѣкъ;“ защото знаино е, че гагаузитѣ се грѣцесли. Колкото за Филарета, види се, че той, като набоженъ човѣкъ, вървѣлъ по евангелското: „Нека лѣвата ти рѣка да не знае, какво прави дѣсната.“ Глед. еванг. отъ Матея. VI, 3.

Г. Д.

¹⁴⁾ Това е било на 28 ноември 1875 година, споредъ даденитѣ намъ свѣдѣния отъ архивата на руското консулство. На 28 ноември тогава седми-
ченъ день билъ Петѣкъ.

Г. Д.

¹⁵⁾ Споредъ архивата на руското консулство, Варненски митрополитъ е билъ тогава Кирилъ, който съ грѣцкото си духовенство и го е погребѣлъ.

Г. Д.

налъ да плачи като дѣте, че много се обичали¹⁶⁾. Послѣ веднага изпратилъ двама свещеника, именно попъ Димитъръ и попъ Панайотъ¹⁷⁾, за да продължително нощъ и денъ до погребването четатъ панихида¹⁸⁾ надъ обозѣпочиналия архимандритъ Филаретъ. Тия двама свещеници владѣли, както казахме и славянския езикъ, та чели панихидата на славянски. Сжщитѣ често замѣствали Филарета, колкото пжти той отсъствувалъ въ Одеса, Цариградъ и др. Погребението и опелото стана съ придружаването на множество граждани начело митрополита Кирилъ съ свещеницитѣ му въ църквата Паная (Прѣсветая). Погребали го, казва Никола, въ лѣвата (западна) страна на прѣдхрамието или нартиката. Ала отъ гроба му сега нито знакъ не сжществува. Посочва се само мѣстото, дѣто сж били положени тлѣнитѣ му останки! „Търситѣ Иисуса Назарянина ли? Той възкръсна, нѣма го тука. Ето мѣстото, дѣто го цоложиха“¹⁹⁾.

А другарьтъ на Филарета, Илия, не можалъ да хвани коренъ въ Русия и въ училищата ѝ. Той тамъ трѣбва да е сторилъ нѣщо, за което биде уволненъ, изпжденъ и изоста-

¹⁶⁾ Не се знае, наистина, какво имало между тѣхъ; но знайно е, че Иоакимъ, прѣдшественика на Кирила, бѣ го прѣпоръчалъ на замѣстника си, като истински православенъ и руски чловѣкъ или, споредъ евангелието „истински израилтянинъ, у когото нѣма лукавство“ (Иоанъ, I, 47). Знайно е още, че Иоакимъ оттогава до смъртъта си, като патриархъ (Глд. нашата статия: „Кримската война“, VIII, 4, подзаб. 73), привлѣкълъ бѣ, както рускитѣ симпатии, така и укоритѣ на частъ отъ гърцитѣ за русофилството си. — Споредъ насъ Иоакимъ ималъ право да е билъ русофилъ. Рускиятъ планъ за освобождението на България, слѣдъ освобождението на Гърция, прѣдвждалъ, вѣроятно, да се не повтарятъ, въ даденъ случай, кланетата и обѣсванията на миряни и клирикални людие въ такъвъ ужасенъ размѣръ, въ какъвто станаха при освобождението на Гърция. Но, за да се избѣгнатъ прѣстрашитѣ ужасии и, ако се повторятъ, да не сполѣятъ цѣлото подъ турско иго православно християнско население въ Европа, въ Мала-Азия и въ островитѣ, ала да се ограничатъ поне въ една негова частъ—българска, всичко това, казваме, можеше да стане и се постигне само, ако българитѣ се снабдяваха съ нѣкаква си отдѣлна по езикъ и правия и обичаи църква и църковна иерархия, когато Патриархътъ и Св. Синодъ цариградски нѣмаше да бждатъ прѣдъ Порта отговорни и подозрѣни за нѣкакво си възможно и прѣдвиждано българско народно възстание за освобождение. Подобенъ единъ планъ Иоакимъ, види се, го е сподѣлилъ и оттукъ, споредъ насъ, неговото русофилство. А за такъвъ единъ планъ, ако е вѣренъ, както прѣдполагаме, и цѣлния Елинизъмъ не малко дължи на Русия, на която трѣбва даже и да благодари, че, покрай българитѣ, не сж билъ заклани, заточени и прѣсѣдвани и други още християни — гърци. Г. Д.

¹⁷⁾ На послѣдния синъ му Филипъ Пападопуло, нашъ прѣдшественикъ съученикъ и състудентъ въ Атина, е сега професоръ тамъ. Г. Д.

¹⁸⁾ *Панихида* (а не *панахида*) отъ грѣцкото панихисъ—хидосъ всенощно бдѣние, празденство, служба, молитва и пр. На руски вугарно *панафида*, а литературно *панихида*. Г. Д.

¹⁹⁾ Глд. Евангелие отъ Марка, XVI, 6.

вень на сждбата си; или трѣбва да се оказалъ съвсѣмъ недостоеенъ, неспособенъ и некадъренъ за учение и образование. Това, че може да е така, се вижда отъ що за него Г. Василакоглу ни е разправилъ, именно:

Слѣдъ десетина години, казва Василакоглу, Илия се е върналъ отъ Русия въ Варна, както и си отишелъ, дѣто е служилъ, като чиновникъ при разни бакалски заведения и най-послѣ 2—3 години и при бакалницата на самия Василакоглу, който и го вѣнчалъ съ една мома отъ Месемврия на име Крусталеня²⁰). Илия, слѣдъ женидбата си, станалъ учителъ въ Ак-дере (Аспросъ, Бѣла), дѣто и се помина. За него разправя Василакоглу още, че не можалъ да прокопса и да си направи що-годѣ положение, защото много пиелъ, та не печелилъ пари, за да стане порядъченъ домовладѣтель, въпрѣки старанията на Василакоглу, като старъ неговъ отъ дѣтинство приятелъ и емшерия. Василакоглу даже, по-интименъ начинъ, помолилъ приятеля си Етемъ-ага, артилерийски юзбашия, да го вразуми. Агата заплашилъ го съ наказание да мете цѣлъ день изъ града улицитѣ, колкото пжти бжде уловенъ да пие. Илия се заклѣлъ прѣдъ агата, че нѣма вече да пие; но и така пакъ продължаваше пиенето скришно. Василакоглу го уловилъ единъ день да пие въ едно бюфе колѣничешката задъ тезгяха²¹).

²⁰) Василикоглу оноза врѣме бѣше бакалинъ, ахтаринъ, тютюнджия и доставчикъ на провизии у турцитѣ и послѣ у французитѣ.

²¹) Покрай всичко това, Василакоглу, относно грѣцкото възсгание на 1821 година, ни е казалъ и слѣднитѣ двѣ нѣща, които не намираме за злѣ да ги съобщимъ и подзабѣлжимъ сега тукъ, макаръ и да нѣматъ нищо общо съ всичко горѣизложено, именно:

а) На 1821 под. тукъ въ Варна турцитѣ обѣсили въ Балукъ-Пазаръ и Христодула, братъ на варн. благодѣтель Параскева Николау, заедно съ други 7 души, между които и двама свещеници — единъ варненецъ попа Манолъ и единъ другъ отъ Бѣла.

б) По това врѣме турцитѣ на сила зимаха 90 варн. младежи за новобранци моряци, които всички почти изгинали въ битката при Наваринъ. Отъ тия 90-тѣхъ единъ на име Никола Кара-Хюсеинли, (селото Кара-Хюсеинъ отстои отъ Варна на права линия 26 километра), лозаръ, сполучилъ да избѣгне и се записалъ морякъ при грѣцката флота, а на 1840 се е върналъ въ Варна и се задомилъ; но, като бездѣтенъ, усиновилъ едно момченце сираче Никола, което като пораснало, стана чиновникъ при фабриката за макарони на хаджи Тома, който и го оженилъ; но слѣдъ нѣкои години, усинозениятъ Никола се е поминалъ, а жена му съ двѣтѣ си дѣщери отишла въ Костаница, дѣто и ги е умжила. Обаче стариятъ морякъ поборникъ, Кара-Хюсеинлиятъ Никола, се е поминалъ послѣ на повече отъ 70 год възраст. И едвамъ тогава чакъ стана извѣстно, че той е билъ поборникъ и ратникъ, отъ намѣрения скритъ медаль на „Златния Кръстъ“ и отъ почетното за това до него писмо. Писмото и

Б.

**Първата българска църква и първитѣ черковни
настоятели въ гр. Варна.**

Прѣзъ 1863 (или 1865) година варн. българи си построили отдолу подъ новото училище и съвършено *отдѣлна* своя *първа* църква „Св. Архангелъ.“¹⁾

Но въ сжщностъ *първа славянска отдѣлна църква*, въ която почнало да се служи *ошдѣлно по славянски* и въ която малочисленитѣ тогава българи се черкували, е билъ пареклисътъ на руското консулство, построенъ прѣзъ 1861 година и поддържанъ съ 30 хил. гроша годишно отъ съпругата на убития въ боя между Русия и Турция прѣзъ 1828/9 година генералъ Воронцовъ.¹⁾

А на споменатата *отдѣлна първа българска църква* „св. Архангелъ“ *първъ църковенъ настоятель* е билъ отецъ попъ Константинъ Джновски, който, види се, и до сега не иска да се отдѣли отъ тая църква и винаги тамъ му е прибѣжището и квартирата, когато идва и се намира въ Варна. Неговъ замѣстникъ е билъ архимандритъ Панаретъ.

За тия двама *първи черковни настоятели*, както и за варн. въобще българи, единъ *пжтникъ*, който се намѣрилъ

кръстътъ се прѣдадоха на гръцкото консулство, което се е погрижило слѣдъ това да го погребѣ съ всички надлежни почеси. Козчегътъ на покойния бѣ покритъ съ платъ на гръцкото знаме — знакъ на многослужившъ герой. — А живушиятъ ученъ старецъ г-нъ Д. Мелидисъ обяснава прибавяйки, че, малко прѣди извѣстната катастрофа на турската армия при Наваринъ отъ руско-английско-французската флота, имало друго едно сражение между турската и гръцка флота, когато и се отличилъ прѣдметния Никола. А въ сжщата морска битка отъ участвуващитѣ при турския моряшки екипажъ, слѣдъ погрома и поражението на турската флота, сполучиха да се спасятъ плавайки до сушата двамина само варненци отъ 90-тѣхъ ония, за които разправя Василакоглу, и които послѣ се върнаха въ Варна, именно: Севриоглу Теохаръ и Бурнуоглу. На сушата щѣли да ги убиятъ, ако да не знаели „Отче нашъ“ и „Вѣрую“ и ако да бѣха обрѣзани. Сжщата опасностъ ще прибавимъ и ни е, прѣкарали въ Пловдивско, въ врѣме на послѣдната руско-турска война, и мнозина отъ нашитѣ съотечественици съ потуритѣ, шалваритѣ и фесоветѣ си прѣдъ рускитѣ братушки и се спасили по сжщия начинъ. За прѣдметната битка между турската и гръцка флоти вижъ „История на XIX вѣкъ“ на Каролиди, Томъ II, стр. 332—335, (на гръцки.). Г. Д.

¹⁾ Гл. „Княжество България“ I, 241 и „IV Извѣстия“ на варн. арх. дружество, стр. 10. — Други подробности за църква „Св. Архангелъ“ вижъ „Петдесетгодишнина“ на Ив. Церовъ, стр. 11—17. Срав. и нашата статия „Приносъ къмъ просвѣтителноно дѣло“ А, подзаб. 4 и 29. — Тоя пареклисъ съ събарянето на Залъмовата кжща не сжществува вече, за да се земе снимка; а отдѣлната стая за пареклиса въ Касетовата кжща сжществува и има врѣме за снимка отъ страна на арх. д-ство. Г. Д.

прѣзъ първитѣ дни на 1868 г. въ Варна. ето какво, между другото, съобщава въ „Македония“:

„Азъ ако не варненецъ, не малко се радувахъ, като си наумѣвахъ, какъ до прѣди 10—15 години въ Варна вжтрѣ се не чуваше нищо българско и, който бѣше българинъ, не смѣеше да се каже, че е българинъ, а днесъ тѣй присжтствено заявяватъ своето народно сжществование... Варненскитѣ българи заслужаватъ похвала въ отношение на устройството на общината и трѣба да бждатъ *примѣръ на всички други български общини*. Сбирщина повече, както сж, тѣ нѣматъ ни завистъ по-между си ни слѣпо стремление къмъ прѣдпочтение, но всички съ едни уста и съ единъ умъ настояватъ неуморно за улучшението на общественитѣ си заведения... Тѣ сж много благодарни отъ Отца Архимандрита Панарета (хилиндарски) и хвалятъ се съ него. Азъ попитахъ за прѣдишниятъ имъ черковний настоятелъ отца попъ Константина: кждѣ е и защо е отстраненъ; и казаха ми, че билъ ужъ въ споразумение съ униятската въ Цариградъ черква и се стараялъ да вмжкне въ униятство варненската епархия. Мене ми много докривѣ за това; защото никога не ми се щѣше да чуя таквъзъ нѣщо за този българинъ, когото азъ познавахъ отъ напрѣдъ за родолюбивъ мжжъ. Той е забравилъ, види се, святото завѣщание на свойтъ отецъ и благодѣтелъ дѣда Атанаса, който показа таквъзъ постоянство въ народночерковний въпросъ! Дано не е всичко наистина, тѣй не ми се ще да вѣрувамъ...²⁾

При всичко горѣизложеното за отецъ попъ Константинъ Джновски, неговото име пакъ личи и фигурира (ама съкратено!) второ на редъ (като Икономъ по чинъ) между подписавшитѣ акта, направенъ сжщата (1868) година отъ варненското епархиално духовенство за подържане *отдѣлно българско дѣвическо училище* въ Варна.³⁾

²⁾ Гл. в. „Македония“ Цариградъ 1868, год. II, брои 9, стр. 3—4. — подробности за отца попъ Константина съ дѣда Атанаса вижъ „IV Извѣстия“ на варн. арх. д-ство, стр. 13—16. — Изобщо отъ стила на горѣ изложената кореспонденция, сразняванъ съ стила на други подобни кореспонденции, изглежда, че *ижитникътъ* — авторъ на тая дописка непрѣменно трѣбва да е Раковски; на това още се доказва и отъ идентъ и духа, съ който е писана.

Г. Д.

³⁾ Вижъ статията ни „Приносъ“, Б!

В.

Първото училище и първият учителски персоналъ.

Първото българско училище въ гр. Варна било отворено въ „Вароглу махлеси“ до „Ченгене пазаръ“, сега площадъ „Екзархъ Иосифъ I“, въ наетата за тая цѣль къща на Балтаджи Топалъ Пейко.¹⁾

Отварянето на туй първо българско училище е станало въ врѣме на варненския мютесарифинъ или управитель Аширъ бей.²⁾

Новоотвореното училище се осветило съ водосветъ на 12 августъ³⁾ 1860 година не отъ попъ Константинъ Дъновски⁴⁾,

¹⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“ на бълг. училища въ гр. Варна отъ Ив. Церовъ, Варна 1911, стр. 7 и „IV Извѣстия“ на варн. арх. д-ство. стр. 20, 27, 28, 33, 34. — За забѣлзване е, че на единъ отъ тогавашнитъ богати български патриоти, именно на Балтаджи Топалъ Пейка, родомъ отъ с. Гюндогду, се плащало годишно наемъ за I-та година 240 лева, а за II-та година 574 т.е. 2¼ пѣти повече. Ала вижъ „Петдесетгодишнина“, стр. 9. Годишната заплата на учителя 440—540 лева а годишния наемъ на единъ домъ 574 лева!

Инициативата обаче за откриване въ Варна на бълг. училище се дължи изключително на руския вицеконсулъ Александръ Василевичъ Рачински († 1876). Срав. „IV Извѣстия“, стр. 9 и 19, и „Петдесетгодишнина“, стр. 5 А за да се отвори въ Варна бълг. училище, трѣбвало да има позволение — ферманъ, за което дядо Атанасъ Георгиевъ, упълномощенъ на 24 юни 1860 год. отъ всички българи на варн. окръгъ, веднага заминалъ за Цариградъ, дѣто заедно съ добришкия прѣдставителъ Хаджи Иванъ Вълковъ и съ съдѣйствието на варн. мютесарифинъ Аширъ бей и муфтията Кълѣчлъж-Мемишъ Ефенди скоро издѣйствувалъ фермана за училището. Глд. „IV Извѣстия“, стр. 16—17. Г. Д.

²⁾ Въ извѣстията VIII ще съобщимъ за движението на просвѣтата и въ други — варненски и околни — общини: гръцка, българска, арменска, еврейска и турска. Г. Д.

³⁾ А не на 19, както е казано, по печатна, може би, погрѣшка, въ „Петдесетгодишнина“ *ibid.* и въ „II Извѣстия“, стр. 64. Срав. и „IV Извѣстия“, стр. 20. Нито пъкъ на 1 септемврий. Глд. и подзаб. 10. Г. Д.

⁴⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“ *ibid.* — Дъновски не можеше да има позволение за това, както е казано въ „IV Извѣстия“, стр. 20, подзаб. 16. Той си далъ оставката отъ енорията на св. Богородица още прѣди 21 мартъ 1860 г.; прѣкъсналъ всѣкакво сношение съ гръцката община и църква и станалъ бълг. свещеникъ безъ, разбира се, позволение на владиката Порфирий; съчинилъ, като секретаръ, и подписа чъ протокола на 21 мартъ 1860 г., съ който отъ него день се отказалъ официално отъ гръцката патриаршия и нейнитъ владци (Глд. „IV Извѣстия“, стр. 15—16). Така че нѣмаше за що К. Д. да иска позволение отъ Порфирий за да освети училището на 12 августъ 1860 година. Слѣдователно, не е вѣрно и казаното въ „IV Извѣстия“ (стр. 17—18, подзаб. 1), че К. Д. е служилъ въ гръцката черква св. Богородица, като спорниски свещеникъ, до края на 1864 година. Сжшо трѣбва да не е вѣрно и казаното отъ сжщия К. Д. въ „IV Извѣстия“ (стр. 23—24), че „освещението на параклиса стана на 12 априлъ 1861 г. отъ мене, свещеника Иванъ отъ с. Казлъджиларе и архимандрита Филарета“. Нашия Дъновски е родомъ отъ с. Читакъ, Ахъ-Челебийско въ Родопитъ (Глд. „IV Извѣстия“, стр. 13 и 17 подзаб. 1). Както и да е, противоречието, споредъ насъ, се уравнива, ако приемемъ, че водосвета е извършенъ отъ Филарета съ помощта на Дъновски. Г. Д.

ала отъ руския архимандритъ Филарета, споредъ твърденията на живущия неговъ внукъ Никола Ив. Ножаровъ (Николаосъ Иоану Махеропулосъ), който е билъ и единъ отъ първитъ ученици, макаръ и за единъ само мѣсець, и който при извършването на водосвета помагалъ вуйка си, като постояненъ неговъ помощникъ.⁵⁾

„На сжщия день (12 августъ)⁶⁾ почнали сж и прѣподаванията отъ учителя Г. Констандина⁷⁾, който на 28 августъ (недѣля) събралъ народа въ училището, дѣто имъ приказалъ едно слово, съ което имъ доказалъ ползата отъ учението и нуждата да изнамѣрятъ срѣдствата за поддържането на това народно заведение. Събранието се закрило съ една пѣсенъ изпѣта за здравието на Н. И. В. Султана и на неговия варненски намѣстникъ Аширъ бей.⁸⁾ На излѣзване сѣки отъ събранитъ си далъ дума да се намѣри до другата недѣля на сжщото мѣсто. И наистина, на другата недѣля, 4 септемврий сѣки дошелъ въ училището и, безъ много приказки, сѣки, споредъ силата си, написалъ една годишна помощъ за поддържането на училището, което се турило подъ настоятелството на г-нъ Христа. Т. Груева, търговецъ въ Варна.⁹⁾ За да допълнятъ помощта си почтенитъ събрани рѣшили за посто-

⁵⁾ Дѣятелността на Филарета по учебното дѣло въ Варна, но край Рачински, подробно ще опишемъ, може би, идната година. Срав. „V Извѣстия“. статия VI, Г, 1, стр. 27—28. Глд. и подзаб. 33.

⁶⁾ 12 августъ 1860 г. падаше въ петъкъ, дѣлниченъ день. Избраха види си, такъвъ день, за да не бждатъ обезпокоени отъ немирни враждебни елементи. Или защото тоя день на мжч. св. Фотий и Аникита даваше нѣкак-си поводъ да се възпоменятъ борбитъ, които водилъ нѣвга прочутия цариградски патриархъ Фотий срѣщу папската църква и въ врѣме на който стана схизмата между западната и източната църква. Па и думитъ Фотий и Аникитъ на грѣцки по значение прѣдставляватъ Просвѣтата и Непобѣдимостта.

Г. Д.

⁷⁾ Константинъ Тодоровъ (Арабаджиевъ = Коларовъ), родомъ отъ с. Арбанаси (Търновско) и добъръ познавачъ на грѣцкия езикъ, се училъ въ Търново при даскалъ Никола Златарски, прочутия черковенъ пѣвецъ. Роденъ на 1837 г. учителствувалъ 5 години въ търновския окръгъ и 3 години въ Варна, писарувалъ 6 мѣс. въ варн. търгов. банка „Звѣзда“, търгувалъ до 1878 год. и билъ държав. ковчежникъ до 1893 г. Глд. „Петдесетгодишнина“, стр. 6, и „IV Извѣстия“, стр. 27, подзаб. 1, и стр. 31.

⁸⁾ Мелодията и думитъ на пѣсенъта, както и държаната рѣчь, трѣбва отъ страна на варн. арх. д-ство да се искатъ отъ живущия още варн. бълг. учителъ г. К. Тодорова, Арабаджиевъ, и се запазятъ, Срав. и подзаб. 21.

Г. Д.

⁹⁾ За тия първи училищно-приходни доброволни помощи глд. позробоно въ „Петдесетгодишнина“, стр. 8—9. — Отъ тая дописка узнаваме, че най-първъ училищ. настоятелъ е билъ Х. Т. Груевъ; а споменуванитъ въ „IV Извѣстия“, стр. 31, сж били слѣдъ него

Г. Д.

яненъ приходъ на училището да се зема по 60 пари на баля, която минува отъ тоя градъ,¹⁰⁾.

Въ „Княжество България“¹¹⁾ четемъ: „Тукашнитѣ българе отворили за пръвъ пжтъ българско училище въ частна кжща, което било освячено на 12 августъ 1860 год. и за учителъ поставили Константинъ Тодоровъ отъ Търново“¹²⁾. Прибавениятъ му отпослѣ, както искаме да вѣрваме, прѣкоръ „Арабаджиевъ“ (Коларовъ) отъ една страна нѣма нищо общо съ историята на училището, отъ друга пъкъ страна злѣ звучи и не трѣбва такава една чужда турска дума да фигурира, като фирма на училището въ IV участъкъ¹³⁾. Първиятъ български учителъ въ Варна бѣше извѣстенъ тогава просто, като „Константинъ Тодоровъ“, а не, като „Тодоръ Арабаджиевъ“¹⁴⁾. Тѣй или инакъ, онзи пръвъ бълг. учителъ, знайно е, че тогавашнитѣ варн. българе го считали за некадженъ, та много имъ било жално за това¹⁵⁾.

Сега досежно начина, по който било празнувано официално и публично отварянето на *първото* варненско отдѣлно и собствено българско общинско училище, даваме, на кратко и конспектно нѣкакси, тукъ мѣсто на една кореспонденция отъ Варна отъ 28 юли 1862 година:

„Въ 1861 година варн. българе почнали да построяватъ свое собствено училище. Постройката окончателно се свърши на юни 1862 година. Останало бѣше да се освети училището и да минатъ въ него българскитѣ ученици, които до тогазъ се учиха съ притѣснение въ единъ *дамъ*¹⁶⁾, безъ да иматъ улеснителнитѣ срѣдства за прѣподаването. День за освящението се опрѣдѣли 25 юли, когато не минувалъ никой парадъ и гражданитѣ имаха врѣме да додатъ¹⁷⁾. На 24 сж-

¹⁰⁾ Срав. в. „България“ II год. Цариградъ 1860, брой 79, септ. 21/3, стр. 415, кол. 3—стр. 46, кол. 1.—Тая дописка опровергава числата и датитѣ 19 авг. и 1 септ. въ подзаб. 3. Г. Д.

¹¹⁾ Гл. въ „Княжество България“ на писателя Г. Димитровъ, часть I, стр. 240.

¹²⁾ Срав. по-долу подзаб. 20.

¹³⁾ Гл. „Петдесетгодишнина“, стр. 24.

¹⁴⁾ Както въ „VI годишенъ отчетъ“ на варн. арх. д-ство, стр. 9, 5.

¹⁵⁾ Гл. в. „България“ год. IV, брой 2, стр. 13, колона 2 и 3. Срав. и тукъ по-долу подзаб. 20.

¹⁶⁾ Думата *дамъ*, като персийска, = клетка, мрежа; а като турска, = покривъ, ахъръ и, по малоазиятски диалектиченъ обичай, = кжща, домъ. Срав. Словаръ на И. Хлоросъ, стр. 767—768 и стр. 1062. Г. Д.

¹⁷⁾ 25 юли 1862 година падаше въ срѣда. Но тогавашнитѣ хора пазили празника: „Успѣние на св. Ана, матеръ на Богородица“. Г. Д.

щаго стана призоването съ билети. Призоваха се Н. Прѣв. градски управителъ, сичкитѣ други царски чиновници, сичкитѣ консули, варненскиятъ грѣцки митрополитъ Порфирий, който извършилъ и водосвета, съ свещеницитѣ, Н. Пр. римокатолическиятъ епископъ Патре Дамияно, ерменскиятъ владишки намѣстникъ съ старейшинитѣ си, сичкитѣ странни търговци, лѣкари, учители и градоначалници. Залѣпиха се и обявления по главнитѣ кафенета на български и грѣцки езикъ, за да присѣтствува въ това освещение и който другъ отъ гражданитѣ желае. — Въ тоизи день зе се и сичката грижа за украшението на училището съ вѣнци и кадри на султанъ Абдулъ Азисъ и на починалия султанъ Абдулъ Меджитъ, както и за иконата на българскитѣ просвѣтители Св. Кирила и Методия. Въ горния училищенъ катъ донесоха се повече отъ сто стола за призованитѣ, нѣколко сѣдалища, нарѣдиха се красиво взаимно-учителнитѣ таблици на Г. Доброплоднаго, прочелото на училището бѣше украсено съ голѣми красни букви „БЪЛГАРСКО УЧИЛИЩЕ“. Надъ учителската катедра бѣше съ златни букви написана на една черна таблица отъ Г. Христа Т. Поповъ¹⁸⁾ Кирилската азбука твърдѣ краснописно и надъ нея бѣше окаченъ съ вѣнецъ Св. Кирилъ и Методий, прѣдъ когото висяше златно кандило запалено и двѣ ламбади съ други двѣ златни икони отъ страни. Въ единия жгълъ на катедрата стоеше красива масса, надъ която бѣше наложенъ земленъ голѣмъ глобусъ и географически голѣми карти залѣпени по стѣнитѣ съ друга една дълга черна таблица, възъ която бѣше написано съ главни бѣли букви на четирѣ езици „Българско училище съзидано съ спомоществованието и ревността на достопохвалното варненско българско общество въ царуването на милостивиятъ нашъ царъ Султанъ Абдулъ Азисъ Ханъ. 1862“. — Сжмна прочее радостливиятъ и добропаметниятъ день 25 юли, опрѣдѣленъ за освящението, чието извършване се почна по единъ часа сутринъта въ присѣтствие на призовани и на народъ, когото училището не можеше да побере. Водоосвещението се пѣ

¹⁸⁾ Сигуръ той трѣбва да е споменаваниятъ въ „Петдесетгодишнина“ (стр. 6 и 24) Христо Поповичъ, като тогавашенъ писаръ въ комисионерската кантора на братята Никола и Сава Гергиевичъ, а послѣ като управителъ на варненската митница и единъ изъ повиднитѣ дѣйци за духовното и национално възраждане на българщината въ Варна. Срав. и „IV Извѣстия“, стр. 17, 20, 30, 31, 34, 37.

на български въ името на Св. Кирила и Методия, на които се пѣ и тропаря, като на покровители на това училище¹⁹⁾. — Слѣдъ това пристигна и управительтъ Аширъ-бей съ чиновниците си, посрѣщнатъ съ царската пѣсенъ, изпѣта отъ ученицитѣ. Тогазъ Г. Доброплодный, който слѣдъ свършването изпититѣ си въ Сливенъ пристигналъ въ Варна прѣди десетина дни назначенъ за главенъ учителъ въ Варна²⁰⁾ и който прѣзъ тия 10 дѣня приготвилъ потрѣбнитѣ слова и царската пѣсенъ за това тържество²¹⁾, възлезе на катедрата и най-напрѣдъ каза на турски твърдѣ сходно за тойзи дѣнь слово, което на всѣки параграфъ свършваше съ **АМИНЪ**, което присѣтствуващитѣ българи ученици числомъ 75²²⁾, приготвени,

¹⁹⁾ Това училище сега е замѣстено, за споменъ, съ I-та мжж. прогимназия „Св. Кирилъ и Методий“ до мжжката гимназия. — А въ кореспонденцията, както и въ „Княж. Бѣлг.“, нищо не се говори кой е извършилъ водосвета и пр. Но г-нъ Ив. Церовъ въ „Петдесетгодишнина“ (стр. 10) казва: „Водосветъ биль извършенъ лично отъ тогавашния грѣцки митрополитъ Порфирия, чието упорство се сломява подъ натиска на руския вице-консулъ (Рачински)*. Впрочемъ, ако е вѣрно казаното въ кореспонденцията, че „водоосвещението се изпѣ на български въ името на св. Кирила и Методия“, то, прѣдъ видъ, че попъ Конст. Дѣновски (на основание писаното за него въ „IV Извѣстия“ (стр. 15 и 16) отъ ректора на свещеническото училище въ Бачковския манастиръ иеромонахъ Инокентий) или кой да е другъ бѣлг. свещеникъ не можеше да служи заедно съ Порфирия, и прѣдъ видъ, че владиката никога не свещенодѣйствиува самъ безъ помощници свещеници и др., то лесно се разбира, какво изпѣването на български (т. е. църковно-славянски) е извършено отъ руския архимандритъ Филарета, който можеше да служи заедно съ грѣцкия митрополитъ и на грѣцки и на славянски. Па, освѣнъ Филарета, имало и други двама Порфириеви свещеници, които знаели да служатъ на славянски и които често замѣствали Филарета при Рачинския пареклясъ, именно: попъ Димитъръ и попъ Теофилъ, както твърди Филаретовиятъ внукъ Никола и др. Срав. „IV Извѣстия“, стр. 21—22, дѣто К. Дѣновски не смѣе да каже, че служилъ заедно съ Порфирия въ тържественото осветяване на кѣщата. Слѣдователно, нѣмаше за какво да става и дума за нѣкакъвси *натискъ* отъ страна на Рачински и за нѣкакво си *сломяване* на *упорствуващия* Порфирий, както казва Ив. Церовъ. Нито Рачински своевольно би могълъ да си позволи да употреби и упражни натискъ и насилие надъ единъ патриаршески висшъ сановникъ владика (митрополитъ), който по чинъ много по-високо стоелъ отъ единъ вице-консулъ, нито пъкъ послѣдния — да остѣпи по неволя.

Г.Д.

²⁰⁾ Но 3 мѣсеца прѣди това училище да се изправи и довършилъ, варн. бѣлгаре съобщавали на „Бѣлгария“ (год. IV, 1862 г., априлъ 23, брой 2, стр. 13, кол. 2 и 3), че много имъ било жално, че нѣмали „*кждѣренъ учителъ*“ за едно таквози училище, което ще стане централното училище на сичката варненска епархия“. Срав. и подзаб. 31.

²¹⁾ Отъ тия послѣдни фрази, както и отъ други, и въобще отъ стила на езика, сравняванъ съ ония на държаното слово, може да се заключи, че авторъ на тая анонимна до „Бѣлгария“ кореспонденция и дописка е биль сѣщиятъ Доброплодный, който, по край другото, здраво и прѣвъзходно владѣлъ черковното пѣние, щото да съчинява, както думитѣ съ стихове, така и мелодията на пѣснитѣ. Затова не би било излишно да се потърсатъ, намѣрятъ и запазятъ тия антични трудове на тоя античенъ учителъ. Срав. и подзаб. 8.

²²⁾ И дѣйствително записани сѣ били ученици всичко 75. За доказателство вижъ кореспонденция отъ Варна съ дата 20 авг. въ „Свѣтъникъ“ Цариградъ 1863, авг. 26, брой 23, стр. 4, кол. 1 и 2.

изпѣваха велегласно и сладкогласно съ учителя г-на К. Теодорова. Подиръ това слово г-нъ Доброплодный за удоволствие на повечето слушатели и консулитѣ, които познаваха грѣцкия езикъ, каза на тойзи езикъ второ слово, което имаше за главенъ прѣдметъ, че учението безъ страхъ божий е суетно йоще и врѣдително. Най-послѣ, г-нъ Доброплодный изговори и на български едно слово, което съдържаше на кратко сичко, що бѣше се казало въ първитѣ двѣ слова, като въ края похваляваше всички членове на многобройното българско общество за ревността имъ и ги насърчваше за да не се уморятъ срѣдъ пжтя, защото на добритѣ дѣла началото е трудно, но конецътъ е приятенъ. Слѣдъ свършането и на това слово, ученицитѣ велегласно изпѣха царската пѣсенъ — „Много лѣта, мирна лѣта и проч.“ — Послѣ управительтъ Аширъ бей стана правъ и каза едно кратко въистина но твърдѣ значително слово съ идно съдържание: Че най-голѣмото желание на Н. Ц. Величество е да се разпрѣсни учението и просвещението въ широкото негово царство; че сичкитѣ негови подданници трѣбва да учатъ първо своя си матеренъ езикъ, което е най-лесното срѣдство за напрѣдванието въ наукитѣ и езицитѣ, а послѣ да учатъ и други странни езици, които имъ били нуждни и потрѣбни; и че вече познато е добрѣ, какъ всичкото благополучие на единъ домъ, село, градъ, и царство зависи само отъ истинското учение и просвещение. На края Аширъ бей насърдчи сичкитѣ, които се стараятъ за таквизи свети завѣдения; похвали тѣхната ревность; честити на учителитѣ добри успѣхи за тѣхнитѣ ученици, които съ врѣме да могатъ да познаятъ сичкитѣ си длѣжности къмъ Бога, къмъ царя, къмъ ближния си и къмъ себеси и тѣй да бждатъ полезни на челоувѣчеството²³). — Слѣдъ това изпитаха се нѣколко отъ ученицитѣ на чтение и писане, на Новия и Вѣхтия завѣтъ, на Св. История и Катихизисъ, изпѣ се йоще една царска пѣсенъ и тѣй се свърши това тържество, като се раздаде лично и редовно на сичкитѣ по единъ вишнапъ, подиръ което се изпроводи до вратата Аширъ бей, а подиръ него другитѣ царски чиновници, консули и пр., които всички до-

²³) Съ тази си кратка, но блѣскава и умна и съ християнски духъ, рѣчь давалъ да се разбере, какво чрѣзъ учителитѣ и свещеницитѣ може една държаза да оформира характера на всички въобще граждани. А, освѣнъ това, отъ идентъ въ тая рѣчь става доста ясно, че Аширъ бей дѣйствително е билъ арменецъ потурченъ. Срав. подзаб. 2.

лавяха за ржката г-на Доброплоднаго честитаявайки му добри успѣхи и похвалявайки българското общество за ревността и дѣятелността му²⁴⁾.

За слѣдната учебна година 1862—1863 училището се отвори на 16 августъ (день четвъртъкъ). На 16 и 17 сѣщаго се записаха ученицитѣ на брой 351, отъ които момчетата 288 и момичета 63. По народностъ *момчета*: 147 гагаузчета, 84 българчета, 53 гърчета, 2 арменчета, 1 италиянче и 1 владиково (?!) момче;²⁵⁾ *момичета*: 30 гагаузки, 18 грѣцки и 15 български. Всичко: гагаузчета 177, българчета 99, гърчета 71 и проч.²⁶⁾.

Въ една дописка отъ Варна отъ 18 юли, обнародвана въ „Свѣтникъ“,²⁷⁾ се описватъ подробно, както и миналата година, годишнитѣ изпити, почнали на 10 и свършени на 14 юли. Г-нъ Доброплодний пакъ каза едно трогателно слово на турски, щото самитѣ чиновници турски се просълзиха. Второ слово каза на грѣцки, а най-послѣ свърши съ едно слово на български за уроцитѣ, успѣхитѣ, припятствията, числото на ученицитѣ и пр.²⁸⁾. — Доброплодний изпита нѣколко момчета и момичета въ славянски прѣводъ, художнословие (технология), славянска и българска граматика, землеописание, числителница, катихизисъ, грѣцки езикъ, разговори грѣцко-български и турско-български и краснописание, подиръ което се наградиха съ разни български книги 12 първостепени, 23 второстепени, нѣколко отъ момчетата и 24 отъ взаимното училище. — Доброплодний словата на турски ги държалъ за родителитѣ на гагаузчетата,

²⁴⁾ Глд. кореспонденцията въ в. „България“, брой 19, стр. 147—148. — Станалиятъ изпитъ трѣбва да се счита за втори годишенъ изпитъ на ученицитѣ на К. Т. Арабаджиева за прѣзъ 1861/62 уч. година. А колкото за първия год. изпитъ на I-та 1860/61 уч. година, вижъ „Петдесетгодишнина“, стр. 7.

Г. Д.

²⁵⁾ Въпросителното и удивителното знакове сж поставени въ кореспонденцията, отъ която черпимъ тия свѣдѣния. Срав. подзаб. 26. Г. Д.

²⁶⁾ Глд. кореспонденция отъ Варна отъ 20 августъ въ „Свѣтникъ“ I година, 1863, Цариградъ, августъ 26, брой 23, стр. 4, кол. 1 и 2.

²⁷⁾ Гл. „Свѣтникъ“ год. I, 29 юли, брой, 14, 19, стр. 4, кол. 1 и 2.

²⁸⁾ Какво ли станаха тия слова, необнародвани тогава? Да се пита министерството за библиотеката на Доброплодний, въ която, ако е запазена въ м-ството, възможно много антични нѣща да има. — А числото на ученицитѣ, споредъ „Свѣтникъ“, е било 349, отъ които 63 момичета и 48 момчета, всичко 111 дѣца, ги училъ и ги занимавалъ Доброплодний; а сичкитѣ други 238 дѣца — взаимниятъ учителъ. Споредъ даденитѣ числа въ „Свѣтникъ“ и въ „Княжество България“, точното число на ученицитѣ е било 351, а не 350 или 349; освѣнтъ, ако има нѣкоя печатна погрѣшка. Г. Д.

а словата на гръпки — за родителитѣ на гърчетата и за страннитѣ търговци гърци, френци, италиянци, чиновници правителствени, лѣкари, учители и пр.²⁹⁾.

За тази си обаче умна постъпка — да държи рѣчи и на турски и на гръцки — Доброплодный не единъ пжтъ билъ нападнатъ, огорченъ, наскърбенъ и порицаванъ по вѣстниците отъ нѣкои тогавашни твърдѣ живи и прѣкалени български патриоти³⁰⁾. За това, види се, той слѣдъ малко си далъ оставката, когато много по-рано отъ него младиятъ учител Арабаджиевъ напусналъ Варна и училището ѝ, не защото бидейки младо момче и здравъ човѣкъ „се почувствувалъ уморенъ“,

²⁹⁾ Глд. кореспонденция отъ Варна отъ 20 августъ въ „Свѣтъникъ“ год. I, 26 августъ, брой 23, стр. 4, кол. 1 и 2. — А, споредъ както прѣдаватъ нѣкои още живуци оттогава, Аширъ-бей на излизане казалъ: „ашакъ ибадѣтъ-йери, юкараки мектѣпъ, олурму я?!“ т. е. отдолу храмъ божии, отгорѣ училище, бива ли? Долниятъ етажъ на българското училищно здание билъ прѣвѣрнатъ тайно въ черква, споредъ „Петдесетгодишнина“ (стр. 12) и „IV Извѣстия“ (стр. 24, 36, 38), прѣзъ 1865 година, а споредъ „Княжество България“ (часть I стр. 241) и „II Извѣстия“ (стр. 60), прѣзъ 1863 година. Ако приемемъ годината 1865, то горнитѣ думи не сж казани отъ Аширъ-бей, ала отъ Абдулъ Рахманъ паша. Срав. „IV Извѣстия“, стр. 38. — Нѣкои свѣдѣния, които имаме отъ по-долу изложената автобиография на Доброплодный, сж въ контрастъ на свѣдѣнията, давани отъ Арабаджиевъ, Дъновски и други. Така н. п. той самъ казва, че е билъ въ Варна само двѣ години (1862—1864 т. е. 1862/63—1863/64) и че послѣ е билъ такъвъ въ Тулча отъ 1864 т. е. отъ 1864/65; когато другитѣ казватъ, че той е билъ въ Варна и въ 1864/65 уч. година и пр. и пр. Срав. и подзаб. 39. — Възможно че покойниятъ Доброплодный на стари години да е пропусналъ нѣщо и да е забравилъ; но за това пжкъ, мислимъ, не би било злѣ да разполагаме съ автентични документи, списъци или ржкописи на покойния, които може би да се намиратъ въ неговата библиотека, която за сега, па може би и за винаги, да е недостъпна за насъ. Така, щото не можемъ да се произнесемъ окончателно и основно, въ коя страна е правото. Защото прѣдъ автентичността на автобиографията на покойния, струва ни се, губи автентичността на другитѣ. Па кой знае, колко негови трудове въ ржкописи сж пропаднали, експлоатирани и издадени подъ друга фирма или безвъзвратно сж изгубени, подобно на изгубенитѣ архиви, документи, книжа, фермани, печати, за които става дума въ „VI годишенъ отчетъ“ на варн. арх. д-ство (стр. 11—12, XVI)! Срав. и подзаб. 38. Или пжкъ възможно Доброплодный, назначенъ и за 1864/65 учебна година, да е заминалъ за учителъ сжщата година въ Тулча, като оставилъ отъ своя страна замѣстникъ учителя Руско, както оставилъ за своя замѣстникъ и Славейкозъ учителя Петъръ погъ Димовъ. Срав. „IV Извѣстия“, стр. 36, и „Петдесетгодишнина“, стр. 11. — Отъ дописката въ „Свѣтъникъ“ удовлетворително се рѣшава и въпроса за ученицитѣ и програмата на училището прѣзъ 1862/63 и 1863/64 уч. год., за които въ „IV Извѣстия“ (стр. 35 — 36) е писано, че „данни липсватъ“.

Г. Д.

³⁰⁾ Глд. „Българска Пчела“, Браила, 1863, год. I, авг. 9, брой 11 стр. 43 кол. 1 и 2. Срав. и „Свѣтъникъ“ *ibid.* юли 29, брой 19, стр. 4, кол. 1 и 2.

както казва г-нъ Иванъ Церовъ³¹⁾, ала по-скоро по причина, изложена по-горѣ.³²⁾

Тоя човѣкъ — Доброплодный, който по ученостъ, знания, практика и дѣятелностъ (тиха и безшумна) прѣвишавалъ мнозина отъ съврѣмненитѣ си учени българе, най-малко е билъ удовлетворенъ и най-малко се е споменавало и се още споменава за него. На мнозина въ София ние знаемъ, че бѣше извѣстенъ съ почетната титла или прѣкоръ „Философъ“ и това (въ сериозно, а не подигравателно отношение) не бѣше, наистина, прѣмногo казано за него. Той послѣднитѣ си години ги е прѣкаралъ до смъртѣта си, като истински философъ. Ние сме го срѣцнали въ София, прѣди да се помине, въ почти мизерно положение и отъ него чухме думитѣ: „Който е скромненъ и много философствува, така изпада“. Нека поне душата на покойния да е успокоена и благодарна отъ малкото, но съдържателни и искрени, думи на нашия бившъ уважаемъ училищенъ колега г-на Ив. Церова: „Новото училище се повѣрѣва на *опитнитѣ* ржцѣ на *извѣстния дългогодишенъ* учителъ Сава Илиевъ Доброплодни“³³⁾. И дѣйстви-

³¹⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“, стр. 11. — Г-нъ Ив. Церовъ казва, па и самъ Арабаджиевъ признава (вижъ „IV Извѣстия“, стр. 29), какво той си далъ оставката, че се усѣщалъ много уморенъ. Тоза доказва, до колко тежка е учителската кариера. Тоѣ, направенъ, види се, отъ самата природа здравъ, но тежкъ човѣкъ, макаръ и съ слабо образование, не могълъ да носи и търпи за повече врѣме нагозарената му длъжностъ и тяжесть. Хората го прѣтълкуваха и го нарекли *некибърень*. Сраз. подзаб. 15 и 20. При всичко това, ние искаме да вѣрваме, че поводъ е дало Арабаджиеву да напустне училището писаното противъ него въ вѣстникитѣ, отъ което и тоя човѣкъ огорченъ, както и Доброплодный, не сѣ явилъ вече въ учителската кариера. Сраз. подзаб. 7. А въ 1911 година, вслѣдствие наименуването училището въ IV участъкъ на името му, той подарилъ хилядо лева, отъ лихвата на които да се даватъ награди на бѣдни ученици съ най-добъръ успѣхъ. Сраз. „VI год. отчетъ“, стр. 9, 5 и „Петдесетгодишнина“, стр. 24. Г. Д.

³²⁾ Сраз. подзаб. 15 и 20. — Тая причина косвено се потвърждава и отъ уроцитѣ, що при него сѣ учили неговѣ ученици. Глд. „IV Извѣстия“, стр. 38. Г. Д.

³³⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“, стр. 11. А въ „Извѣстия“ отъ стр. 17 до 40 или хичъ или мимоходомъ се споменава името му отъ негови съврѣмненни колеги, ученици и др., безъ да удостоятъ ни за една поне блага дума душата на покойния неуморимъ бълг. труженникъ. За това ималъ право покойния въ автобиографията си да се оплаква, макаръ и косвено. Благодарение на варнен. общински съвѣтъ, улицата — линия XVII се прѣименува „Сава Доброплодни“. Глд. „VI годишенъ отчетъ“ на варн. арх. д-ство, стр. 7—8, XI и стр. 8, 2. Ала защо да нѣма рѣшение да се направи ликътъ (глд. ibid. стр. 10) и на „Извѣстния опитенъ дългогодишенъ учителъ“ Доброплодный, който за Варна и за цѣла България е работилъ и сторилъ, що не сѣ сторили и не могли да сторятъ мнозина отъ тогавашнитѣ дѣйци, прѣкалено сега почитани?! Сжщото може да се каже и за архимандрита Филарета, чиято биография и дѣйностъ ще опишемъ идната, може би, година, ако се съдобиемъ и снабдимъ съ нѣкои още допълнителни свѣдѣния. Сраз. и подзаб. 5. Г. Д.

телно, трѣбва да се признае, че истинскитѣ и здравѣ основи на училищното дѣло въ Варна, както и въ други още централни български общини, варненската българска община ги дължи на тоя човѣкъ. Покойния Доброплодный, дѣйстви-телно, е далъ на българското отечество феронимно *добри плодове*.³⁴⁾ Ето защо ние се считаме за длъжни да дадемъ нѣкои биографически свѣдѣния за него, черпени отъ негова-та на грѣцки³⁵⁾ автобиография:

Сава Доброплодный е роденъ на 3-й декември 1820 го-дина въ Сливенъ отъ родители православни българи. Баща му Илия Славовъ хаджия (поклонникъ и посѣтителъ на све-титѣ иеросалимски мѣста), заедно съ брата си попъ Ники-форъ, се училъ въ грѣцкитѣ и български светогорски мона-стири по грѣцки и славянски езици, както и черковното старо и ново пѣние, като послѣ прѣзъ цѣлия си животъ прѣпода-валъ тия прѣдмети, проповѣдвайки още и божие слово всѣка недѣля и празниченъ день.³⁵⁾ Майка му пѣкъ Трянда-филка, тоже хаджийка и учителка, била дъщеря на нѣкой си търговецъ Христо отъ Ямболъ.³⁶⁾

Прѣзъ 1828—1829 година родителитѣ на нашия Сава заминали съ дѣцата си за Влашко, дѣто баща му се е поми-налъ въ Плоещъ отъ холера. Майка му се е върнала пакъ въ Сливенъ, дѣто 3 години Сава се училъ въ тамошнитѣ училища грѣцки езикъ и музика (пѣние). Нѣкои си търговци

³⁴⁾ Не на праздно сж го нарекли неговитѣ учители въ Цариградъ — Евкарпидинъ — Доброплодный. Види се, че тѣ сж забѣлѣзали въ него нѣкои извънредно добри морални и др. качества, които имъ направиха впечатление, та затова сж му приписали тоя прѣкоръ. Глд. автобиографията му по-долу.

Г. Д.

³⁵⁾ Докаченото, види се, честолюбие на Доброплодный го е накарало да съчини автобиографията си на грѣцки, а не на български, както направилъ Илия Бѣсковъ и други, които тоже владѣли грѣцкия езикъ прѣвѣзходно, за да отбѣгне вѣременно, до като е живъ още, прѣтѣлкуванията. И това, може би, е станало отчасти причина за неговитѣ страдания. Просто едно сравнение на тая кратка и скромна автобиография на Доброплодный съ други подобни на много великани дѣйци говори най-краснорѣчиво и доказва, до колко той по-високо стоелъ отъ тѣхъ. Покойниятъ, като сравнявалъ, види се, себе си съ други и виждалъ да е онеправданъ, не зачитанъ и почти прѣзиранъ, изглеж-да да се оплаква въ автобиографията си, изповѣдайки се и изказвайки болката на сърдцето си въ старинитѣ си, за което може би и сега още да има хора, които да го осжждатъ за това, на мѣсто да му пожелаватъ лѣка прѣстѣта!

Г. Д.

³⁶⁾ Той прѣподавалъ въ Сливенското училище отъ 1815 до 1828 година. Срав. „Княж. България“, I, стр. 199.

³⁶⁾ Тряндафилка Христова и послѣ Тряндафилка Ил. Славова изглежда да е най-старата въ България учителка.

Г. Д.

Сливенци изпратили Сава въ Цариградъ, дѣто слѣдвалъ и свършилъ съ матура и диплома образованието си въ Куручешменската „Голѣма Народна Школа“. Въ тая школа учителитѣ дали на Сава прѣзимето Евкарпидисъ т. е. Доброплодный. Оттогава Сава се е прѣдалъ на учителската кариера и поприще, именно отъ 1842 година, както слѣдва:

1) 5 години (1842/42—1846/47) въ Казанъ. Тогава е прѣвелъ на български отъ гръцки хигиономията на царския (султански) лѣкаръ Сава Архигени. Прѣзъ това врѣме биде за каранъ подъ конвой отъ 4 заптиета въ Русчукъ при Саидъ паша, че сж го зимали за съзаклятникъ другаръ на Сава Раковски, който въ Куручешме е билъ съученикъ въ единъ и сжщъ класъ съ Доброплодный и който тогава заедно съ баща си билъ арестуванъ.³⁷⁾

2) 5 години (1847/48—1851/52 въ Шуменъ.

3) 1 година (1852/53) прѣкаралъ въ Австрия съчинявайки и издавайки въ Земунъ и Бѣлградъ: а) взаимноучителни таблици; б) Опжтникъ на таблицитѣ; в) филологически писмовникъ и г) комедията „Михалъ“.

4) 3 години (1853/54—1855/56) въ австрийския градъ Карловичъ служилъ, като професоръ по старогръцкия езикъ въ „Голѣмата Гимназия“ отъ 8 класа, назначенъ въ тая длъжностъ отъ Патроната подъ прѣдсѣдателството на тогавашния православенъ Патриархъ на австрийскитѣ сърби и власи Иосифъ Раячичъ. Тукъ тогава е станалъ единъ голѣмъ пожаръ въ германската махала, огасването на който се дължи на Доброплодный съ помощта на ученицитѣ отъ гимназията и семинарията, благодарение на особенъ единъ планъ на Доброплодный³⁸⁾.

5) 3 години (1856/57—1858/59) въ Шуменъ управлявалъ тамошнитѣ всички училища, като своеврѣмено съставилъ и полугимназия, въ която се прѣподаваха, освѣнъ български и славянски езикъ, още и латински, гръцки, френски и нѣмски езици. Тукъ за пръвъ пжтъ тогава се даде театрално прѣдставление съ комедията „Михалъ“ отъ учителитѣ, помощници учители и отъ ученицитѣ на Доброплодный.

³⁷⁾ Съ това имаме едно малко допълнение за биографията на Раковски. А че, намѣсто Георги, се казвалъ Сава, вижъ „Княжество България“, часть II, стр. 147. Срав. *ibid.* стр. 287—288. Г. Д.

³⁸⁾ Въ какво се състоялъ тоя планъ, нищо не е казано въ автобиографията. Възможно въ библиотеката на покойния да се намира нѣкой описъ; Срав. и подзаб. 29. Г. Д.

6) 3 години (1859/60—1861/62) въ Сливенъ управлявалъ тритѣ училища на тритѣ самостоятелни и раздѣлени махали Сливенъ — Клуцохоръ — Новосело, като сполучилъ да ги обедини въ едно чрѣзъ едно централно висше училище. Тогава издалъ и единъ взаимноучителенъ български букваръ.

7) 2 години (1862—1864 т. е. 1862/63—1863/64) въ Варна прѣподавалъ, по край другото и гръцки езикъ, имайки ученици и ученички отъ разни народности повече отъ 150³⁹).

8) 6 години (1864—1870 т. е. 1864/65—1869/70 въ Тулча. Тогава издалъ въ Болградъ: а) Тълкуване на недѣлнитѣ апостоли; б) Новъ български букваръ; в) Кратка хигиономия г) хумористиченъ календаръ.

9) 2 години (1870/71—1871/72) въ Силистра, като директоръ на тамошнитѣ училища, когато (1872) биде избранъ отъ тулченската и силистренската епархия за прѣдставителъ (deputé) при българското събрание, свикано съ позволение на султана въ Цариградъ, за черковния въпросъ и за разглеждане екзархийския уставъ⁴⁰). И въ Силистра се дадоха прѣдставления отъ драми и комедии български.

10) 3 години (1872/73—1874/75) въ Кюстенджа е билъ учитель и черковенъ пѣвецъ. И тукъ се дадоха български театрални прѣдставления.

11) 3 години (1875/76—1877/78) повторно е билъ учитель и псалтъ (черковенъ пѣвецъ) въ Тулча.

12) 3 години (1878/79 септ 14—1880/81) въ Варна биде назначенъ за членъ и послѣ прѣдсѣдателъ на окръжния управителенъ съвѣтъ, поканенъ телеграфически отъ тогавашния варненски губернаторъ Иванъ Кишелский.

13) 4 години (1881/82—1884/85) е билъ назначенъ съ княжески указъ за разградски окръженъ училищенъ инспекторъ.

Послѣ се избра за кандидатъ-депутатъ на варненския окръгъ, безъ да печели въ избора. Тогава Министерството на Просвѣтата му обѣщало или училищенъ постъ или пенсия. Но по причина на войната съ Сърбия не е станало ни едното

³⁹ Въ „Петдесетгодишнина“ (стр. 11) се говори за 3 години. Обаче самъ Доброплодни въ автобиографията си твърди, че той отъ 1864/65 до 1869/70 г. учителствувалъ въ Тулча и че въ Варна е билъ само 2 години. Срав. и подзаб. 29. Г. Д.

⁴⁰ „Глд. Княжество България“, часть I, стр. 491.

ни другото. „Тогава“, жалкия Доброплодний казва, „бѣхъ принуденъ да търся насущия хлѣбъ просяйки, отнасяйки се и унижавайки се и прѣдъ самитѣ ми още ученици, като търсихъ работа, за да печеля и ямъ хлѣба си съ пота на лицето си, но нѣмало гласъ и нѣмало слушане! Пострадахъ, що пророкъ Давидъ споменава въ XXXVIII псалонъ, стихъ 11!“⁴¹⁾

Най-послѣ, нѣкои гърци, желаючи да изучатъ българския езикъ, насърдили го да съчини и издаде една гръцко-българска метода. За тая цѣль издадоха се обявления и покани, записаха се 250 абонати, почнало се напечатването, напечатоха се първитѣ двѣ печатни коли; но абонаментътъ се оказа недостатъченъ за покриване печатнитѣ разноски. И за да не остане работата така, Доброплодний прибѣгналъ на помощта на добръ владѣющия гръцкия езикъ, богатия въ Букурещъ родолюбецъ, Г-на Евлогий Георгиевъ, който най-усърдно и тутакси писалъ на варн. клонъ на бълг. народна банка да му брой необходимото за напечатването количество пари.

Доброплодний ималъ единъ синъ, Прѣславъ, когото 12 години поддържалъ въ Русия, дѣто се занимавалъ въ историко-философския курсъ, и който щѣлъ да свършва послѣдната 1886 година. Ималъ още и трима други братия: Никола, Хараламби и Христати, отъ които първитѣ двама убити отъ турцитѣ, а третиятъ, най-малтъкъ и най-нещастенъ отъ всички, заедно съ зета си биде обѣсенъ за отечеството въ Одринъ отъ турцитѣ прѣзъ послѣдната руско-турска война, като възстаникъ и комита, оставайки на божията помощъ и на помощта на бѣдния Доброплодний осемъ (числомъ 8) дѣца сирачета! И при всичко това, Доброплодний казва за сина си: „Желая му отъ бащино сърдце, като свърши, да се посвети за доброто и благо на отечеството, комуто да служи искрено и добросъвѣстно, па било и ако срѣщне въ живота си непризнателность и прѣслѣдване отъ страна на завистливи хора, както и азъ съмъ прѣмногo прѣтърпилъ“.

Доброплодний е написалъ на гръцки автобиографията си въ Варна на 24-й мартъ 1886 година, помѣстена въ съчинението му: *Нова лесна метода да се изучи български*

⁴¹⁾ Давидъ казва: „Приятелитъ ми и ближнитѣ ми отстоятъ отъ раната ми, и роднинитѣ ми стоятъ отдалечъ“.

езикъ, а практически руски и гръцки“, Варна 1885, печатница х. Н. Войниковъ. стр. 152—158. Въ началото на тая метода фигурира своеръчния му подписъ и печата съ ликътъ му; а въ края заедно съ цѣната, която се опрѣдѣля 2 лева и 10 стотинки за абонатитѣ и 3 лева или златни франка за не такива, фигурира и слѣдната: „*Бѣльжска*. Ако обстоятелствата ми допуснатъ, на скоро ще начнатъ да се печататъ 1) *Драмата Хюго* Ангелъ Малспьеръ. 2) *Жертвовавшиѣ* се тристамина Шпартанци съ царя си Леонида въ Термопиле за отечеството си. 3) *Комедиитѣ*: а) *Монологъ* много смѣшенъ; б) *Тримата Ефрейтори* въ двѣ дѣйствия; и 4) *Прошенописеца* въ двѣ дѣйствия. Варна 25-й марта 1886 год. С. И. Доброплодный“⁴²⁾.

Освѣнъ Константинъ Тодоровъ (Арабаджиевъ) и Сава Илиевъ Доброплодни, други извѣстни учители и учителки въ Варна, до края на 1876/77 учебна година, сж слѣднитѣ:

3. *П. Р. Славейковъ*, 2 мѣсеци (1864 г.)⁴³⁾.

4. *Петъръ попъ Димовъ* (замѣстникъ на Славейковъ), 10 мѣсеца сжща 1864/65 г.)⁴⁴⁾.

5. *Руско*, 1 година (1864/65)⁴⁵⁾.

6. *Г. Живковъ*, 1 година (1865/66)⁴⁶⁾.

7. *Никола Ив. Вацаровъ*, 4 години (1866/67—1869/70⁴⁷⁾).

8. *Г-жа Бацарова*, 2 години (1868/69—1869/70)⁴⁸⁾.

9. *Стефанъ Б. Церебеевъ*, 4 години (18 9/70—1872/73⁴⁹⁾).

10. *Димитъръ Станчевъ*, 3 години (1870/71—1872/73⁵⁰⁾).

11. *Иванка Стаматова*, 2 години (1870/71—1871/72⁵¹⁾).

⁴²⁾ Допълнителни биографически свѣдѣния за С. Доброплодни се срѣщатъ и въ „Княж. България“, часть I, стр. 197, 235—236, 241, 279 и др. Г. Д.

⁴³⁾ Глд. позаб. 29.

⁴⁴⁾ Глд. подзаб. 29.

⁴⁵⁾ Глд. подзаб. 29.

⁴⁶⁾ Глд. „VI год. отчетъ“ на варн. арх. д-ство, стр. 9.

⁴⁷⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“, стр. 17—18.

⁴⁸⁾ Глд. *ibid.* стр. 17. — Собственото име на тая първа варн. учителка не се споменава отъ списателитѣ — специалисти, покрай собственитѣ имена на другитѣ учители. Сжщо за нѣкои отъ тѣхъ нищо не ни се прѣдава нито за образованието нито за сждбата имъ, както това се прави старателно за други нѣкои отъ тѣхъ. Има си хазъ поради нещастieto и мизерията имъ да сж попаднали на списателска немилостъ(?) и да се считатъ за това недостойни за повече споменъ! Па като че ли липсватъ свѣдѣния и за повечето отъ другитѣ учители! (Вижъ „VI г. отчетъ“, стр. 8 и 9). За жалость, намъ невъзможно е да сторимъ това. Г. Д.

⁴⁹⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“, стр. 18.

⁵⁰⁾ Глд. *ibid.*

⁵¹⁾ Свършила гимназия въ Киевъ, по руска стипендия, изработена порано отъ Рачински. Срав. „Петдесетгодишнина“, стр. 18.

12. *Виктория Живкова*, 1 година (1872/73) ⁵²⁾.
13. *Кица попъ Иванова*, 4 години (1873/74—1876/77) ⁵³⁾.
14. *Христо Самсаровъ*, 4 години (1873/74—1876/77) ⁵⁴⁾.
15. *Георги Замфировъ*, 4 години (1873/74—1876/77) ⁵⁵⁾.
16. *Цвѣтко Н. Свиначовъ*, 4 години (1873/74—1876/77) ⁵⁶⁾.

Г.

Първото отдѣлно дѣвическо училище и първото духовно събрание.

Шомъ прѣзъ 1865 година билъ прѣвърнатъ долниятъ етажъ на българското училищно здание въ черква „Св. Архангелъ“, ⁵⁷⁾ то, по необходимостъ, за второ училищно помѣщение се нае пакъ кжщата на Балтаджи Топалъ Пейка ⁵⁸⁾ до края на 1867/68 учебна година. Послѣ вече имаме въ Варна: „Първото отдѣлно дѣвическо училище“, благодарение на инициативата на варненското епархиално духовенство, което зима подъ своя защита и поддръжка съ волни свещенически парични помощи това училище и което за тая цѣль състави и „първото духовно събрание“.

Това училище се отворило за първъ пжтъ въ наетата за тая цѣль кжща на Хаджи Катинка, съпруга на Сибейли Ста-ти джелепинъ (търговецъ на овци), отъ 1868/69 до края на 1871/72 година. Тая кжща и днесъ съществува. Тя е двоетажно здание и се намѣрва въ II участъкъ, до новата кжща на Д. Провадалиевъ, срѣщу кжщата на Сава Георгиевичъ. Послѣ за сжщата цѣль се е наела голѣмата кжща на арменеца Капрелъ Аракелъ, находяща се на улица „Царъ Борисъ“, за отъ 1872/73 до края на 1876/77 учебна година, когато вече настанала освободителната война (1877/78), по причина на която училищата въобще въ Варна били затворени. ⁵⁹⁾

⁵²⁾ Глд. *ibid.* стр. 19.

⁵³⁾ Свършила петокласното дѣвическо старозагорско училище. Срав. „Петдесетгодишнина“, стр. 19.

⁵⁴⁾ Глд. „VI годишенъ отчетъ“, стр. 8—9 и „Петдесетгодишнина“, стр. 19.

⁵⁵⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“, стр. 19.
⁵⁶⁾ Глд. *ibid.* — А прѣзъ 1877-78 година, по причина на освободителната война, училищата въ Варна били затворени. Срав. „Петдесетгодишнина“, стр. 20.

⁵⁷⁾ Глд. подзаб. 29.

⁵⁸⁾ Глд. подзаб. 1.

⁵⁹⁾ Глд. „Петдесетгодишнина“, стр. 12, 17, 19 и 20.

Въ една дописка отъ 28 юли 1868 год. до „Македония“⁶⁰⁾ се описватъ годишнитъ (1867—1868 учебна година) изпити на българското дѣвическо училище, станали слѣдъ отпускъ черковенъ, сѣщия день (28 юли), както слѣдва:

„Прѣди да начне изпитътъ, една отъ младитъ и невзрастни дѣвойки каза изъ устъ едно словце, въ което прославяше нинѣшната епоха и проклеваше тъмнотата, като я изгонваше съ тия думи: „Иди, иди темнота въ бездна! Стига да владѣешъ надъ нашия народъ!“. Тукъ всички майки сожалеи и умислени останаха; слѣдъ това, начна изпитътъ... Подиръ свършването на изпита Н. П. Арх. Панаретъ Хиляндарски... насърдчи дѣвойкитъ, че за напрѣдъ всички свѣщенници въ Епархиялното Варн. Окръжие приемватъ грижата да поддържатъ съ волната си помощъ тѣхното учебно заведение...“

Въ сѣщата дописка биде приключепъ и Актътъ, направенъ отъ епархиялното духовенство за поддържане на дѣвическото училище въ Варна, както слѣдва:

„Днесъ въ 11 май 1868 всички свѣщенници, що служимъ въ окръжията: Варненско, Пазарджиско, Балчишко и Провадийско, отъ които се съставлява главното Варн. българско общество, събрани на *първото годишно духовно събрание*, слѣдъ разглѣждането и нареждането на нѣкои черковни дѣла, относящи се до свѣщенството ни; Съгласно и единодушно рѣшихме волно, щото за въ бѣдаще Варн. Българ. Дѣвичес. училище да се поддържа отъ волната ни помощъ, която нѣма да бѣде по-доло отъ една Т. лира⁶¹⁾, а нагорѣ ще възхожда непрѣдѣлно по произволението на подарителя.

Архимандритъ Панаретъ. Настоятель въ Варна	5	лири.
П. ⁶²⁾ Конст. А. Д. ⁶³⁾ Икономовъ ⁶⁴⁾ Хаджржа	2	„
„ Иванъ Русевъ, служителъ на църквата	2	„
„ Иванъ П. Димитровъ въ Тестеджий	2	„
„ Ганчо К. въ Капаклий	1	„
„ Яни Кир. въ Черковна	1 1/2	„
„ Катилий Ст. въ Кюпеклий.	1	„

⁶⁰⁾ Гл. в. „Македония“, Цариградъ, 1868 год., августъ 3; год. II, брой 36, стр. 3, колона 2.

⁶¹⁾ Т. = турска.

⁶²⁾ П. = попъ.

⁶³⁾ Д. = Дъновски.

⁶⁴⁾ Може би, по печатна погрѣшка, намѣсто; Икономъ въ Хаджржа.

П. Мирчо В. въ Авренъ.	1	лири.
„ Павли Д. въ Хасѣмбегли	1	„
„ Рафаилъ В. въ Ясѣ-тепе.	1	„
„ Димитръ въ Кривня.	1	„
„ Атанасъ Х. въ Козлоджа.	1	„
„ Никола Дим. въ Султанлари.	1	„
„ Дух. Пратений Хилиндар ⁶⁵⁾ .	1	„
„ Захарий Хр. въ Гебедже.	1	„
„ Лазаръ въ Еникъой.	1	„
„ Петъръ въ Балчикъ.	1	„
„ Стефанъ Пе. въ Гаргалѣкъ.	1	„
Первопопъ Теоодосий въ Шабла	1	„
П. Радушъ К. въ Караманлий.	2	„
„ Рафаилъ, Иконом. въ Сатълмѣжшъ.	2	„
О. ⁶⁶⁾ Иосифъ въ Геленджикъ.	1	„
П. Никола въ Юшенлий.	1	„
„ Иванъ Р. въ Казалджиляри.	1	„
„ Димо Н. въ Караачъ.	1	„
Х. П. ⁶⁷⁾ Никифоръ въ Пазарджикъ.	2	„
П. Стефанъ въ Пазарджикъ.	2	„
„ Иванъ въ Пазарджикъ.	1 1/2	„
„ Стефанъ Г. въ Асарджикъ.	1	„
„ Кост. Куманский въ Девня.	1	„
„ Димо Д. въ Кривнѣ.	1	„
„ Атанасъ въ Равна.	1	„
„ Захарий въ Дерекъой.	1	„
„ Иванъ Д. въ Хадѣрѣѣ.	1	„
„ Стефанъ въ Судѣжескъой.	1	„
„ Христо Т. въ Провадия	1	„ ⁶⁸⁾

Д.

Първото женско благотворително дружество.

Откриването на благотворителни дружества се дължи на жената, която по-вече отъ мъжа е наклонна къмъ добродѣ-
телята, та затова сѣ били и се наричали *женски* благо-
творителни дружества.

⁶⁵⁾ Пратений = Партений?

⁶⁶⁾ О. = отецъ.

⁶⁷⁾ Х. П. = Хаджи Папа.

⁶⁸⁾ Всичко подписавши сѣ били 36 души, а най-малката имъ опрѣдѣ-
лена обща годишна помощъ 48 лири турски.

Наистина, женитѣ не разполагатъ съ особени свои печалби и съ собствени каси за пожертвувания; иматъ обаче неизчерпаемото съкровище на сърдцето. Когато храмътъ на Диана (богинята), който се считаше за едно отъ седемтѣ чудеса на свѣта поради своята хубостъ и блѣскавина, се опожарилъ, то за подновяването му женитѣ на Ефесъ доброволно сж поднесли всичкитѣ си украшения мислейки, че подобни дѣяния ги краси вънкашно и вътрѣшно много повече отъ всички скжпоцѣнности и богатства на Креза и на цѣлия свѣтъ.

Тия дружества имали такава жизнена сила, щото показаха най-хубавитѣ и най-скжпоцѣнитѣ плодове въ онова врѣме. Тѣ основаха библиотеки; държаха сказки; издържаха способни и развити ученички; помагаха на бѣдни ученици, на бѣдни и сироти вдовици и сирачета; откриваха пансиони; помагаха на бѣдни сѣмейства и на болни; се стараели и трудили да отворятъ учебни занаятчийници за женския полъ; отваряли недѣлни училища за бѣднитѣ момичета и висши даже дѣвически училища; основавали дѣвовъзпиталища и помагали на бѣдни дѣвици съ храна, облѣкло и др.; спомагали за изпращане въ странство момичета и пр.

Учителътъ по онова врѣме Ат. Ивановъ въ своята книжка „черти и записки“ бѣлѣжи, че първото (женско) дружество било открито прѣзъ 1866 година въ Стара-Загора. А пъкъ „Княжество България“ твърди, че има доказателства, които опровергаватъ това, и че първото такова дружество е било Ломското.¹⁾

Споредъ насъ, не ломскитѣ граждани, както твърди „Княжество България“, ами Варненскитѣ гражданки сж първи, които дадоха примѣръ на другитѣ бѣлгарски общини за откриването на подобни дружества; защото Ломското дружество е съставено на 1868 година, а пъкъ варненското по-рано и отъ 1867 година.²⁾

А това, че е така, се доказва отъ една кореспонденция отъ Варна съ дата 3 мартъ 1867³⁾, въ която, между другото,

¹⁾ Глд. „Княжество България“, часть I, стр. 283, подзаб.

²⁾ Глд. *ibid.* стр. 282—283. — Срав. и „Македония“ год. I, 1867, бр. 15, стр. 3, кол. 3.

³⁾ Глд. в-къ „Македония“ *ibid.*

Ив. Церовъ (въ отчета на варненската дѣв. гимназия за 1897/98 год. стр. 24) казва, че първи бѣлгарски балъ въ Варна, въ полза на сиромаситѣ, билъ прѣзъ 1868 г. Той казва, че има на рѣка единъ отъ билетитѣ на тоя балъ, печатани навѣрно въ Цариградъ, въ печатницата на „Македония“. Тѣ сж издадени на име на Настоятелството на Варн. Бѣлг. училище и носятъ подписи: Бр. Георгиеви, Бр. Бърневи, Хр. Поповичъ, Ангелъ Георгиевичъ, и

се казва: „За да спомогне материално на бѣднитѣ ученици, които се учатъ въ училището тукъ, *добродѣтелното българско дружество*⁴⁾ даде въ името имъ Балъ, който се извърши на 21 прѣм.⁵⁾ въ една отъ най-добритѣ и едничка по красотата си къща Благороднаго Г-на Х. Янака Флорисъ.“

Послѣ се описва въ сжщата кореспонденция, какъ по свирянето на музиката се танцуваха полки, мазурки и български хора; че присѣствували: Н. Прѣв. градски управителъ Абдулъ Рахманъ паша, Г-да консулитѣ (пруски, руски, гръцки, синоветѣ на французския консулъ), освѣнъ английския; и че „българитѣ (ако и семпличко) всички бѣха облѣчени въ черни дрѣхи и съ бѣли ганти, тоже и дамитѣ не бѣха въ нищо по-долѣ отъ кавалеритѣ. При вратата стоеше маса съ дискосъ и всѣкой даде доброволната помощъ, която се вмѣсти въ каталога за това означенъ“. И най-послѣ, дописникътъ прибавя, че сжщо изпратиха лептата си и ония, които калесани не дойдоха, и че събрала се 9 — 10 хиляди гроша помощъ за бѣднитѣ ученици.

Е.

Първитѣ достопааметни слова.

(Държани въ 1-то варненско българско училище).

1.

„Слово казано отъ Г-на Доброплоднаго на турски езикъ вржчено на Негово Прѣвосходителство Аширъ бей“¹⁾

(Прѣводъ отъ турски)²⁾

1. Хвала и слава на Бога. — Аминъ.

2. Поради тихото положение и спокойствието ви молете се за славния ни Царъ и Господаръ. О Боже! Съхрани славния ни Царъ и Господаръ, подари му дългоденствие. — Аминъ.

дата февруари 1868 год. — Ив. Церовъ подарилъ билета на варн. музей. Отъ горѣизложеното обаче излиза, че балътъ прѣзъ 1868 г. не е билъ *първъ*, както казва г. Церовъ.

Г. Д.

⁴⁾ т. е. отдавна извѣстното, а не новосъставено въ гр. Варна.

⁵⁾ Прѣм. = прѣминалаго т. е. януари. Слѣдователно, отдавна извѣстното дружество трѣбва да е основано по-рано и отъ 1866 год. Ако да бѣше новосъставеното, сигуръ кореспондентътъ щѣше да спомене за това. Ала, като не е точно извѣстна и опрѣдѣлена датата на основанието на това дружество, ние искаме да вѣрваме, че съ идването въ Варна на Доброплодний се основа и това дружество. Като него човѣкъ можеше да вдѣхне тая идея у българкитѣ майки, на които дъщеритѣ той затова и самъ ги ималъ ученички и не позволилъ това на други учители.

Г. Д.

¹⁾ Подъ тоя надписъ турския оригиналъ съ български букви е помѣстенъ въ в. „България“ въ Цариградъ, 1862, год. IV, брой 19, августъ 20, стр. 148. Г. Д.

²⁾ Прѣводътъ е направенъ отъ г. Г. Благоева, драгоманинъ при Министерството на Външнитѣ работи и на Изповѣданията. Г. Д.

3. Гордейте се съ поданството и покорството на единъ такъвъ справедливъ Царь и ученолюбивъ Царь на царьетъ. Богъ да възнагради ония, които въ неговото мирно врѣме се наслаждаватъ отъ плодоветъ на науката. — Аминъ.

4. Изучете и поучавайте благодарността, която е истинската основа на дѣйствителната наука. Изучете съ благоволение стойността на славното му име и на царскитъ му милости. Богъ да възвеличи ония, които отъ сърдце и душа благодарятъ. — Аминъ.

5. Понеже неговитъ царски и драгоцѣнни милости, които нашитъ немощни очи виждатъ, сж безбройни, то Богъ всемогщиятъ ни е свидѣтель, че и хилядо езика да имаме, пакъ не можемъ да ги опишемъ и да изкажемъ благодарността си. Богъ всевишниятъ съ непрѣстанитъ си божествени милости да направи честитъ нашия славенъ, крѣпкъ, любезенъ, дивенъ, великолѣпенъ Царь и Господарь, Султанъ Абдюль Азизъ Ханъ, който е прибѣжище на свѣта и Божия сѣнка на свѣта — Аминъ.

6. На всичкитъ господа наши Везири и Министри да дари дълъгъ животъ. — Аминъ.

7. И неговитъ раби ученици, които, подъ неговата ученолюбива Царска сѣнка, слѣдватъ наукитъ, да ги насити съ чистата наука. — Аминъ.

II.

**„Слово казано отъ г. Доброплодни на грѣцки езикъ,
а прѣведено отъ него на български“³⁾**

„Азъ една мудрость познавамъ, да
има човѣкъ страхъ Божии.

Защото начало на прѣмудростъта е
страхъ Господень“.

Златоустъ.

Прѣсветѣйший Варненски управителю съ всичкитъ други царски чиновници, Прѣосвещенѣйший Владико и прочий божий служители, Прѣвъзходителнѣйшии прѣдставители на приятелскитъ сили, благороднѣйший лѣкари, високоучениѣйший господа, честни странни търговци, почтенни градоначалници и старѣйшини отъ този градъ и всички други почитаеми слу-

³⁾ Подъ тоя надписъ е помѣстена и слѣдната рѣчь въ в. „България“ ibid. брой 20, стр. 156—157.

шатели, които сте благоизволили да почитете чръзъ вашето честно присътствие това свещенно дѣйствиe и освѣщение на новосъзданото това учебно заведение **БЪЛГАРСКО УЧИЛИЩЕ**, и сте показали съ това благороднитѣ Ваши чувства имайте добрината да приемнитѣ най-дълбоката признателностъ за то отъ страна на невинната тази сиромашка младежъ и отъ страна на които отъ близо се стараятъ за просвѣщението и непощедяватъ нито врѣме, нито трудъ, нито иждивение за светото това дѣло. Ревностното ваше тукъ присѣтствие ясно доказва, че като разсждавате съ здравъ разумъ и праведно, съгласно съ Божието слово и съ отеческото попечение и желание на милостивий нашъ царь безъ разлика на вѣра и народностъ, съ радостъ и съчувствие гледате съставлението на учебни заведения, отъ които произхожда всичкото благополучие на чловѣка, който се учи въ тѣхъ длъжноститѣ си къмъ Бога, къмъ Царя, къмъ ближния и къмъ себе си. И защото въ таквози тържество повече прилича да се прикаже слово за учение, просимъ извинение за дѣто ще занимайки вниманието ви въ това слово, което ще има за прѣдметъ истинското учение и мѣдростъ, която съпѣтствува съ Божий страхъ и която само може съ врѣме да произведе честни граждани, които да познаватъ високото тѣхно отъ Бога опрѣдѣление, светитѣ си длъжности, и да могатъ да ползватъ и себе си и ближнаго.

Нѣма никакво съмнѣние, чи учението е по-драгоцѣнно отъ среброто и по-многоцѣнно и отъ най-чистото злато. „Примете учение, а не сребро и разумъ нежели злато изкушено“ — дума Соломонъ (Прич. гл. 11—10)⁴). Чръзъ учението се отнема сиромашеството и безчестието, чръзъ него се извършватъ безбройни полезни нѣща за общества, чръзъ него ставатъ разни епистимонически изобрѣтения, въ него и многоденствие и слава. „Долгота бо отъ жизнь и лѣта отъ животъ, въ десницата му, а въ лѣвата му рѣка богатство и слава“ (тамъ г. 16)⁵). Учението, на конецъ, както казва Цицеронъ, образува младостъта, весели старостъта, украсява благополучието, дава помощъ и утѣшение на злополучието; весели вѣнъ и вжтрѣ въ кѣщи, ношува съ насъ, пѣтува съ насъ. То съ една рѣчь ни поучава и вдѣхва Божий страхъ,

⁴) Вѣсто: Прич. гл. VIII, стр. 10. Г. Д.

⁵) Вѣсто: Прич. гл. III, стр. 16. Г. Д.

щото тъй да станемъ и на тойзи свѣтъ благополучни и на онзи блажени: защото, ако учението не вдъхне въ душата Божий страхъ, тогава не само не е полезно, но йоще става врѣдително; истина, която отъ близо сега ще изпитами.

Достойно за чудене е, въистина, срѣдството, което чловѣкъ чрѣзъ учението изнамѣрилъ да разпаря безъ трудъ дълбокитѣ океани, да плава по морета толкозъ отдалечени и да сближава народи съвсѣмъ непознати помежду си. Остроумно е измѣрването на скоростта на свѣтлината, която, споредъ Невтона и много други астрономи, въ една минута прѣминува четири милиона почти левги. Отъ дълбоко размишление слѣдствие е прѣдсказването на затъмненията на слънцето и мѣсеца, както и прѣдизвѣстието на нѣкои си комети. Смайва се чловѣкъ, като гледа законитѣ на природата, като чи се измѣняватъ, и чи други пжтъ чловѣкъ чрѣзъ една парна материя навива законитѣ на привлѣкателността, и, като високолѣтящия нѣкой орелъ, разпаря атмосферата и отива и отъ горѣ сжщитѣ облаци, а пжкъ други пжтъ чрѣзъ водата, която прѣобръща на паря, подкарва мази отъ чудни тяжести. Удивлява се, въистина, умътъ на чловѣка, като гледа химикера да прѣобръща първитѣ непотрѣбни материи въ употрѣбителни и полезни, а други пжтъ да прави отъ двѣ материи, съвсѣмъ противни, третя материя полезна по нѣкогашъ за здравieto му. Колко чловѣкъ не се удивлява, като гледа физикера други пжтъ да граби стрѣлата отъ самитѣ облаци, а други пжтъ съ природни срѣдства да умѣрва голѣмата топлина или студенина зимѣ? Сичкитѣ тѣзи сж, въистина, достойни за чудене, но трѣбва да съпжтствуватъ съ страхъ Господень, както казахъ по-горѣ, защото инакъ сж безполезни и суетни, йоще и врѣдителни. Цѣлѣта прочее за напрѣдването на наукитѣ трѣбва да е благополучието и усвършенствуванието на чловѣческия родъ.

Богатий сребролюбецъ дали стана милостивъ, като се научи, чи златото и среброто сж прости тѣла и чи мжчно дѣйствува на тѣхъ кислорода? Горделивий дали се смири, като се научи, чи слънцето е по-голѣмо отъ земята единъ милионъ пжтя? Неправеденъ чловѣкъ дали стана праведенъ, като се научи, чи мѣсецътъ нѣма своя свѣтлина, но си я заема отъ слънцето, и чи е педесетъ пжти по-малкъ отъ земята? Търговецътъ дали стана по-малко грабителъ, защото

пътува по-скоро и по-наздраво съ параходътъ? Лѣнливий дали стана прилѣженъ и дѣятеленъ, като чу, чи свѣтлината въ една минута зема пѣтъ четири милиона левги? Не, въистина. А отъ друга страна, коя извѣстность сжществува въ изобрѣтенията, които сж станали до днесъ отъ астрономитѣ, химикеритѣ, физиолозитѣ и други, чи сж въистина истинни и основни? Кой знае да ли не ще се докаже днешната система за свѣтлината подиръ малко безпѣтна? Кой познава, чи владѣщото сега мнѣние за магнетизма и илектризма не ще се мисли подиръ малко врѣме безосновно? Кой може да потвърди, чи тѣлата, които сега се мислятъ за прости, не ще се докажатъ подиръ малко много отъ тѣхъ сложни, както се случи на нѣкои отъ тѣхъ? Малка ли неизвѣстность владѣе днесъ между които изпитватъ веществото на плюнката, на гастрическия и панкреатическия сокъ? Познаватъ ли друго, освѣнъ чи спомагатъ само насмиланието? Но дали се познава и начинътъ, съ когото помагатъ на това дѣлание? Дали е позната цѣлѣта на далакътъ? Какво нѣщо е именуемата привлекателна сила? Що е иминуемий илектризмъ, магнетизмъ? Що е топлината? Защо, когато щж, мърдамъ си ржката, а сърдцето ми се движи независимо отъ щението ми? Защо кръвьта се сгжстява, като излезе отъ артериитѣ и жили-тѣ? Дали произлиза това отъ умаляването на топлината или отъ недвижението или е друга нѣкоя причина? Врѣдъ прочее сжществува неизвѣстность, врѣдъ темнина, врѣдъ незнание!

Но кое е прочее постоянното, неизмѣняемото и истинното? Че кое друго може да бжде, освѣнъ учението Господне което поправя и поучава! „И учението твое ме поправи и учението твое ще ме поучи“, дума пророкъ Давидъ. Кое друго, освѣнъ „Божий страхъ, чистий, който трае отъ вѣка и до вѣка“? Кое друго, освѣнъ „судбинитѣ Господни, истинитѣ, оправданитѣ, пожелаемитѣ повече отъ злато и камени драгоцѣнни и по-сладки отъ медъ“? (Пл. 8—10).⁶⁾ Кое труго, освѣнъ богодухновеното Свето Писание, което съдържава най-високитѣ заповѣди и истини? — „Щото ищете да ви струватъ хора, и вие то струвайте тѣмъ; и ако любите, които васъ любятъ, каква благодарность ви се стои? Защото и грѣшнитѣ любятъ онѣзи, които ги любятъ; но любете вашитѣ

⁶⁾Вмѣсто: Псал. XIX, 8—10.

враги и струвайте имъ добро и заемвайте имъ безъ да чакате за въздаяние“ (Лук. гл. 5, с. 31—35).⁷⁾ Явно прочее става, чи истинското учение, което е наедно съ страхъ Божий, отгов. на ума да разумѣйли Писанията, въ които намѣрвами заповѣдитъ и божии-тъ закони, които сж свѣтилникъ на правото и добродѣтелнотони възпитание. „Свѣтилникъ на нозѣтъ ми е законътъ твой и свѣ-тлина на пѣтекитъ ми“ (П.).⁸⁾ Свидѣтелството на словото ми може да стане добродѣтелната жизнь и светий животъ на великитъ онѣзи мжжи, на Златоустнитъ, казвамъ, на Атанаси-евцитъ, Василиевцитъ, Григориевцитъ и на безбройни други, които, като имаха вънкашното учение съ Божий страхъ, подкрѣпиха православието възъ неподвижими основи и па-метѣта имъ за то остава съ похвалами до скончание мира.

И свѣтското учение, което нѣма за основание божий страхъ, е праздно, суетно, куфо и, слѣдователно, не поучава друго освѣнъ гордостѣта, суетностѣта, като има покривката само на мждрия и добродѣтелния. Остроумието, мжжеството и самата благостъ ставатъ нищо, когато сж само чловѣчески добродѣтели. „Нѣма мждростъ, нѣма мжжество, нѣма съвѣтъ при нечестивия“ (Пр. ка. 30). Заключение се отъ това, чи вън-кашнитъ добродѣтели, като сж лишени отъ Божий страхъ, нѣматъ никакво основание, никакво постоянство, но се из-мѣняватъ и съобразяватъ съ обстоятелствата. Нека се падне обстоятелство на добродѣтелния отъ тойзи видъ, за да си от-мжсти на неприятеля си, и ще го извърши тутакси съ благо-дарение, стига само да уварди уважението, което има, и да не се покаже, че той самъ фърля страната. Дай на та-къвзи обща работа, той ще направи най-голѣмитъ неправди и грабителства, стига само честѣта му да се съгласи съ инте-реситъ му. Повѣри на такъвзи честѣта на домородствието си, той ще ѝ помисли злото, ако му намѣри врѣмето. Съ една рѣчь, нему е все едно, да се вижда добъръ чело-вѣкъ и да е дѣйствителни. Дору и истинно-добродѣтелний чело-вѣкъ, който има въ душата си страхъ Божий и който го е страхъ отъ гризането на съвѣстѣта, носи тѣй. За доказателство могатъ да ни послужатъ Ахитофелъ и Хуси (Царств. 31—32)⁹⁾.

⁷⁾ Вмѣсто: Лук. гл. VI, ст. 31, 32 и 35.

Г. Д.

⁸⁾ Вмѣсто: Псал. 119, ст. 105.

Г. Д.

⁹⁾ Вмѣсто: Царств. II, гл. XV, ст. 31—37. Срав. и гл. XVI, 15—23 и гл. XVII и XVIII.

Г. Д.

Отъ тѣзи се поучаваме, чи всѣка добродѣтель и учение, което не се основава на Божий страхъ и не става за негова слава, отъ когото се дава намъ и слазя всѣко дѣяние благо и всѣкъ даръ съвършенъ, докарва слѣдствия врѣдителни и пагубни, а само който има учение, съединено съ страхъ Господень, съучаствува отъ истината слава и сжщото благополучие.

Това истинско учение, като ще поучаваме ний въ днешното освещаемо това училище, не можемъ да дадемъ конецъ на словото си, догдѣ не въздадемъ приличното благодарение и признателность на онѣзи, които сж станали причина за това учебно заведение. Не можемъ прочее, освѣнъ да възвишимъ теплитѣ наши молитви до небеса за ученолюбивия и милостивия нашъ царъ Султанъ Абдулъ Азисъ ефендимисъ, въ свѣтлитѣ дни на когото всичкитѣ народи, които живѣятъ подъ крѣпкия неговъ скиптръ, възприематъ безъ разлика толкозъ благодѣяния и добрини и вървятъ по широкото поприще на учението, което блаженопочивший и славний неговъ братъ Султанъ Абдулъ Меджитъ толкозъ ревностно отвори и подканяше народитѣ си къмъ учението. Нека се помолимъ прочее Богу за да подари на нашия царъ животъ миренъ и да покори подъ нозитѣ му всѣкаго врага и сопостата, като го съхранява, като зеницата на окото отъ всѣко зло и противно. Не можемъ, освѣнъ да издигнемъ ржцѣ молебни къмъ Вишнаго и за Високия неговъ Диванъ, за вѣрнитѣ негови чиновници и особено за негово високо прѣвъзходителство любимия нашъ управитель Аширъ бей, който разумно и праведно управлява мирскитѣ работи и заповѣди и въ славнитѣ дни на когото, съ царско изволение и негово съдѣйствие, положи се основний каменъ на светото това заведение, като се помолимъ за да удостои него на по-високъ чинъ и да му въздаде за колкото благини е достоенъ. А не можемъ да призмълчимъ и щедрото и великодушно спомоществование, което челоувѣколюбиво подариха тукашнитѣ Прѣвъзх. Консули отъ приятелскитѣ сили, както и страннитѣ търговци, които сж се населили тукъ, на настоящето сиромашко училище, което има потрѣба отъ богата помощъ за подкрѣплението му; на които тѣзи благодѣтели имената ще благославя и съ признателность ще споменува младежътъ, който сега се учи и който занаяпрѣдъ ще се учи, като гледа тѣхнитѣ имена написани въ ко-

диката между спомоществувателитѣ. Но, като се помолиме на конецъ на Бога Отца и Господа нашего Иисуса Христа за сичкитѣ жители на тойзи градъ, имаме голѣма надежда, че сичкитѣ, споредъ силата си, ще спомогнатъ на сиромашкото това заведение, въ което ще се поучава истинското учение и мждрость.

Но ти Боже небесный, отецътъ на свѣтлината, подателятъ на истинското учение и мждрость, въздай стократно мъздата на сичкитѣ, които помагатъ и които ще помагатъ на таквизи свети твои домове, гдѣто мждростъта твоя и твоето учение се поучава; благослови дѣлата на тѣхнитѣ рѣцѣ и всичкитѣ тѣхни търговски прѣдприятия, чрѣзъ които се подкрѣпляватъ такивитѣ заведения, и чрѣзъ благодатьта на прѣсвѣтаго Духа, който освѣтлява и освещава всичкитѣ вѣрни, подари на синца ни умъ здравъ, умъ чистъ, умъ да любимъ и постоянствуваме въ Божий страхъ и въ светитѣ негови заповѣди: защо „По благъ е намъ законътъ на устата Господня отъ хиляди злато и сребро“ (П. 11.942)¹⁰⁾.

Да бжди! Да бжди!

Въ Варна, 24 юли 1862 г.

Ж.

Училища въ гр. Варна и околността прѣзъ 1871 г.

Въ една статия, изпратена отъ Варна въ Цариградъ за Годишника на в. Неологосъ¹⁾ и обнародва на безъ подписъ и само съ дата „Варна 10/22 юлий 1881 * *“, има кратки свѣдѣния за положението, въ което се е намирало тогава учебното дѣло на разнитѣ религиозни общини (грѣцка, турска, българска, арменска и еврейска). Отъ тая статия прѣдаваме тукъ извлѣчение, както слѣдва:

Прѣдварителни забѣлѣжки. По свѣдѣния на старци, бивши ученици отъ 1790 година, още отъ XVII-то столѣтие ималс въ Варна грѣцки училища, въ които се учили: типто, исъ, и = тупамъ, ашъ, а и пр. Това се доказва и отъ рѣкописи и разни други забѣлѣжки намѣрени въ домоветѣ на стари учители. Други свѣдѣния по просвѣтата въ тая страна не сжще

¹⁰⁾ Вмѣсто: Псал. 119; ст. 72. Г. Д.

¹⁾ Виж. „Хроносъ, епитирисъ Неологу“ 1871, Ц-градъ стр. 149—161.

ѣтвуватъ, освѣтъ само че тукъ въ древно врѣме, прѣди още македонската и отчасти въ римската епоха, се отличиха, като еписатели и учители, мжже, като Димитрий, Ираклидъ, Истръ Калатианъ, Талисъ, Димитръ Калатианъ (споменавани тѣ и списанията имъ — главно исторически — отъ Стефанъ Византий, Диогенъ Лаертий и Стравонъ), Андрей, Амплий²⁾ и др., умственитѣ трудодѣлия на които, ако да бѣха запазени, твърдѣ голѣма би била ползата и приноса къмъ историята на тия мѣста.

Споредъ сжщитѣ старци очевидци свидѣтели, слѣдъ 1790 година, поради обстоятелствата, нѣкогашното по-свободно движение на просвѣтата се спира потаено и ограничено само въ сѣмействата, но и оттамъ почнало да изчезва по причина, че на 1812 година, съ падането на Бесарабия подъ руската властъ по Букурещкия договоръ, много турци отъ Бендерската и другитѣ тамошни крѣпости се прѣселиха и установиха въ Варна. Броя на тия Отоманци билъ такъвъ, че на всѣка християнска кжща било *заповѣдано* да подържа и храни не по едно, ала по двѣ и по три отомански сѣмейства и то въ продължение на по-вече отъ десетъ години, слѣдъ което частъ отъ тия турски сѣмейства заминали и се установили вѣнъ отъ града по околията и частъ оттогава остана въ града. Споредъ сжщитѣ старци свидѣтели, на туй обстоятелство се дължи надмощието на турския езикъ и на другитѣ чужди обичаи. Споредъ сжщитѣ старци, прѣди това събитие не малко отоманци въ Варна разбирали и говорили гръцкия езикъ.

По-късно се явили нѣкои елементарни учители, които прѣподавали Осмогласника и Псалтира, а Граматика се учили дѣцата на благороднѣйшитѣ. — Прѣподаването ставало тайно въ църквитѣ и по частни кжщи съ азбука и филадата съ „Ставрѣ войти ме“ (Кръсте помагай ме), Октоиха, Псалтира,

²⁾ Андрей Първозванный апостолъ, а Амплий единъ отъ 70 тѣхъ апостоли и първъ епископъ на гр. Варна. Срав. И Николау „Одисосъ“ стр. 104 и 196 и „Ефимерисъ Филиматонъ“ на К. А. Пападопуло Вретосъ брой 208 отъ 5 май 1857. — Въ черковната книга Миней (31 октомври) има тропаръ за Амплия. Въ тоя тропаръ, споредъ изданието на Миней отъ Вартоломей Кутлумусиянъ, се споменаватъ думитѣ „живущитѣ въ *Одисосъ*“ (Одиссонъ), а въ по-старитѣ издания на Миней — „живущитѣ въ пропасть“ (витонъ). Разликата може се обясни така: Нѣкои отъ византийскитѣ писатели пишели думата Одисосъ съ ипсилонъ вмѣсто съ ита; така че злѣ писаното съ ипсилонъ и още по-злѣ прочетено по незнаене или невнимание се прѣвначило на исъ висонъ и послѣ, което е едно и сжщо, на исъ витонъ (пропасть).

Апостола и Триодия. Триодия се считалъ за *plus ultra* на учението. — Писменостъта започвала обикновено слѣдъ Псалтира съ слѣдния прѣводъ отъ грѣцки: „Почни моя ржка добра, напиши букви добри; за да не бждешъ бита, бждишъ и наказана и паднищъ въ фалангата“. Фалангата бѣ окачена и висеща надъ главитѣ на дѣцата по-застрашителна и отъ Дамоклейвия мечъ. Нѣкои се учили и смѣтане по методата Филдзуни, други пѣкъ и черковно пѣние за да участвуватъ въ черковния хоръ. Отъ послѣднитѣ нѣкои се ржкополагали за *анагности* (четци) съ задлжителна неостригана дълга коса. — Училищнитѣ заплати били скромни и мѣсечни. — Зимно врѣме всѣка сутринъ ученицитѣ носили по едно дърво за печката. — На разпущане всѣка вечеръ ученицитѣ декламирали на грѣцки бавно и единоголасно: „Баща си почитамъ колѣнопоклонно, майка си уважавамъ, послушенъ съмъ на всѣка заповѣдъ на първия си братъ и сестра и баща. Обичайте се взаимно, бждете богобоязливи, почитайте царя, показвайте страхопочитание къмъ свѣщеницитѣ. Човѣкъ неграмотенъ безплодно е дърво. Учението е по-цѣнно отъ злато и сребро. Лека ти нощъ, благи ни учителю. И който утрѣ не дойде рано, на малкитѣ по 12 прѣчки, на голѣмитѣ 24 и на протосхола (първи ученикъ дежуренъ и замѣстникъ на учителя) 48 и още 2 отгорѣ за благопожеланието всичко 50. Аминъ“. — Класове въ училището нѣмало. Всѣки ученикъ, споредъ успѣха си, съставлявалъ отдѣленъ за себе си класъ. — съ довършването на една книга и промѣняването ѝ съ друга ученикътъ него день триумфално се придружавалъ, отъ училището до бащината му кжща, отъ протосхола и съученицитѣ си, които въ кжщи го поставяли на единъ столъ, вдигали го оттамъ три пжти викайки „а̀ксиосъ“ (достоеенъ) и го пуцали на земята. Послѣ майката на ученика награждавала прилично протосхола, слагала трапеза и угощавала всички, като, своеврѣменно приемала сърадванията на посѣтителитѣ съсѣдни и роднини. Другия день на учителя се пращаха подаръци отъ по-богатитѣ костюмъ дрехи, отъ по-бѣднитѣ пѣтель или друго подобно нѣщо. Това било и съ това се свършваха изпититѣ и наградитѣ за успѣхитѣ. Така е било положението отъ 1790 до 1840 година.

Възраждането на просвѣтата се датира отъ 1840 година. А днешното (1871) ѝ положение е, както слѣдва:

А. Гръцка просвѣта.

Горно основно училище. Основано съ разносики на покойния Параскева Николау (основателъ и подкрѣпителъ още на болницата и на ц. св. Никола) въ двора на св. Никола. Ученици сега има 170, отъ които 30-тъ на горното отдѣление се учатъ граматиката на новогръцкия езикъ, аритметика, политическа география, законъ божи и краснописание; а останалитъ на долното отдѣление се учатъ по методата на Ланкастръ. Учители сж само двама — директоръ и помощникъ.

Долно основно училище. Камено здание съ два етажa устроено на 1845 г. съ разносики на общината. Сжщо и тукъ има двѣ отдѣления — горно и долно. Тукъ се помѣщаватъ и двѣтъ първи — по долни класове на прогимназията. Ученици 195. Учители 3. На по-горнитъ класове се прѣподава и черковното пѣние. Гимнастиката задължителна за всички.

Прогимназия. Възобнови се каменното здание прѣзъ 1857 г. отъ общината. Тепърва се основа съ доброволни помощи отъ Влашко по съдѣйствието на живущия въ Галацъ варненецъ г-нъ П. Х. Варнали. На неговото съдѣйствие и на съдѣйствието на приснопамятния варненски владика Серезлията Иосифъ се дължи първото основание на варненскитъ училища. Класове 4, отъ които двѣтъ гимназиални тукъ, а другитъ двѣ въ *долното нар. училище*. Ученици 71. Учители 5. Програмата за 1871—72 уч. година: Гръцки и математика постоянно-продължително, френски и турски 3 години, латински 1 година, география физикоматематическа, антропология, история, политическа география, законъ божи, търговска диплография 6 мѣсеца и пр. Училищна библиотека съ 1002 тома.

Дѣвическо училище. Каменно здание изъ основа устроено прѣзъ 1863 год. съ доброволни помощи на гражданитъ и на чуждостранци сънародници (гърци). Главни стаи двѣ широки, долната за народно училище и горната за прогимназия. Ученички 317, между които и момичета на българи, арменци и израилтяни. Учителки 3 и прогимназиални учители 2 за висшитъ прѣдмети: гръцки, математика, физическа география, история, законъ божи и пр. Ржкодѣлие за всичкитъ класове. Въ това завѣденіе има и театрална сцена, дѣто ежегодно се даватъ достатъчни прѣдставления на гръцки драми. Тукъ е и

музеятъ съ разни надписи, отломъци отъ статуи, скулптури, глинени съсжди и множество стари монети вънъ отъ пода-ръци, покупки и случайни мѣстни раскопки.

Частни—енорийски училища. Всичко 5: митрополското съ 26 ученика, св. Богородичното съ 40 ученика, св. Георговото съ 82 ученика и двѣтѣ дѣвически съ около 50 ученички, които се учатъ просто четмо и писменостъ. Въ 3-тѣ мъжки отъ лани се въведе, покрай писменостъта и четмото, и граматиката на говоримия езикъ, както и практическата, аритметика до дробитѣ.

Заключение. Въ всички горѣозначени училища общъ учителски персоналъ отъ учители и учителки всичко 18. Уча-щитѣ се 951, отъ които повече отъ 360 момичета. Така че, прѣдъ видъ какво варн. гръцко население възлиза на около 11 хил., учащитѣ се годишно сж $8\frac{3}{5}$ на $\%$. За подържане училищата се изразходватъ годишно около 90 хил. гроша, отъ които $\frac{2}{3}$ отъ редовни общински имотни приходи, отъ едно завѣщание и отъ черковнитѣ пангари; а останалитѣ отъ разни спомоществования и завѣщания, отъ дискаса на тритѣ светители, отъ входни училищни билети, отъ театрални прѣд-ставления, отъ лотарията на дѣвич. училище и др. Прогим-назията и едното отъ основнитѣ народни училища сж основа-ни на 1840 година.

Балчишкото основно училище. Сжествува отъ 17 години (т. е. отъ 1854 г.). Възобнови се отъ прѣди 5 години съ раз-носки на г-нъ Иоанъ Комниноса. За подържанието му тамош-нитѣ сънародници търговци внасятъ нѣкакъвъ си данъкъ по експорта на житата. Ученици 50, отъ които 10 момичета. Методата алилодидактична. Учителъ 1.

Каварненско основно училище. Сжествува отъ 15 години (т. е. отъ 1856 г.). Ученици до 150. Учителъ 1. Подържане отъ черковнитѣ приходи. Църквата е много стара, основана, както се говори, отъ византийцитѣ. Споредъ нѣкои, тя е по-стара отъ 500 години. Понапрѣдъ гръцкия езикъ тукъ сѣвсѣмъ неизвѣстенъ е билъ. Жителитѣ говорили турски.

Суючушкото основно училище. Понапрѣдъ елементарно училище, напослѣдъкъ се е реформирало по алилодидактиче-ската метода. Ученици годишно до 60. Заплатата на учителя отъ селската църква.

Карахюсинското основно училище. Ученици 80. Учителъ 1. Сжщиятъ прѣподава и български на нѣкои българчета. Подържане отъ църквата.

Елементарни училища въ други села. Учи се четмото, рѣдко писменността и по-рѣдко смѣтанието. Учители сж свещеницитѣ или псалтитѣ (църковни пѣвци). Заплати мѣсечни отъ ученицитѣ. Повечето отъ тия села сж туркофонни (говорятъ на турски, гагаузи).

Б. Отоманска просвѣта.

Образованието на Отоманцитѣ до прѣди 7 години е било : четмо и писменостъ, законъ божи и нѣкои езикови прѣдмети. Послѣднитѣ прѣдмети сж за малцина посѣтители на медресетата. Сега вече се отварятъ и училища тѣй наречени *руждие*. Такива за сега устроени сж разноски граждански и подържани отъ императорск. правителство по цѣлата епархия, има три : въ Балчикъ, Варна и Пазарджикъ (Добричъ). Въ сжщитѣ тия градове има и по едно медресе. Разноска отъ мѣстнитѣ вакуфи. Всѣко градче и село, споредъ населението, има и по едно *махале мектеби* т. е. енорийско училище. Имамитѣ прѣподаватъ въ зимно врѣме срѣщу мѣсечна заплата.

Варненскитѣ отомански училища. *Руждие.* Основано съ грижата на некогашния управителъ Аширъ бей. Ученици 110. Учители 2. Прѣдмѣти: граматика на арабски и персийски езици, законъ божи, политическа география, аритметика, въведене къмъ логиката на Аристотеля споредъ Порфирий, краснописание и пр. Класове 4. Ежегодно публични изпити.

Медресета. Основата имъ е богословието. Прѣподава муфтията. Ученици до 25.

Енорийски елементарни училища. Всичко 11 при джамийтѣ. Едно отъ тѣхъ за момичета съ учителка. Учатитѣ се дѣца до 400. Учатъ се четмо и писменостъ.

Всичко учащитѣ се 535 т. е. $4\frac{1}{2}$ около на ‰ отъ 12 хилядното население на отоманскитѣ жители.

В. Българска просвѣта.

Въ цѣла Добруджа и въ нѣкон села около Варна живѣли до прѣди гръцкото възстание на 1821 прѣселци отъ Карпенишъ (Гърция) и куцовласи, занимавайки се скотовѣд-

ство. Българи тогава спорадически се показваха по полетата и тъй да се каже съ пръсти се посочваха. Италианецът Сестини въ своето *пътешествие изъ България* прѣзъ 1780 г. казва, че Варна се обитавала и тогава отъ *отоманци, гърци и арменци*¹⁾.

Българската въ Варна колония се състои отъ около 100 къщи. По виднитѣ отъ тѣхъ, отъ появяването на българския въпросъ, дѣятелно работятъ за разпространение по епархията на учението и езика си. За тая цѣль българитѣ основали училища и клубове и пареклиси въ Варна, Каварна, Пазарджикъ, Хѣджрджа и Хюсели; а въ Провадия, Шабла, Балчикъ и други още мѣста насилствено окупираха по-прѣдишнитѣ такива грѣцки.

Варненското българско училище. Се основа на 1862 год. Класове 6. Ученици 70, бидейки по-рано повече, защото попроститѣ гърци отъ тоя участъкъ пращали въ началото дѣцата си да се учатъ на българското училище безразборно. Учители 2. Метода ланкастрическа и синдидактическа... Прѣдмети български и славянски езици, история, законъ божи, политическа и физическа география, френски, математика и пр. Отличившитѣ отъ дѣцата се изпращаха за усъвършенствуване учението си въ Москва и въ други руски градове.

Освѣнъ това училище има и отдѣлна стая за читалището **Възраждане**, дѣто ставатъ събранията, а подъ нея врѣмения пареклисъ.

Каварненското българско училище. Прѣди двѣ години около 25 български сѣмейства устроиха собственъ пареклисъ. Въ прѣдхрамието свещеникътъ имъ учи ококо 25 дѣца.

Балчишкото българско училище. На горния участъкъ на този градецъ отъ 1845 год. имало стара църква и училище (грѣцки); но сега вече и училището и църквата паднаха въ рѣцѣтъ на българитѣ. Тамошнитѣ българи се хроникиратъ главно отъ епохата на кримската война. Ученици 80, между които и нѣкои гърчета.

Шабланското българско училище. Църква и училище съ 60 ученика прѣди 5 години бѣха грѣцки. Българското болшинство ги е побългарило.

¹⁾ Bulgarie anc. et moderne par Andr. P. Vretos. Срав. „Прѣгледъ на източнитѣ народи“ отъ Харил. Димопуло, кн. II, за българитѣ* (на грѣцки).

Пазарджишкото (Добричското) българско училище. Училища 2. Ученици всичко около 100. Учители 2. И тукъ има чисто гръцки сѣмейства отъ незапомнени врѣмена, но туркофонни (говорятъ турски).

Провадийското българско училище. Тоя градецъ до прѣди два вѣка бѣше прочутъ за благородството на жителитѣ му. Много отъ тамошнитѣ гърци се прѣселили послѣ въ Варна. Прѣди 40 години едвамъ 5—6 българи имало тамъ. Съ врѣме числото имъ се увеличи изъ вжтрѣшността, та вече и тамъ българскитѣ елементи получи надмощие. Църквата и училището, по-напрѣдъ гръцки, прѣди 6 години сж окупирани отъ българитѣ. Ученици около 50. Учители 1.

Г. Арменска просвѣта.

Всичко въ тая епархия има 2 арменски училища, въ Пазарджикъ (Добричъ) и въ Варна, подържани отъ самитѣ имъ общини.

Пазарджишкото арменско училище. Прѣдмети покрай други, арменския и френския езици. Учители 2. Много арменци, поради турския езикъ, пращатъ дѣцата си на Пазарджишкото отоманско *руждие*.

Варненското арменско училище. Основано прѣди 8 години въ двора на църквата съ общъ заемъ на арменцитѣ. До миналата година било пълно основно училище. Поради извънредни общински обстоятелства или поради безгрижието на арменцитѣ за общинскитѣ имъ работи, учителитѣ си дадоха оставката и сега ученицитѣ около 30 нищо повече не се учатъ освѣнъ четмо. Варненскитѣ арменци отнасятъ сжществуването на свое елементарно училище чакъ до прѣди 300 години, епоха, отъ която има нѣколко запазени ржкописи.

Д. Еврейска просвѣта.

Евреитѣ въ Варна, които едвамъ прѣди 20 години се прѣселили тукъ, устроили по инициативата и съ съдѣйствието на тукашнитѣ имъ едноплеменници г-да Тедески, синагога и училище, въ което около 25 дѣца се учатъ отъ равина четмо и писменность.*)

Варна, 10/22 юли 1871 година.

*) За еврейтѣ въ Варна гл. Извѣстия, стр. 36 бѣл. 8.

III.

Варненски окръгъ въ учебно отношение прѣзъ учебнитѣ 1879/1880, 1911/1912 и 1914 години.

Т. Икономовъ.

(Окръженъ училищенъ инспекторъ).

За да има човѣкъ ясна прѣдстава за успѣха или прогреса въ извѣстно дѣло — трѣбва да се обърне къмъ статистиката и отъ нея да почерпи това, което му трѣбва. Тя е изразителка на истината и тя е, която ще даде ясна прѣдстава и освѣтление върху въпроса. Така е за всѣко дѣло, така е и за просвѣтното дѣло. Кой иска да види какво е направено и какво е постигнато въ просвѣтно отношение въ Варненския учебенъ окръгъ отъ деня, когато се сдобихме съ свободата до 1 мартъ 1914 година, ще може да види отъ изложението, което правимъ. Ние заявяваме че това, което даваме на читателя тукъ, е много малко казано, въ сравнение съ официалното, но все таки вѣрваме да задоволиме, макаръ и отъ части четеца. Отъ изложената тукъ статистика за 1879/80 учебна година, съставена на 7 ноемврий 1880 год. отъ Варненски окръженъ училищенъ инспекторъ, господинъ Божилъ Райновъ, извѣстенъ на варненци, а въ книжовното ни поле, като литературенъ дѣець — вижда читателя, че той е положилъ първитѣ основи на българската училищна администрация въ Варненския учебенъ окръгъ. Макаръ и кратки да сж неговитѣ бѣлѣжки, що е сторилъ, все таки — цѣнни сж, защото ни даватъ материалъ, за да видимъ въ онова врѣме, когато се е почнало училищното градиво въ Варненския окръгъ при какви условия се е работило и какъвъ резултатъ се е получилъ. Силно впечатление прави обстоятелството, че тогава окръгътъ като че не е населенъ съ български елементъ, — а е билъ прошаренъ отъ него. Г-нъ Божилъ Райновъ ни дава свѣдѣния за Варненска, Балчишка и Добришка око-

лии, които сж съставлявали тогава Варненския учебенъ окржгъ. Ето защо и ние ще правимъ паралелъ съ тѣзи само учебни околии, а послѣ ще кажемъ и за сегашния цѣлъ учебенъ окржгъ. Споредъ статистиката на г. Райновъ въ града Варна е имало 2 мжжки и 3 женски училища, които се посѣщавали отъ 320 момчета и 210 момичета. Въ тѣзи училища сж прѣподавали 5 учители, на които е плащано — 5780 лева годишно и 5 учителки — 7200 лева.

Прѣзъ 1911/912 година въ Варна е имало: а) Една дѣвическа гимназия съ 516 ученички; въ нея сж прѣподавали 14 учители и 13 учителки. На тѣзи прѣподаватели е платено за нея година 71394·17 лева. б) Една мжжка гимназия съ 451 ученици. Въ нея сж прѣподавали 28 учители, на които е изплатено 89714·53 лева. в) Двѣ мжжки прогимназии съ 895 ученици. Въ тѣзи прогимназии сж прѣподавали 29 учители и учителки. На тѣзи прѣподаватели е изплатено годишна заплата 84120 лева. г) Двѣ дѣвически прогимназии съ 674 ученички. Въ тѣзи прогимназии сж прѣподавали 5 учители и 19 учителки. На тѣзи прѣподиватели е изплатено 53860 лева годишна заплата. д) 16 основни училища съ 54 отдѣления. Въ тѣхъ сж прѣподавали 17 учители и 38 учителки. На тѣзи прѣподаватели е изплатено 97920 лева.

Сега ученицитѣ не сж раздѣлени въ отдѣленията по полъ, а се учатъ смѣсно.

Ако, обаче, направимъ единъ паралелъ, какво е било училището 1879/80 год., въ цѣлия окржгъ, съ това прѣзъ 1911/12 год., имаме:

I. Прѣзъ 1879/80 година Варненския окржгъ въ учебно отношение, се състоялъ отъ слѣднитѣ учебни околии: а) Варненска — съ 30 училища, въ които сж учили 1002 момчета и 337 момичета, а имъ сж прѣподавали 5 учителки и 46 учители които сж получавали 31310 лева годишно. Срѣдно по 614 лева годишно (приблизително).

б) Балчишка околия съ 14 училища. Учили сж 493 момчета и 125 момичета, а сж имъ прѣподавали 14 учители и 1 учителка. Или отъ 15 прѣподаватели, които сж получавали годишно заплата 11610 лева, или срѣдно едному 774 лева годишно. Освѣнъ това въ Балчикъ и Каварна имало 2 гръцки училища съ 120 момчета и 2 учители съ заплата 1500 лева,

а въ Балчикъ имало 3 турски училища съ 200 ученици, отъ които 90 сж момичета.

в) Добришка околия съ 19 училища. Учили сж 587 момчета и 399 момичета отъ 21 учители и 4 учителки, които сж получили 15850 л. год. Заплатата на всички учители въ българскитъ, турскитъ и гръцкитъ училища се е изплащала въ натура, т. е. давали на учителя жито, храна, квартира и пр. Тогавашиятъ инспекторъ г. Райновъ е оцѣнилъ килото на житото по 20 лева и на ячмика 10 лева и отъ това е опрѣдѣлилъ заплатитѣ.

Училищата, говоримъ за народнитѣ въ варненския учебенъ окръгъ, сж се поддържали: 1) Отъ черковнитѣ приходи; 2) Съ общо сѣяние; 3) Съ разхвърляне на калпакъ, вѣнчило, кръщение, свадби и др. и 4) Съ волни помощи. Помощи отъ държавата сж получили само училищата въ Варна 10000 лева и Балчикъ 2000 лева. Училищниятъ бюджетъ се е завеждалъ отъ училищнитѣ настоятели, които сж били избирани отъ селото или града. На народното образование се е гледало, като на сѣмейно дѣло, въ което нѣмалъ никой право да се бърка и селенитѣ сж гледали на учението като на занаятъ т. е. да се научи човѣкъ да чете и пише за работата си.

Учителитѣ сж били безъ систематично образование, повечето отъ тѣхъ сж възпитани въ едноврѣменнитѣ наши главни училища.

Училищата сж били неудовлетворителни, нито въ педагогично нито въ хигиенично отношение: тъмни, низки и тѣсни. Въ това положение сж били и черквитѣ — по-често прѣправени отъ срутени джамии.

Програмата на народнитѣ училища е била по приврѣмения уставъ отъ Министерството на Народното Просвѣщение. Голѣма нужда се е чувствувала за учебници.

II. Прѣзъ 1911/12 година варненскиятъ окръгъ, въ учебно отношение, се е състоялъ отъ слѣднитѣ учебни околии:

а) Варненска съ 58 села и съ 70 основни училища. Въ тѣхъ сж учили 3980 момчета и 3369 момичета, а имъ прѣподавали 57 учители и 106 учителки, които сж получавали 254280 лева годишно.

б) Балчишка околия отъ 34 села съ 40 основни училища. Въ тѣхъ сж се учили 1540 момчета и 1385 момичета. Или всич-

ко 2925 дѣца. Тѣ сж обучавани отъ 24 учителки и 47 учители които получавали 95540 лева годишно.

в) Добришка околия отъ 80 села съ 73 основни училища. Въ тѣхъ сж се учили 2953 момчета и 2519 момичета. Или всичко 5472 дѣца. Тѣ сж обучавани отъ 49 учителки и 75 учители, които сж получавали 183840 лева годишно.

г) Куртбунарска околия отъ 31 села съ 26 училища. Въ тѣхъ сж се учили 888 ученици и 686 ученички, или всичко 1574 дѣца. Обучавани сж отъ 22 учители и 17 учителки, които сж получавали 57280 лева.

д) Провадийска околия отъ 71 села съ 73 училища. Въ тѣхъ сж се учили 3514 ученици и 3064 ученички, или всичко 6578 дѣца. Обучавани сж отъ 67 учители и 80 учителки, които сж получавали 206400 лева.

Или цѣлиятъ варненски окръгъ прѣзъ 1911/12 год. се състоялъ отъ 274 села и е ималъ 282 основни училища. Въ тѣхъ сж се учили 12875 ученици и 11013 ученички. Или всичко 23888 дѣца. Обучавани сж отъ 219 учители и 325 учителки, на които е платено 797340 лева.

Тукъ му е мѣстото да кажемъ, че прѣзъ нея учебна година въ варненския учебенъ окръгъ е имало и слѣднитѣ класни училища: а) Въ Варненска учебна околия — въ Варна: една мжжка гимназия съ 451 ученици и 28 учители, на които е платено 89914·53 лева; една дѣвическа гимназия съ 516 ученички, 14 учители и 13 учителки, на които е платено 71394·17 лева. Двѣ дѣвически прогимназии съ 674 ученички. Прѣподаватъ 5 учители и 19 учителки, на които е платено 53860 лева. Двѣ мжжки прогимназии съ 894 ученици. Прѣподаватъ 29 учители които сж получавали 84120 лева заплата годишно. 16 основни училища съ 54 отдѣления. Въ тѣхъ сж прѣподавали 17 учители и 38 учителки. На тѣзи прѣподаватели е платено 97920 лева. Едно френско мжжко съ 100 ученика и 6 учители. Едно френско дѣвическо съ 250 ученички и 11 учителки. Едно турско „*Русидие*“ съ 68 ученика и 5 учители. Едно турско основно съ 300 ученици, 189 ученички, 14 учители и 1 учителка. Едно основно еврейско съ 187 дѣца и 2 учители и 5 учителки. Едно арменско основно съ 400 дѣца, 4 учители и 4 учителки. Едно гръцко съ 166 дѣца, 2 учители и 3 учителки, които получили 8,400 лева.

б) Балчишка учебна околия съ три смѣсени прогимназии: Балчикъ, Каварна и Шабла. Въ тѣхъ сж учили 326 момчета и 154 момичета. На тѣхъ сж прѣподавали 9 учители и 14 учителки, които сж получили 40,340 лева годишна заплата.

в) Добришка учебна околия съ една дѣвическа прогимназия въ гр. Добричъ съ 260 ученички. Прѣподавали сж 3 учители и 12 учителки, които сж получавали 27,960 лева. Една мжжка прогимназия съ 379 момчета и 11 учители, които сж получили 23,500 лева. Двѣ смѣсени прогимназии въ село Каралий и Владимирово съ 87 момчета и 2 момичета. Прѣподавали сж 1 учителъ и 4 учителки. Този персоналъ е получилъ 7,300 лева.

г) Провадийска учебна околия съ три смѣсени прогимназии въ: Провадия, Градинарово и Ново-село. Въ тѣхъ сж учили 332 момчета и 121 момичета. Или всичко 453 дѣца. На тѣхъ сж прѣподавали 9 учители и 8 учителки, които сж получили възнаграждение 31,420 лева. Или въ цѣлия учебенъ окръгъ прѣвъ 1911/12 година сж се учили 29,414 дѣца съ 786 прѣподаватели.

III. На първи мартъ 1914 година въ варненския учебенъ окръгъ има: 1) Въ Варна една дѣвическа гимназия отъ 17 паралелки съ 779 ученички. Прѣподаватъ 15 учителки и 14 учители. Една мжжка гимназия отъ 20 паралелки съ 759 ученика и 36 учители. Двѣ дѣвически прогимназии отъ 17 паралелки съ 697 ученички. Прѣподаватъ 21 учителки и 5 учители. Двѣ мжжки прогимназии отъ 22 паралелки съ 860 ученици. Прѣподаватъ 23 учители и 5 учителки. Основно народно училище отъ 59 отдѣления съ 1318 момчета и 1212 момичета. Прѣподаватъ 23 учители и 35 учителки.

Едно търговско училище отъ 6 паралелки съ 200 ученици, въ което прѣподаватъ 10 учители. Едно машинно училище съ 176 ученици въ 8 паралелки съ 28 учители. Едно мжжко френско училище съ 4 паралелки и съ 135 ученици и 10 учители. Едно дѣвическо френско училище отъ 7 паралелки съ 299 ученички и 15 учители. Едно гръцко училище отъ 5 паралелки съ 103 момчета и 83 момичета. Прѣподаватъ 1 учителъ и 4 учителки. Едно арменско училище отъ 7 паралелки съ 161 момчета и 139 момичета. Прѣподаватъ 4 учители и 4 учителки. Едно турско „РУЖДИЕ“ (прогимназия) отъ 3 паралелки съ 76 ученици и 3 учители. Турско

основно училище отъ 13 паралелки съ 224 момчета и 231 момичета. Прѣподаватъ 13 учителки и 2 учителки. Училище за глухо-нѣми отъ 3 класа съ 22 момчета и 8 момичета и 4 учители. Едно женско стопанско училище отъ 4 класа съ 135 ученички и 4 учителки.

2) Варненска учебна околия, безъ града Варна, има въ основнитѣ училища 58 учители и 121 учителки. Обучаватъ се 3249 момчета и 2661 момичета. Двѣ смѣсени прогимназии въ Авренъ и Козлуджа съ 102 момчета и 9 момичета. Прѣподаватъ 6 учителки.

Или всичко сега въ варненската учебна околия се учатъ 7,520 момчета и 5,718 момичета. Или всичко 13,238 дѣца. Обучаватъ се отъ 232 учители и 232 учителки.

3) Провадийска учебна околия има въ основнитѣ училища 61 учители и 101 учителки. Обучаватъ се 4106 момчета и 3401 момичета. Една непълна гимназия въ гр. Провадия съ 265 момчета и 109 момичета. Прѣподаватъ 7 учители и 5 учителки. Двѣ смѣсени прогимназии: Ново-село и Градинарово съ 78 момчета и 9 момичета. Обучаватъ се отъ 3 учители и 3 учителки.

Или всичко сега въ провадийска учебна околия се учатъ 4449 момчета и 3519 момичета. Или всичко 7968 дѣца. Обучаватъ се отъ 171 учители и 109 учителки.

IV. а) На 7 ноември 1880 година въ варненския учебенъ окръгъ сж се учили 2312 момчета и 951 момичета. Или всичко 3263 дѣца. Прѣподавали сж 83 учители и 10 учителки.

б) На 1 септемврий 1911/12 година въ варненския учебенъ окръгъ сж се учили 16237 момчета и 13177 момичета. Или всичко 29414 дѣца. Прѣподавали сж 368 учители и 418 учителки.

в) На 1 мартъ 1914 год. въ варненския учебенъ окръгъ¹⁾ сж се учили 11969 момчета и 9237 момичета. Или всичко 21206 дѣца. Прѣподаватъ 303 учители и 341 учителки.

Варна, 4 мартъ 1914 г.

¹⁾ Безъ заробената Добруджа.

IV.

СТАРАТА БЪЛГАРСКА ФЛОТА.*)

Лейтенантъ А. Маноловъ.

Това е третиятъ път, когато историята ще запише, че българитѣ сж достигнали побѣдоносно стѣнитѣ на Цариградъ и все една и сжща причина ги връща — липсата на флота; затова ще бжде твърдѣ интересно да се види, какво сж правили и старитѣ българи въ това отношение.

Свѣдѣніята, които можахме за сега да съберемъ и изучимъ, сж за съжаление твърдѣ оскѣдни, обаче тѣ отчасти даватъ, макаръ и слаба, но извѣстна картинност на събитията и дѣятелността на прадѣдитѣ ни по вода.

Извѣстно е, че Симеонъ захваналъ да управлява около 888 год., когато мирътъ между България и Византия билъ нарушенъ, по твърдѣ характерната за тогавашнитѣ врѣмена причина, прѣнасянето отъ гърцитѣ българскитѣ пазаръ отъ Цариградъ въ Солунъ.

Началото на войната било удачно, защото българитѣ разбили византийцитѣ въ Тракия, обаче Левъ Философъ не се помирилъ; съюзилъ се съ маджаритѣ, които обитавали въ сегашна Бесарабия и Молдавия, изпратилъ дрангурия (началника на флота) Евстатия съ силна флота въ Дунава, а по сухо — патриция Никифора Фока. Маджаритѣ чакали гръцката флота да ги прѣнесе на нашия брѣгъ.

Тукъ Симеонъ прибѣгва до палиативни срѣдства, като прѣгражда Дунава съ дебели вжжя и вериги, обаче гръцкитѣ моряци ги скжсватъ, което нѣщо твърдѣ очудило маджаритѣ. Послѣ това Симеонъ търпи редъ поражения, сѣвероизточна България грозно се опустошава и чакъ въ 892 год., въ съюзъ

*) Материалътъ е черпенъ отъ Иречска, Шкорпилъ, Цѣнова, подполковника Чаракчиева, майоръ Венедикова и Иширкова. За отбраната на черноморския брѣгъ отъ византийскитѣ десанти въ старобългарското врѣме е писано въ статията на Х. К. Шкорпилъ въ Извѣстіята IV стр. 76—86.

съ печенегитѣ и мъдростѣта на царь Бориса, успѣва да очисти страната отъ маджарското и византийско нашествия.

Всичкитѣ нещастия на българитѣ сж били въ това, че по единъ вроденъ прѣдрасъдѣкъ, никога не сж оспорвали отъ гърцитѣ владението на морето; една малка флота би крайно затруднила операциитѣ по Черно море, а въ тѣсния Дунавъ, опрѣнъ на помощѣта на брѣговитѣ флангове, би направила минаването на маджаритѣ невъзможно.

А кой не знае факта, че Симеонъ не прѣвзе Цариградъ, защото нѣмалъ флота; не бѣше ли и сега сжщото?

Отъ друга страна виждаме, че въ историята, като метеоръ се явяватъ зародиши на флота, които бързо изчезватъ и изгасватъ въ пространството на вѣковетѣ.

Така, споредъ византийския лѣтописецъ Никифоръ, въ 718 год. македонскитѣ българи нареждатъ морска експедиция за прѣвземането на Цариградъ, която трѣгнала отъ Солунъ на еднотрѣвни лодки, наречени моноксили, минали прѣзъ Дарданелитѣ и достигнали гр. Хераклия, близу до Цариградъ. Обаче тѣ, склонени съ подарѣци и злато, сключатъ миръ и се завръщатъ въ Солунъ.

Прѣзъ 1235 год., Асѣнъ II, съюзенъ съ византийския императоръ Ватацесъ, обсаждали Цариградъ, принадлежащъ тогава на латинянитѣ; по море е дѣйствувала грѣцка флота подъ командата на Левъ Гавала. Споредъ изслѣдванията на нашия воененъ историкъ подполковникъ Чаракчиевъ, изглеждало, че въ тази флота е имало и български кораби, обаче на слѣдната година при втората обсада, когато Ватацесъ удвоилъ своята флота, Асѣнъ, за да помогне на съюзника си, заповѣдалъ да построятъ двадесетъ и петъ галери (военни кораби, които се движели съ гребла) и съюзенитѣ двѣ флоти обсадили Цариградъ по море. Венецианската флота, която стояла въ пристанището, не посмѣла да излѣзе срѣщу съюзницитѣ, но когато дошла помощъ подъ командата на Жофруа де Виль Хардуенъ, стѣпила въ бой съ гърцитѣ и българитѣ и като състояща отъ по-модерни кораби и командувана отъ по-опитенъ персоналъ, разтроила съюзнитѣ грѣцка и българска флоти.

Около 1346 год., единъ отъ най-могщитѣ български боляри билъ Баликъ, по произхождение куманъ, който ималъ резиденцията си въ Карбона (сега Балчикъ). Него наслѣдилъ

братъ му Добротичъ, чието име днесъ носи Добруджа и който станалъ още по-могъщъ въ самата България.

Негови крѣпости били : Емона (сега Емине) и Козякъ (с. Гъозекянъ), а столицата му — Калацерка (крѣпость при Калиакра), като въ послѣдствие изглежда, че се е прѣмѣстила въ Варна, съ крѣпость Галата.

Полусамостоятеленъ владѣтель на земитѣ край Черноморе билъ е подъ върховната власть на Иванъ Александра Асѣна, а въ послѣдствие — подъ Шишмана.

Добротичъ, като крайморско чедо, е схваналъ високото значение на воената флота и я създалъ така силна и уредена, че се е одързостявалъ да се бори съ кримскитѣ Генуезци, които били много силни ; а въ 1352 год. флотата му се явява прѣдъ Трапезундъ, за да свали отъ прѣстола законния наследникъ Андроника Комнина и за да въскачи синътъ на Иоана V Палеолога, неговъ зеть.

Могуществото на Добротичевата флота професоръ Иширковъ уподобява на свѣтлината що хвърля за мигъ въ небесното пространство падащата звѣзда . . . и послѣ загасва, умира безъ слѣда въ тъмнината.

Не можемъ да не изкажемъ желание, че името Добротичъ би трѣбвало да се носи отъ единъ отъ военнитѣ ни кораби, за да напомня на потомството, така скѣпата за насъ сега Добруджа.

Не е безинтересно да спомнимъ, че сегашнитѣ наши черноморски брѣгове сж били постоянна арена на борби. Балчикъ, Варна, Месемврия и Анхиало се владѣятъ по редъ отъ българи, гърци и латиняни. Нашитѣ царе често сж ги обсаждали и прѣвземали ; Калоянъ напр. съ помощта на искусствени машини, на които е билъ голѣмъ майсторъ, е прѣвзелъ Варна. Въпрѣки че историята е доста тъмна, но съ голѣма вѣроятность може да се допусне, какво при обсадитѣ българитѣ сж организирали импровизирани флотилии, съ които си служили за прѣкращаване сношенията по море на противника, отъ дѣто той е можалъ да черпи прѣсни сили.

V.

Гагаузка пѣсень за обсадата на Варна въ 1828 год.

Свещ. Г. Антонов¹⁾.

Нѣма крѣпость като Варна,
Въ нея много тимари има,
За капитанъ паша (адмирала) помощъ нѣма,
Ние сме Варненци плачемъ! Царье,
Помощъ на Варна!²⁾

Варна гледа на Галата
На около ѝ море тече,
Корабитѣ въ Варна се трупатъ,
Ние сме Варненци, плачемъ! Царье,
Помощъ на Варна!³⁾.

¹⁾ Пѣсеньта е изпѣяна отъ баба Зафира Г. Малакова, 65 годишна отъ с. Кестричъ. Въ турско врѣме било строго забранено да се пѣе тази пѣсень, но гагаузитѣ я пѣяли при свадби и други веселия. Прѣводътъ отъ турски е направенъ отъ Г. Благоевъ въ министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията. Пѣсеньта е публикувана въ 1894 г. отъ В. Мошковъ въ книгата „Нарѣчія Бессарабскихъ Гагаузовъ“, (Петроградъ 1894 г. стр. 296. Образы народной литературы тюркскихъ племенъ, издаване Р. Радловымъ, часть X).

²⁾ Варна гиби кале йоктуръ,
Ичинде тимаръ чоктуръ,
Капитанъ пашада имдатъ йоктуръ,
Бисъ Варнались, алааръ,
Падншахларъ,
Имдатъ Варная!

(У Мошкова вмѣсто „капитанъ пашада“ се намира „Падншахтанъ“ и на края „Алара, бейлера, имдатъ Варная“).

³⁾ Варна Галата бакаръ,
Айрисинде дерия акаръ,
Гемилеръ Варная икаръ,
Бисъ Варнались, алааръ,
Падншахларъ,
Имдатъ Варная.

Около Варна море,
Варна обгради я свиня
До Бурунъ табия рамото му
Ние сме Варненци⁴⁾ . . .

Около Варна каналъ (гиризъ),
Капитанъ паша казва ние сме едни,
Като дини гюлета пръскаме,
Ние сме Варненци⁵⁾ . . .

Около Варна джбравъ,
Гдѣто да побѣгнешъ жгълъ, жгълъ,
Кристалното шише, наречено душа,
И ти османлия остана очуденъ отъ тая работа,
Ние сме Варненци⁶⁾ . . .

Около Варна баири,
Вжтрѣ въ нея чешми и рѣки,
Майкитѣ оплакватъ чадата си,
Ние сме Варненци⁷⁾ . . .

⁴⁾ Варнанжнѣ етрафжнѣ деннѣсъ,
Варная сарди домусъ,
Бурунъ таби ялара омуъ
Бисъ Варнались . . .

(У Мошкова: „Варнанжнѣ йетрафж деннѣсъ дортъ янжиданъ сардж домусъ, Веринъ тайбелера омуъ. Алара . . .).

⁵⁾ Варнанжнѣ етрафж герисъ,
Капитанъ паша дееръ бизъ бирисъ,
Карпусъ гиби гюлее сеирисъ
Бисъ Варнались . . .

⁶⁾ Варнанжнѣ етрафж меше
Не качарсжнѣ кюше, кюше,
Джанъ дедиклери бюлуръ шише!
Шаштжнѣ Османли бу ише!
Бисъ Варнались . . .

(У Мошкова: „Варнанжнѣ йетрафж акаръ
Ичинда османж бакаръ,
Османж йевладжнж бракаръ. Алара...)

⁷⁾ Варнанжнѣ етрафларъ байлеръ,
Ичинде чешме чаилеръ
Аналаръ евладжна аилеръ!
Бисъ Варнались . . .

(У Мошкова: „Варнанжнѣ долайж байларъ
Ичинда чошмейларъ чаларъ,
Нинелери ушакларнж аларъ. Алара . . .).

Варненската, крѣпость е каменна,
Текущитѣ отъ читѣ ми сж сълзи,
Безвѣрникътъ е по силенъ отъ османлията,
Ние сме Варненци⁸⁾ . . .

Неприятельтъ е безвѣрникътъ Московецъ,
Отъ море и суша,
Отъ топоветѣ често прѣска гюлета,
Страхливецътъ османлия въ гашитѣ си,
И бѣга отъ атаката на Московеца,
Ние сме Варненци⁹⁾ . . .

⁸⁾ Варнанж калеси ташджръ
гиюзмденъ аканаларъ няшджръ,
Кяфиръ! Османданъ башджръ,
Бисъ Варнались . . .

⁹⁾ Душманъ ве кяфиръ московъ,
Денизденъ ве, караджнъ
Топларданъ сжкъ гиюрее сачаръ
Коркачъ Османли донларая
Ве Московъ уджумденъ качаръ
Бисъ Варнались . . .

У Мошкова има още слѣднитѣ стихове:

¹⁾ Варнанжнъ йолларж дузь-дуръ
Москова гецеларъ гундузь дуръ, Алара . . .
Въ руски прѣв. : Варненскія дороги ровныя
Русскому ночи какъ день. Начальники . . .

²⁾ Варнанжнъ иетрафж чадъръ,
Ичинда османж ятъръ,
Гяуръ московъ билмеръ хатъръ Алара . . .
Въ окрестностяхъ Варны — шатеръ,
въ срединѣ (крѣпости) османы залегли,
Гяуръ — русскій незнаетъ уваженія. Начальники . . .

³⁾ Гемн гемийланъ чатжлмжшъ,
Арасжданъ учъ топъ атжлмжшъ,
Хаберъ гелди, Варна сатжлмжшъ. Алара . . .
Корабль съ кораблемъ сцѣпилися, между ними три пуш-
ки выпалили, пришло извѣстіе, что Варна продана.

⁴⁾ Варнанжнъ чивереси таштъръ,
Русъ кендини деди баштъръ. Алара. . .
Въ окрестностяхъ Варны камень
Русскій объявилъ себя начальникомъ.

VI.

Холерата и пожарътъ въ Варна прѣзъ 1854 година.*)

Г. Димитровъ.

А. Единственъ най-опасенъ врагъ и неприятель таенъ, нападащъ като отъ засада варненскитѣ жители и лагеритѣ на съюзенитѣ французки, английски и турски войски противъ който човѣчеството и сега още мжчно намира прѣдпазителни мѣрки, е била появилата се тогава епидемична грозна болестъ, жестоката холера. Тая страшна болестъ е прѣнесена тукъ главно отъ французкитѣ войски изъ мѣста, отъ които тѣ идвали и дѣто върлувала епидемията, именно: Галиполъ, Пирей, Малта, Авињонъ, Арла, Марсиля и цѣла южна Франция¹⁾. Въ случая за забѣлѣзване е, що е писалъ по поводъ холерата маршала Сентъ-Арно: „Богъ ни наказва за високомѣрнето ни, като ни праща единъ бичъ по-силенъ отъ човѣшка воля²⁾“.

По цѣли стотини, казва И. Николау³⁾, ежедневно умирали и отъ войската и отъ гражданитѣ. Въ лагернитѣ палатки съ десетки лежали войницитѣ, па и въ града нѣмало сѣмейство безъ холерикъ. Много хора сж измрѣли и всички дворове на църквитѣ се напълнили съ гробове. По нѣмане вече мѣсто, почнали да погребватъ мъртвецитѣ въ терена горѣ отъ Баба-Радовата чешма между Салхана-капусу и Ибраимъ-ага-капусу (т. е. между приморската градина и мжжката гимназия).

*) Сравни Извѣстия III (стр. 31—49) и IV (стр. 49—69).

¹⁾ Други подробности за холерата глд. въ „IV Извѣстия“, стр. 61—65 на варн. арх. д-ство.

²⁾ Глд. Базанкуръ, *ibid.* I. стр. 149.— Това, що е писалъ Сентъ-Арно, като че ли иде да обясни отчасти и опрѣдѣли истинското значение на „новитѣ кръстоносци“ на директора на варн. франц. училище отецъ Прива Беларъ (глд. „IV Извѣстия стр. 56), въпрѣки добритѣ имъ обноси, както казва, спрѣмо мѣстното население.

Г. Д.

³⁾ „Одисось“. Варна 1894.

Слѣдъ като се е напълнило и това мѣсто, отстъпи се на християнитѣ мѣстносттата вънъ отъ града, която на лѣво отъ Салхана-капусу се простира къмъ Али-бей табия (между главния входъ въ приморската градина и французкия пансионъ). Войницитѣ били погребвани въ полето, дѣто сж французкитѣ и английски гробища и на дѣсно отъ Салхана-капусу къмъ дола до аквариума. Край поменатитѣ гробища сж били послѣ направени сегашнитѣ гръцки и български гробища (край шосето за Евксиноградъ).

Б. На 27 юли 1854 година, день на св. Пантелеимонъ, казва И. Николау, около 7 часа вечерята избухналъ пожаръ отъ заведението на Емфиеджия близо до заведението на Атанасъ Папазоглу, което било пълно съ памукъ и разни спиртни пития и въ което пламъкътъ скокналъ отъ срѣщната страна, дѣто било заведението на Емфиеджия, и даже на горния му етажъ, защото прозорцитѣ му били отворени.

Тоя пожаръ унищожилъ цѣлия пазаръ до пристанището и Табакъ-хането и до Балкъ пазара. Пожарътъ траялъ цѣла нощъ, като заградилъ и цитаделата „барутъ-хане“, която французитѣ покрили съ намокрени вълнени платове, извадени отъ кораби, защото опасността била много голѣма: 8 милиона фишеци (патрони) и всичкитѣ муниции на войската били складирани въ тая цитадела.

На пазара сж станали много безредици и грабежи.

Стопанитѣ въ началото спасили отъ погибель всичко, що сж имали по-цѣнно; но малко по-късно, около 9 часа слѣдъ обѣдъ, постави се воененъ кордонъ, който съ щикетѣ отдалечавалъ всѣкиго, който искалъ да отиде на заведението си. На цѣла една рота турци — войници, дошли съ секири и лопати, французитѣ не ѝ позволили да се доближи и да влѣзе въ пазара; така, щото всичкитѣ почти дюгени изгорѣли. Па голѣмъ грабежъ е станалъ отъ французитѣ — войници, които на другия день, слѣдъ потушаването огъня, продавали на гражданитѣ съ най-нищожни цѣни разни прѣдмети като скжпоцѣнни платове, захаръ, кафе и др.

А барутъ-хането било спасено отъ французитѣ, които разтурили едно здание, съединено съ него. На англичанитѣ изгорѣли два голѣми склада, а на французитѣ нѣкои багажи.

Гражданитѣ пѣкъ прѣтърпѣли най-голѣми загуби. Само дюгенитѣ, колкото сж били кждѣ Балѣкъ пазарѣ и по-горѣ, се спасили отъ пожара⁴⁾.

Относно причината на пожара, вѣрно е само това, що официално маршала Сентъ-Арно е писалъ: „Въ началото пожара се отдаде на нѣкой си грѣцки комплотъ; но доказа се, че катастрофата е станала вслѣдствие невниманието на нѣкой си търговецъ. При единъ купъ съ спиртъ оставилъ свещъ; нѣколко капки пламнали и изгорили дрехитѣ на единъ човѣкъ, който бѣгайки раздалъ огъня навредъ“.⁵⁾ Това сж-щото по-обстоятелствено казва по-горѣ и покойниятъ учитель-писатель И. Николау, съврѣменикъ и очевидецъ на пожара.

Но, ако е вѣрно това, що четемъ въ „Война Россіи съ Турціей 1853—1854“, именно: „Мѣстные жители... зажгли городъ, съ цѣлю уничтожить всѣ склады и въ особенности боевые запасы, находившіе се въ Варнѣ для всей французской арміи“⁶⁾ и ако огъня се добижлавалъ до барутъ-хането и би станала експлозия, то не само всичкитѣ усилия на съюзницитѣ за приготовления на войната биха били отишли на вѣтъра, както казва Прива Беларъ,⁷⁾ но и виновницитѣ на пожара — било грѣци, било българи, въ военно отношение и отъ руско гледище, би били принесли най-голѣмата услуга на руситѣ, като тѣхни привърженици по вѣра и народностъ. Това, що би направили рускитѣ топове и бомби, ако стигали до барутъ-хане, сжщото по-лесно и безъ никакви руски загуби могаль да извърши единъ такъвъ пожаръ съ огромни загуби на неприятеля. Каквото обаче не сполучили руситѣ съ пожара въ Варна въ името на кръста, това европ. кръстоносци въ името на полумѣсеца го сполучили въ много по-голѣмъ размѣръ и съ по-ужасни пожари въ Севастополъ.

⁴⁾ Глд. И. Николау, *ibid.* стр. 188—189. Срав. „Княжество България“ II, 168 и „IV Извѣстия“ на варн. арх. д-ство, стр. 65—66. — Базанкуръ (*ibid.* I, стр. 149) казва, че пожара е станалъ на 10 августъ новъ стилъ т. е. 29 юли старъ стилъ, безъ да споменава кой седмиченъ день. А пѣкъ И. Николау казва, че билъ празниченъ день на св. Пантелемонъ, който дѣйствиелно се пада на 27 юли. Има разлика отъ 2 дня. Както и да е, 28 юли 1854 г. е билъ вторникъ и 29 юли (10 августъ) четвъртъкъ. Г. Д.

⁵⁾ Глд. Базанкуръ, *ibid.* I, стр. 150, подзаб. 1.

⁶⁾ Глд. „IV Извѣстия“ на варн. арх. д-ство, стр. 66, подзаб. 7; и „Война Россіи съ Турціей 1853—1854“ г. С.-Петербургъ 1890, часть II, стр. 250.

⁷⁾ Глд. „IV Извѣстия“ стр. 65.

VII.

НАДГРОБЕНЪ КАМЪКЪ ОТЪ РЪКА-ДЕВНЯ.

Г. Димитровъ.

При копане основи за фабриката на инженеръ И. Стояновъ и С-ие намѣренъ билъ старовѣрски надгробенъ камъкъ съ слѣдния надписъ :

1. Πατρίδ' ἐμήν Ου-
άτειρα λιπών ἐν-
ταῦθα Μέναν-
δρος μοῖραν ἀνα-
5. πλήσας τύμβον
ἄλυτον ἔχω. Χαῖ-
ρε, παροδῖτα!

Въ прѣводъ: „Мое си отечество Тиатира като оставихъ Менандръ и като тукъ изпълнихъ дълга си*), въ гробъ безгриженъ съмъ. Здравѣй пѣтнице!“

Въ нѣкогашния малоазийски окръгъ Лидия (сега Айдинъ) имало древенъ градъ Тиатира, македонска колония. Жителитѣ му се занимавали съ търговия и специално съ пурпурава тинктура (червена боя). Тукъ е било сѣдалището на една отъ първитѣ християнски общини и тукъ е била едната отъ 7-тѣхъ църкви, за които говори Откровението. Тукъ императорътъ Valens въ 336 година побѣдилъ узурпатора Прокопий. Тоя градъ въ врѣме на турското нашествие, биде разоренъ и замѣстенъ съ извѣстния градецъ Ак-хисаръ (бѣла крѣпость) или Ак-шехиръ (бѣлъ градъ) или Ак-сарай (бѣлъ дворецъ), находящъ се 30 километра на С.-И. отъ Измиръ въ Мала-Азия, съ 6—8000 жители, и разположенъ въ плодородно и добръ напоявано, но малко обработено поле, което въ изобилие дава макъ (афшонъ). Развалинитѣ на древния градъ Тиатира още стърчатъ тукъ тамъ. Менандръ е билъ, види се, търговецъ прѣселенъ оттамъ и установенъ въ римския градъ Марцианополь (сега Рѣка Девня).

*) Т. т. поминалъ съмъ се.

СЪДЪРЖАНИЕ:

	<u>стр.</u>
I. Костадинъ Т. Арабаджиевъ, първи български учителъ въ Варна. Отъ Ив. Церовъ . . .	3
II. Приносъ къмъ просвѣтителното дѣло въ гр. Варна. Отъ Г. Димитровъ	20
III. Варненски окръгъ въ учебно отношение прѣзъ учебнитѣ 1879/80, 1911/12 и 1914 г. Отъ Т. Икономовъ	63
IV. Старата българска флота Отъ лейтенантъ А. Маноловъ	69
V. Гагаузка пѣсенъ за обсадата на гр. Варна въ 1828 г. Отъ свещ. Г. Антоновъ . . .	72
VI. Холерата и пожарътъ въ Варна прѣзъ 1854 год. Отъ Г. Димитровъ	75
VII. Надгробенъ камъкъ отъ Рѣка-Девня. Отъ Г. Димитровъ.	78

V.

(съ 11 таблици и единъ образъ въ текста).

I. *Милиярни стълпове отъ Русе* (Отъ Х. К. Шкорпилъ).
II. „*Заешка игра*“ у гагазитъ въ Добричъ (Д-ръ Хр. Докторовъ). III. *Обсадата на Варна въ 1828 г.* (Лейтенантъ Ганчевъ). IV. *Находка на сребърни тасове до гара Синделъ* (Х. К. Шкорпилъ). V. *Руско-турската война 1828—1829 г.* (Г. Димитровъ). VI. *Изгарянето на търновската патриаршеска библиотека* (Г. Димитровъ). VII. *Нѣколко думи за старинитъ въ Провадия* (Ив. К. Радовъ). VIII. *Спомени за Варна (1875—1881)* (Хр. Върбановъ). IX. *Балчикъ* (Х. К. Шкорпилъ).

Цѣна 3 лв.

VI.

(съ единъ образъ въ текста).

III *Материали по учебното дѣло въ Варна и окрѣга* (Ив. Церовъ, Г. Димитровъ и Т. Икономовъ). IV. *Старата българска флота*. Лейтенантъ Маноловъ. V. *Гагаузка пѣсенъ за обсадата на Варна въ 1828 г.* Свещ. Г. Антоновъ. VI. *Холерата и пожарътъ въ Варна прѣзъ 1854 год.* Г. Димитровъ. VII. *Надгробенъ камѣкъ отъ Рѣка-Девна*. Г. Димитровъ.

Цѣна 60 ст.

VII.

Ще се печата: *Варна*. Х. К. Шкорпилъ.

(съ двѣ таблици и 45 образа въ текста).

ВАРНА-АЛАДЖА.

Пѣтни впечатления. Отъ **Ил. Веновъ**.

(24 стр. и 1 таблица).

Цѣна 30 стот.

Отворени писма съ изгледи на *Аладжа мѣнастиръ* (три вида).

3-

Цѣна 60 стот.

1.201.